

TORI POLEEMIKA

Artiklite kogu

SISUKORD:

Tori hobusekasvatus uute hiilgeaegade ootuses/Kati Murutar (Horsemarket 2003.a.).....	lk. 3
Tori tõust/ Raigo Kollom (ESHKS infoleht nr. 24 2003.a.).....	lk. 5
Kes on tori hobune ja kuidas teda hävimisohust päästetakse?/Kati Murutar (www.horsemarket.ee 2004).....	lk. 6
Kati Imedemaal/Raigo Kollom (ESHKS infoleht nr. 26 2004).....	lk. 11
Kas tori hobune on ohustatud tõug?/Raigo Kollom (ESHKS infoleht 2004).....	lk. 14
Jututoa “lemmik.ee” osalejatele.2004.a./Raigo Kollom.....	lk. 17
Tori karikasarikas/Kati Murutar.....	lk. 18
Maaelukomisjoni istungi protokoll nr 37/15. jaanuar 2008.....	lk. 20
HARGO TALU kiri põllumajandusministrile/02.04.2008.....	lk. 21
Maaelukomisjoni istungi protokoll nr 52/24. märts 2008.....	lk. 22
Toris jätkatakse aretustööd, võistlusedki pole kadunud/Pärnu Postimees 19.04.2008.....	lk. 23
Lapsesuu ei valeta./Raigo Kollom.....	lk. 25
Arvamus tori tõu säilitusprogrammi kohta./Raigo Kollom (vastus VTA-le 2008.a.).....	lk. 26
Tõulisus ja verelisuus/Raigo Kollom (Maaleht 2011).....	lk. 27
Ohustatud tõu mõte/Raigo Kollom 2011.....	lk. 28
Tori hobune – hoidmistväärt või mis temast enam?/Ute Wohlrab 2012.....	lk. 29
Tori hobuse kasvatajad tahavad üht tõuraamatut/Aive Sarjas Maaleht 28.04.2012.....	lk. 31
Tõu säilimine või jätkumine/Raigo Kollom Oma Hobu 2012.....	lk. 32
Tori hobustest molekulaargeneetilise vaatevinklist/Erkki Sild, Sirje Värvi, Haldja Viinalass	lk. 35
Püüti tõestada tõestamatut/Raigo Kollom Oma Hobu 2014.....	lk. 38
Maaeluministrile ja MM Loomakaitse ja põllumajandusloomade aretuse büroole/Kaja Väärssi 14.01.2016.....	lk. 41
Riigikogu maaelu komisjonile/Kaja Väärssi 02.10.2015.....	lk. 44
Maaeluministariumile /Taotlus Tori Hobuse selts 12.01.2016.....	lk. 45
Riigil on Toris aega unistada aasta lõpuni/Tõnu Kann Pärnu Postimees.....	lk. 47
Pärnu Postimees: Tori hobusekasvanduse lugu /(Kalev Vilgats)03.08.2019.....	lk. 50
Maaeluminister EHS taotlus/ Krista Sepp EHS tegevdirectori kt 23.11.2020.....	lk. 52
VÄLJAVÕTTEID TORI TÕU GENEETILISEST ANALÜÜSIST/ TEPKK infopäev „Aretuse õiguslik reguleerimine“ 18. detsember 2020.....	lk. 54
Meie unistuste Tori/Raigo Kollom 2018.....	lk. 57
Lars Uus tori hobusest/internetist.....	lk. 61
Riigikogu maaelukomisjoni istungi protokoll nr 106.....	lk. 63

Tori hobusekasvatus uute hiilgeaegade ootuses

Kati Murutar (Horsemarket 2003.a.)

Kaks korda elus on mul niimoodi juhtunud, et ratsutades tuleb absoluutselt iseenesest ja vastupandamatult lai naeratus näkku. Esimene kord oli siis, kui Haigi tuli Pärnusse. Haigi oli must valge laubatähniga hobune. Öudse iseloomuga. Aga eriliselt armas. Enne tema Pärnusse-tulekut olin just Ateenaga vastu puud sõitnud ja kaks ribi ära murdnud. Sellest hoolimata läksin kohe, kui mu napakas lemmik minu juurde suvitama toodi, temaga ratsutama. Ja siis, ribivalu maha surudes musta jobuhobuga mööda rannaluiteid kapates – siis see esimene vastupandamatu õnnenaeratus tuligi.

Teine kord oli Toris. Siis, kui mitu head asja juhtus korraga. Kõigepealt oli lõputu kruusatee, mida mööda mina Hansaga ja Peter Bermudaga lentsisime. Palav. Parmud. Võeh. Aga siis jõudis kohale äikesepilv. Ja algas põld, mida mööda sai kihutada. Nii et saigi tihedas valges vihmaseinas kimada. Ühel hetkel oli hirm. Et midagi ei näe ja libe on. Aga nii kui see hirm üle läks, tuligi totter-õnnis naeratus.

Selle naeratuse pärast tuli Haigi meelde. See hobune on surnud. Oli loomulikult tori hobune, nagu enamus Eestis tekkinud hobuseid. Kui nad just Saaremaa ehk siis Eesti aborigeenest tõugu hobunad ei ole. Ära suri see must sellepärast, et tema omanik oli talvel pankrotis.

Tänu sellele, et Indrek Sams ostis pankrotti läinud Tori hobusekasvatuse üles, jäid sealsed hobutükid nälga suremata. Ainult siiaaale veel tahetakse paari tuhande krooni eest hobuseid osta, sest paari aasta eest oli selline aeg, et häid hobuseid antigi liha hinna eest ära.

Vankrihobuste õpetajate dünastiast pärit Vambo Tali süüdistab Tori hobusekasvatusega juhtunud Eesti riiki: “Lennart Meri soovitas eestlastel oma Nokiat otsida. Tori hobused ongi meie Nokia. Aga riik ei taha 1856. aastal rajatud legendaarsesse hobusekasvatusesse sentigi investeerida. Siin on erakordselt võimsad hooned ja terviklik tallide kompleks. Pankroti ajal müüdi maneezh võilevahinna eest ühele firmale maha, nii et nüüd tuleb uus maneezh ehitada.”

Tallid ise näevad seestpoolt ausalt öeldes üsna ehmatavad välja: boksid on ehitatud betoonist ja rauast. Mitte puidust, mis sinna põllukividest seinte keskele loomulikult palju rohkem sobiks. Aga see pole hetkel loomulikult kõige tähtsam. Tähtsaim on, et hobusekasvatus püsiks ja tõug säiliks.

Nii nagu mitmed Eesti hobusekasvatajad, oli ka Tori hobusekasvatust külastanud Peter von Fabry-Eichner üsna kõhklev ja kahtlev, kas sellist tõugu nagu torikas üldse olemas on. Et liiga palju tõuge on temasse sisse segatud. Pole enam isegi ristanud, vaid lausa segavereline.

Minu meelest pole selles midagi halba. Eestlased ise on ju ka nii segaverelised kui üldse olla saab. Meiegi tõugu on igast ilmakaarest parendamas käidud, nii et segavereliseks keeratud hobune kuulubki meie juurde.

Vambo pole uuema aja tendentsidega siiski rahul: “Klassikaliselt toekas ja jõuline tõug aetakse praegu liiga kergeks. Lisatakse verelist ja muud sporthobust ja saadakse küll kepsakas ratsahobune, aga keda sel juhul vankri ette panna? Pärast on nii, et peame tõelisi vankrihobuseid välismaalt tagasi Eestisse ostma hakama.”

Vambo ise käis hiljuti Göteborgis tööl. Alguses pidi tallis tegema tunduvalt algelisemaid töid kui tema tõeline eriala, vankrihobuste õpetamine. Siis aga suutis end iseendana tõestada ja nüüd oodatakse teda Göteborgi tagasi. Peter arvas, et mister Tali sobiks ka Inglise kuninglikule perekonnale hobuste õpetajaks, sest et ka seal on mitmeid inimesi – õigupoolest küll naisi! – kes on just vankri- ja kalessisõidu armastajad.

Mis puutub sellesse kergeks ja kõrgeks aretatud torikasse, kes klassikute arvates kuhugi ei kõlba, siis minu meelest üks hobune just selline olema peabki. Võistlushobune Hansa, kena kebjas raudjas, kellega mul oli au Tori radadel sõita, oli kena sihvaka kaela ja kitsaste külgedega tütarlaps. Koostööaldis, kiire ja paigas närvikavaga. Bermuda, kes Peterile anti, oli täisverelise tütar. Tähniline ja pisut närvilisem kui Hansa – galopis ajas pea jalge vahele ja kippus seda ka muidu võngutama, aga muidu oli ütlemlata ilus ja elegantne hobune. Lakmuse tume kõrb tütar, kellega sõitis neiu, kes meile rajaleidjaks saadeti, oli liiga nooruke, et talle pahaks panna iga postkasti, piimapuki ja lillepuhma jänestamist.

Et ikka meeles oleks, kuidas Eestis kõik kõige seotud on, juhtus rajaleidja Kristina olema Kati Keiu klassiõde. Kati Keiuga käisime mäletatavasti sõitmas Tolle tallis. Kristina rääkis, et nende klassist käisid pooled tüdrukud ratsutamas, nüüdseks on nemad kahekesi hobuinimesteks jäänud.

Mis puutub tulevikku vaatamisse, siis just äsja oli varrekene sündinud Eesti raskeveohobusel. Märavarss. Kui tüdrukud sünnivad, tulevad teatavasti rahulikud ajad. Kohe homme on poegimas üks Eesti tõugu mära. Ja teine, 17aastane ka.

Igal nädalavahetusel on Toris võistlused. Erinevatest tallidest käivad treenerid. Kui Peter küsis, miks lastelaagreid korraldades raha ei teenita, kinnitasid Kristina ja Vambo, et laagridki on. Tõsi küll, kuna nad on üsna põlve otsas majandamisega, ei lase tulevane euroliitumine sedasorti koduseid olemisi kardetavasti läbi. Saab uue maneezhi, saab ka lastelaagrite jaoks eurotingimused, usun ma.

Tori oli koht, kus arhitektiharidusega Peter kõige rohkem pilte tegi. Iga teine maja jäädvustamist väärt. Igal teisel majal ainulaadne karakter ja ilme. Nüüdseks on Peter ära harjunud ka sellega, et Eesti metsatukkadest ilmuvad ootamatult välja kunagiste kodude ahervaremed.

Tori hobusekasvatusest ilmselt selliseid ahervaremeid ei saa. Liiga palju dünastiaid, fanaatikuid, mälestusi ja tulevikukavatsusi on sellega seotud. Näiteks Krissu tahab saada esimeseks Eesti litsentseeritud hipoterapia spetsialistiks. Lõpetas Tartu Ülikooli Pärnu kolledzhis sotsiaaltöö eriala, kirjutas diplomitöö hoburavist vaimse puudega lastele. Käis ühes lastekodus vastaval praktikal ja kaotas sellele alale südame. Jäägitult. Vaatab nüüd ringi, kus end litsentsi vääriliseks täiendada. Ja siis saab Tori legendaarne hobusekasvatus endale lisaväärtuse.

Ja nüüd tagasi alguse juurde. Kui põuase maa kohal, mis on lõhenenud nagu Sahaara kõrb, vallandub paduvihm ja samal ajal avaneb kapjade alla maastik, mida mööda saab minna, minna, minna – siis selgubki, mis asi on õnn. Õnn sellest, et Tori hobusekasvatus jäi ellu. Et seal on erinevaid hobuseid igale maitsele. Nende hobuste olemasolu lubab jätkumist Eesti ainuomastele tõugudele. Ja nende hobustega saab ratsutada.

TORI TÕUST...

küsid viimasel ajal nii meie seltsi liikmed kui eesti hobuse kasvatajad sageli, aga ainult üht küsimust: "Kas on tõsi, et varsti kuulutatakse tori tõug ohustatud tõuks ja iga tori nime kandev hobune saab toetusi nagu eesti hobune?"

VASTUS: Ohustatud tõuks kuulutamine saab toimuda vaid valitsuse otsusega. Pole võimalik, et meie valitsus teeb otsuseid ilma eelnevalt mõtlemata, asja uurimata ja rahvusvaheliste nõuetega tutvumata. Ohustatud tõu säilitamise mõte ei ole mõne hobusekasvataja elu parandamine, vaid unikaalse genofondi säilitamine, mida võib kunagi vaja minna. Mõnikord kaasneb sellega mõne vana kultuurinähtuse säilitamine. Tori tõug praegusel kujul on sporthobune, kelles on võõraid geene rohkem kui omasid. Tõuinspeksiooni uuring 2001.a. tori tõuna arvele võetud varssade kohta andis sellised tulemused:

99 varsa kogu genofondi veresus tõuti oli tori tõugu ligi 41%, hannoveri tõugu 21%, holsteini tõugu 15%, täisverelist inglise ratsahobust 11%, trakeeni tõugu 5%, muid tõuge 7%. Võõraks vereks loeti neljas põlvkonnas esinenud teiste tõuraamatute hobused, kaugemates põlvkondades neid ei otsitud.

Varssu, kellel mõlemad vanemad olid puhtad tori hobused, sündis 16

Varssu, kelles oli teiste tõugude verd rohkem kui tori verd, sündis 62, võrdselt oli võõrverd ja tori verd (ema oli puhas tori) sündis 22 varsas.

Järelikult ei säilitaks me maksumaksja kulul toetustega mitte tori geene (mille unikaalsuses on ka kaheldud), vaid hannoveri, holsteini, täisverelise jt. geene. Tegelik tori hobuse aretus on viimasel ajal toimunud suurepärases vastavuses eesti sporthobuste aretusprogrammiga, kuigi sõnades räägitakse puhasaretusest.

Teine, aga väiksem küsitavus on tori hobuste arv. EHS on sageli tõstnud esile nende poolt justkui teenindada olevat suurt hobuste arvu, et õigustada suurema toetuse saamist riigilt. Kui see arv on suur (üle 1000 mära), ei ole see enam ohustatud tõug, kui väike, siis on uue korra järgi ühikumäära järgi jagatav raha ka väiksem.

Igal juhul tekitaks tori tõug ohustatud tõuna riigile muresid. Sporthobuste kasvatajatel on õigus süüdistada riiki konkurentsieelise loomises ühtedele kasvatajatele teiste samasuguste ees. Euroopa Ühendus võib seda lugeda õigustamata doteerimiseks (aastaid tagasi ähvardati Itaaliat Euroopa Kohtuga, kui ta ei lõpeta mingi väikese kohaliku tõu doteerimist). Raske on selgitada nii kodu- kui välismaistele teadlastele, et tori tõug on samamoodi ohustatud ja kaitset vajav tõug, kui teised Euroopa ohustatud tõud. Inglismaal on ju kadumisohus maailmakuulus *Cleveland Bay*, kuninganna kaitse all olev tõug, aga keegi ei mõtle teda päästa ristamistega, kuigi ristandid on parimad hunterid (kes aga tõust välja heidetakse). Võib-olla ei peeta meid sellise ohustatud tõuga lollideks, vaid kavalateks ja häbematuteks. On see parem?

Väljapääs siiski on: ohustatud tõuks sobiks igati tori universaalne tüüp nagu Ute Wohlrab seda üksinda kaitseb. Aga selleks peaks neid kaitsjaid, kes sellist hobust tõesti kasvatada tahavad, rohkem olema, Tori Hobuse Kaitse Ühingu oleks vaja.

Raigo Kollom (ESHKS infoleht nr. 24 2003.a.)

Kes on tori hobune ja kuidas teda hävimisohust päästetakse?

Kati Murutar www.horsemarket.ee 2004

Hoiatan kohe ette, et see siin on üks pikk lugu. Aga üks tori hobuse aretuslugu ole ka pikk ning kui sellele liita tänased vaielungid, saab väga pikk. Seda enam, et mängus on raha. Totatsioon, mida Brüssel maksab ohustatud tõugudele. Mille jagamiseks tuli Eesti Hobusekasvatajate Seltsi juhatusel läinud nädalal täpselt ära otsustada ja sõnastada, kes tori hobune üldse on ja mis temast edasi saab. Muidu põllumajandusministeerium hobuseid ja Brüsselit vahendada poleks osanud.

Nagu ütles Eldur Mägi hobusekasvatajate seltsi juhatusest, käib hobuinimeste vahel nagunii pidev vihtlemine, ilma et leili oleks vaja visatagi, oli ka torika määratlemisel kuum mis kole. Vastakuti sattusid **aatelised** vanamoodsa jämeda torika säilitajad ning **turumeelsed** tõu uuendajad ja mitmekesistajad. Esimesed perutasid, nii et maa põrus, teised püstitasid pahuralt elegantseid levaaide.

Ute lugu

Hillar Kald hobusekasvatajate seltsist nentis, et selts võiks õigupoolest Postimehelt miljoni nõuda. Tagaküljeloo eest, mille üdini asjatundmatu Martin Pau kirjutas Ute Wohlrabist, kes lisaks lükkas talle kommentaatoriteks ette puha ühe tiiva mehed. Näiteks sporthobuste kasvatajad, kes on huvitatud torika säilimisest 50ndate aastate stalinliku jurakana kasvõi sellepärast, et sporthobuseks aretatud torikas kipub sportlasi pjedestaalilt alla lükkama.

Sakslanna Utel on Puka kandis tegelikult väga kihvt majapidamine: hästi arhailine ja naturaalmajanduslik. Oma torikaid, kelle kasvatamise – õigemini säilitamise – fanaatik ta on, peab ta nagu pansionaadis. Tüübid kõnnisklevad, mõnulevad ja teevad torika nägu. Ei midagi muud.

Avalikkusele tutvustab Ute end Eesti ainsa torika-kasvatajana, kellel on vaid kaks sakslasest mõttekaaslast, ning väidab, et hobusekasvatajate seltsi 300 liiget on huvitatud ainult ärist ning on maarahva unikaalse tükika ära rikkunud. Uh, juba jälle need sakslased! Tori hobusekasvatuse nad rajasid – mis eest aitäh muidugi – ja ikka veel ei usu, et eestlased oskavad oma loomakasvatuse ja tõuaretusega kaasaegsel tasemel ise toime tulla.

Maatõugu hobusekasvatajatel on tegelikult hoopis Ute enese asjaajamise suhtes pretensioone. Eesti väiksuse juures teatakse liigagi hästi, kuidas keegi oma liini ajab. Ülar Raudsepp, kelle juures üks Ute tiine mära varjul oli, jutustab, et Wohlrabi päästeaktsioonid käivad nii: ta leiab mööda Eestimaad ringeldes üles metsatuka taga mutikeste juures koos lehma ja lammastega sitahunniku otsas elavad setukad ja ähvardab memmekest loomakaitsega; heitunud tädi kingib hobuse talle suure ehmatusega ära; Ute teatab Saksamaa õrnahingelistele tädikestele, et päästis jälle ühe hobuse, saatke raha; saadetud rahaga poputab hobuse üles (seda võrdleb hobusekasvataja Ene Leping Nigeeria laste näljahäda leevendamise viie paki kartulikrõpsude abil) ja müüb ta Saksamaale.

Topi talu hobusnik Aldo Vaan oletab, et sedasorti (ja veel muidki sorte – ärme klatshi ega kiru, las tema olla) äri viljeleval naisel on lisaks tõu-fanatismile veel üks põhjus, miks ta valimatute vahenditega stalinliku truda-torika eest võitleb. Raha ikka. Nimelt olevat Brüsselis selline reegel, et kui ohustatud tõu esindajaist on järel vaid 30 sugumära ja 5 täkku, pole nende toetamise papp ei poolteist ega kaks ja pool eesti tuhki kuus, vaid 40 tuhat. Vahe on märgatav ning selle nimel tasub 300 hobusekasvatajat mustata küll, üks ole. Andres Kallaste teada peab Ute lammas-hobundust üleval tema kõrgepalgaline atasheest abikaasa, aga hästi informeerituna tahaks eurokõbina kah oma õuele hüüda – järelikult ei tohi edasi aretatud torilane enam üldse torilane ollagi.

Seltsi juhatuse Brüsseli-eelsele koosolekule Ute ei tulnud, nii et ilmselt luksus ta sel ajal, kui tema avalike etteastete peale valjusti ja mitmehäälselt uriseti, kodus või siis otsis mööda Eestimaad veel mõnd tädikest, kelle käest hobune loomakaitsega ähvardades ära päästa.

Aktivistid

Enne torika täpse ja uudse määratlemise koosolekut kogunesid mitmetes Eesti tallides mõttekaaslaste seltskondi, kes universaalse ja ratsahobuse vahel laveerimise värki eelnevalt arutasid. Mina käisin ka ühel kogunemisel – Külitses Hobunurme tallis. Seal olid lisaks peremees Raudsepale (kauneid ratsusid tulvil tallis on üks 24-aastane tori mära) Heli Varik (on oma hobused spordi suunas aretanud, nii et temalgi on üks tori mära), Ene Leping Meerilt, Terje Villems (üks suurepärase välimikuga tori täkk), Tiina Laiva (üks sugumära).

See seltskond leidis, et kümne aasta jooksul on toimunud nii põhjalik vältav ristamine, et on tekkinud uus tõug, mis ei kopeeri kumbagi lähtetõugu – ei torikat ega sellega ristatud vääristakkude tõuge. Tõutunnistustes on nad endiselt torikad, aga tegelikult on tegemist uue tõuga (Raudsepp tõi näiteks Andres Kallaste ühe mulluse varsa, kelles oli tõepoolest raske, et mitte öelda võimatu mõnd Hetmani või Dinaari juurt leida). Raudsepp leidis, et seltsis tõmmatakse tõu määratlemise nimel nii, et veri küünte all sellepärast, et Kallaste 60 hobuse eurotoetus oleks suurem kui mistahes edukas müük.

Mina, rumal, küsisin, mida asja Raudsepp va torinduse pärast nii kangesti muretseb, kui tal enesel vaid üks säärane on. Teised võiksid ka olla, aga ta on nad sporthobusteks registreerinud, ehkki nii mnigi neist on torisem kui nii mõnelgi. Vastas teine ausalt, et kadedusest. Ja aatelisusest ikka ka. Sest puhta tõu säilitamise eeldus on toetus läbi tema harulduse, aga ühises hobusekasvatajate seltsis olles jääb alati peale ratsahobuste fännide hääl, ehkki universaali kasvamine on missiooni küsimus.

Raha ka, raha ka! Variku-mutt oli välja arvutanud, et 2500 kroonise toetusega peab ühe vähenõudliku torika, keda valdavalt väljas peetakse ja kellele väikese koormuse korral kaeragi vaja pole, ära küll. Talveheinad, vaktsiinid, ussirohi, värkimine – ja kogu lugu. Oletame, et keegi pensioakas kasvatab võsas ühte torikat. Kui ta toetust saaks, siis ta paaritaks teda, et järelkasvu müüa. Kummalisel kombel leiab too pensioakas varsale ise turu – kasvõi teise pensioaka. Ja niimoodi kõikjal Eestis. Idüll.

Tegelikkus on praegu selline, et nii Heli kui paljud teised on isegi matkade tegemisest loobunud. Turistikõlvulist tümm-leebikut on kulukas üle talve pidada. Paremaks paaritatud sutspüsside selga algajat ei pane. Niisiis järeldati, et toetused on põhiline lootus, et Eestis tulevikus üldse ratsamatku korraldatakse – siis on mõtet üle talve pidada väikseid eestlasi ja suuremaid torilasi, kelle selga untsatsakad sobitada ja grüünesse kõnnitada.

Samas meenutas Ülar väliseestlaste nostalgiat. Kui nad koju käima tulevad ja oma hävinud esivanemate-kodusid külastavad, meenutavad nad ka, kui palju uhkeid tori hobuseid majapidamises oli. Seda, mida on laialt käes, paraku hinnata ei osata. Järelikult tuleb nüüd hakata taastama. Olgu ta siis alguses 1/8 torikas, nagu eestlased praegu – ja edaspidi vähemalt ¼. Muist liine – Uga kollane atraktiivne näiteks ning S-ga – on nagunii juba kadunud.

Ülar ütles, et Ute Wohlrabi väärt täkkude, keda ta mitte millekski ei kasuta, spermat tuleks pidevalt koguda ja säilitada ning üha ringlusse lasta: “Kurat, ta monopoliseeris mingi nurga-advokaadi abiga minu koostatud torika-programmi ja tegi Argo tallu tõukaitse keskuse, mida valvab viis ilgelt tigidat hunti, nii et keegi ligi ei pääse. Ja hobused on tal sellise välimuse ja pidamisega, et analoogina oleksin mina Eesti mehe ideaal: paks, laisk, tegevusetu, ei peagi midagi tegema ega kavatsegi kunagi tegema hakata – lihtsalt olen ilus.”

Koosolek ministeeriumi rõõmuks

Nagu öeldud, kogunes läinud nädalal seltsi juhatuse koosolek, mille teemadeks oli: kuidas defineerida tori hobust; kuidas aretus-säilitusprogrammi edasi viia. Ministeeriumile nimelt ei piisa 1921. aastal kinnitatud määratlusest ning tunamullu Tüiril kinnitatu juures leiti kah puudusi ja ebatäpsusi.

Kohe koosoleku sissejuhatuseks (hiljem ka lõunasöögiks ja õhtulõpetuseks) võeti hammaste vahele emand Ute. Tema MTÜ Puhtatõulise Tori Tõugu Hobuse Säilitamise Ühingu (koosneb kolmest sakslasest) on kena komme tõuloomadega mitte näitusel käia, vaid hindajad koju kutsuda. Kusjuures kaks uhket takku, kes ajutised litsentsid said, pole seejärel ainsatki vart teind. Juhatuse otsustas, et kui nad ka edaspidi varsi ei tee, võetakse litsentsid ära.

See otsustatud, pandi kirja ka koosolekul osalenud: Hillar Kald, Andres Kallaste, Katrin Reili (ministeeriumist), Eero Agarmaa, Ester Ader, Aire Saarm, Klaire Rannamets, Ülar Raudsepp, Enn Rooba, Peeter Nurmik, Rein Kalberg, Eldur Mägi, Krista Sepp, Olev Saveli (EpmÜ professor), Heldur Peterson, geneetik Viinalass, Aldo Vaan, Heli Varik, Tiina Laiva, Jüri Somelar, Terje Villems ja Toomas Traagel.

Peterson nägi poleemika põhjust selles, et kardetakse ekslikult: mida rohkem sööjaid, seda lahjem lake. Tegelikult ei olene toetus hobuste hulgast. Misperale päriti: milline võiks üldse olla hoob määrasid klassikalise torikaga paaritamiseks, kui kõikvõimalikud ristandid on kah torikad küllalt ning lisaks toetuse-kõlblikkusele lähevad nad ju paremini välisturule müügiks. Seepeale küsiti vastu, milleks on tänapäeval vaja 700kilost lihamäge, kes ei viitsi isegi ennast – vankrist ja ratsanikust rääkimata – paigast liigutada. Nõnda pörkusid fanaatikud ja realistid.

Reaalsus on see, et Brüsselist pearaha saab maksimaalselt 1200 hobutükki. Toomas tõestas enda sõnul kolmanda klassi matemaatika abil – $60 \times 1500 = 90\,000$ ja $20 \times 1500 = 30\,000$ – et tulusam on võimalikult rohkem hobuseid torikateks määratleda ja toetus vastu võtta kui paarikümne tõsipuhta otsas fanatiseerida. Ehk nagu pöörutas Peterson: **“Tead, paarita, kellega tahad – aga võta ometi toetus vastu!”**

Vanahärra Peeter Nurmik nentis, et talle meenutab praegune vaielus olukorda eelmise sajandi alguses. Siis ka jagunesid hobused mõisas selle järgi, et ühtesid kasvatati oma tarbeks, teisi sõjaväe ratsahobusteks. Mõisas sõideti ratsa Saksamaalt toodud verelistega, kellega ristatult eestlasest raske ratsahobune saadigi. Peeter Manitses, et ei tuleks ainult hulgi mõelda. Mitte hoolitseda vaid selle eest, et tänased mõisnikud oma nutsu kätte saaksid, vaid et toetus jõuaks ka ühe-kahe hobuse pidajateni, kes kõikjal mööda Eestit vaikselt oma hobustega põllutööd teevad ja lapsi lustiks veavad.

Üllataval kombel oli kõige uuendusmeelsem ja edasipürgijam sõnavõtja koosoleku vanim osavõtja Eero Agarmaa. Teatas, **et tori hobuse tulevikuprogrammis sõna “säilitamine” tema üldse lugeda ei taha.** Rõhk olgu aretamisel. Elus olendi puhul, kellele iga ajastu esitab oma nõudmised, ei tule mingi minevikus taarumine kõne allagi: “Hobune, kurat, pole konserv, et paned ta purki ja kui tahad, siis pühade puhul võtad. Ta peab iga päev kõlbama. Ja mis verelisusest te oma programmis jaurate? Tori hobune pole algusest saati miski vereline olnud. Või siis et sport- ja universaalhobuse kaheks jagamine. A kuis sa varssa liigitad? Enne kolme aastat tast sotti ei saa. Pealegi ma ennustan, et tulevikus on suurem osa nigunii universaalid. Heh, täna hüppab, homme on vankri ees!”

Professor Saveli kinnitas sama: verelisust ärgu otsitagu. Tema käis mööda Eestit ka verelist ürglammast otsimas – ei leidnud. Kui ristamata-parendamata lammast tahaks, tuleb muuseumist iidne kasukas otsida ja sealt võetud DNA järgi too kadunud ürgjas uuesti kloonida.

Peterson tuletas meelde, et mitte ainult torika tüüp ja ülesanded pole kahestunud – **ka budjonnõi ja hannover on samasuguse lahknemise läbi teinud** ning torika – ka sporthobuse – eelis on see, et erinevalt aadlipreililikust trakeenist või inglasest saab tolle sportimise lõpetamisel lõbusasti vankri ette panna. Ei sünni üksnes tujukaks tunnihobuseks.

Nagu ütles Aldo Vaan lõpetuseks, on torika jagunemise pärast sportlaseks ja universaaliks põhjust hambaid krigistada üksnes sporthobuste kasvatajatel. Ning üks kena baretiga vanadaam teatas uhkelt, et tori ratsahobused teevadki juba võistlustel puhta töö.

Aga Peterson ütles...

... et seltsi praegune juhataja Andres Kallaste on jumala õige mees toriasja ajama, sest see on tema eluaegne teema. Lapsest saadik nende keskel. Kui ta vaid ministriumil endale pähe istuda ei laseks. Stalinlikul torikal ainuvõimule tulla ei lase ta aga kindlasti.

Jäi siis nii, et torikat määratletakse tüübi, välimiku, mõõtmete ja jõudlusomaduste järgi ning see, kas ta kuulub universaali või sporti, otsustatakse 3aastaselt, kui temaga tehakse jõudluskatsed, võetakse ta sugulisse kasutamisse ja kantakse tõuraamatusse. Suurim kriteerium on veotahe, mitte jalgade pikkus. Ka edasiseks tõuparandamiseks soovitatakse vanatüübilist hannoveri, mitte trakeeni, sest tollelt pärineb mõisapreili iseloom: ka siis, kui sporti ei sobi, vankri ette ei taha.

Dokumendi sõnastus muudeti võimalikult eestikeelseks ning selliseks, et see ei tekitaks paksu verd torikate kasvatajate vastu ei sporthobuste ega eesti hobuste kasvatajate seas. Püstitati nõue, et vähemalt üks uue torika vanematest peab olema kantud tõuraamatusse ja põlvnema esiisast Hetmanist.

Helduri väiteid ja ajakirjanduses ilmunud torihobunduse lühilugu:

- Kui tori hobune on eestimaine kultuurilooming, siis eesti hobune aastasade ja – tuhandete pikkune rahvalooming, mis põhineb meie karmil põhjamaisel loodusel.
- Tori hobuse lihastoonus on kõrgem kui kuulsatel ratsa- ja traavlitõugudel, oletatavasti tuleb see tõu alusepanijast eesti hobusest.
- Liivimaa maapäeva poolt valitud viieliikmelise komisjoni eestvõttel alustas 1856. aastal tööd Tori Hobusekasvandus. Komisjon otsustas osta 60 maatõugu sugumära. Oluliseks peeti tüübilisust, mitte suurust ega värvust. Leiti kõigest 50 suguhobusteks k&ot lde;lblikku mära, turja-kõrgusega alla pooleteise meetri. Veelgi raskem oli leida sobivaid takke, sest need ruunati juba varases eas.
- Hobuste veojõu üle otsustati vaid välimuse – suuruse – järgi, ei osatud arvatagi, et ka väikesel hobusel võib olla imestamisväärset suur veojõud.
- Tori Hobusekasvanduse tõuaretustöö kutsus tollaste teadlaste ja praktikute hulgas esile laialdase diskussiooni. Valitses kaks voolu: ühed pooldasid eesti hobuse parandamist välismaiste tõugudega, teised (eeskätt talupojad) tõestasid katsete ja näidete varal, et eesti kohalikud hobused on vähenõudlikud, tugevad ja vastupidavad ning nende suuremaks muutmine peab toimuma puhas-aretuse teel.

1880. aastal mindi Toris sõjaväe tellimisel üle ratsahobuste aretamisele – kohalikke märasid paaritati orlovi traavli, anglo-araabia, täisverelise ratsahobuse, idapreisi jt. Täkkudega.

Sangaste krahv von Berg hakkas kasutama Poolast ostetud norfolk-roadsteri takku Hetman, kelle järglasi sai kasutada nii ratsasõiduks kui ka põllutöödeks ja raskuste veoks. Alates Hetmani ja teiste norfolki hobuste kasutamisest võib Toris ja mujal Eestis nimetada parandatud hobuseid iseseisvaks tõurühmaks (tori-roadsterid)

1908. aastast kasutati norfolk-roadsterite omaduste kinnistamiseks sugulastõugu, idafriisi tõugu.

Eesti Vabariigi alguspäevil püstitati hobusekasvatuse arendamiseks kindlad seisukohad, mille kohaselt peeti vajalikuks aretada eesti-saaremaa, tori-roadsteri ja mägiardenni hobust. 1922. aastal korraldas tõuraamatusse märkimise komisjon esimese suguhobuste märkimise. Tõuraamatute pidajaks jäi põllutöoministerium, riigi poolt seati sisse hobuste suguraamatu usaldusmeeste võrk. Usaldusmehi oli kokku saja ringis.

Seoses maareformiga kahekordistus 20ndate aastate alguses talude arv ning tekkis sotsiaalne tellimus universaalse kasutustarbega tori tõu edasiarendamiseks. Ilma universaalse tori hobusega, kellega sai nii linna kui kirikusse sõita ning ka paarisrakendis maad harida ja – kui tarvis – ka kaitseliidu peol ratsutada, ei oleks maareformi nii kiiresti ellu viidud ja talude arv poleks nii kiiresti kahekordistunud.

Kõige rohkem hobuseid Eesti ajaloos oli 1927. aastal – 229 530. Maad ühe hobuse kohta oli sama palju kui Lätis ja Taanis. Hobuseid peeti 120 tuhandes majapidamises, hobusekasvatajaid oli 12 tuhande ümber ning vaid 2,6% hobustest paiknes linnades. Aasta jooksul peeti 1050 laata, kus põhiline oligi hobustega kauplemine. Välisriikidesse müüdi hobuseid vähe.

1925. aasta mõõtmise kohaselt oli Eestis keskmine hobune 146 sentimeetrit kõrge. Eesti tõugu hobune kaalus keskmiselt 415, tori hobune 543 ja eesti ardenni hobune 640 kilo.

Esimesed ratsavõistlused peeti 1922. aastal Tartus Ratsaväekorpuse juures. Alates 1930. aastast peeti rahvusvahelisi võistlusi.

Seoses soode ülesharimisega vajati tugevamatüübilit universaalset hobust. Mihkel Ilmjärve eestvõtmisel osteti 1936. aastal Prantsusmaalt viis postjee-bretoni takku, kellest said tori tõu uue liini asutajad. See tekitas vaidluse Ilmjärve ja Karl Reinu isa Taagepera (ardenni hobuste ja borderkollide kasvataja, loomaarstiteaduskonna professor ja riigivolikogu liige) vahel.

1929-1930 ilmus kuus korda aastas ajakiri “Meie Hobune” (peatoimetajaks Ilmjärv, kes ka hobundusraamatuid kirjutas).

1941. aastal mobiliseeriti ja küüditati nii paremad mehed kui hobused Venemaale. Pärast sõda rajati hobulaenuuspunktid – esmakordselt polnud hobusel enam kindlat peremeest. Küüditamisest pääsenud hiilised leivatükkidega kolhoositallide juurde, et oma kunagisele hobusele meelega teha.

50ndatel algas hobuste massimõrv – plaanilised tapatalgud.

Siiski püstitasid Eestist pärit mehed meie hobustega üleliidulistel võistlustel uusi rekordeid. Esimeseks NSVL meistertreeneriks raskeveohobuste alal sai Tori mees Joann Tali ning hiljem ka tema poeg Vambo Tali ja Lembit Karjel.

Nõukaja lõpus tegeles hobustega vaid umbes 300 entusiasti. Selleks ajaks, kui Heldur Peterson läks poliitikasse, et tühistada üksikisikute hobuste pidamise keeld, oli Eestis hobuseid järel alla 10 000. Väljaspool Eestit oli tori hobuseid üle viie korra rohkem kui neid ENSV lõpuajal kodu üldse oli.

Tori hobune on muutunud kõigist Eestis kasvatatavatest-aretatavatest tõugudest kõige enam ja omandanud viimastel aastatel sportliku välimiku. Selleks on kaasa aidanud inglise täisvereliste täkkude ja kingituseks saadud kergetüübiliste hannoveri täkkude Hermelini ja Premiumi kasutamine peamiselt Aravete, Pärivere ja Tori tallide lähikonnas ning üksikute Eestisse toodud holsteinidega paaritamine.

On õigem paigutada kaasaegse välimikuga, hea ja korraliku põlvnemisega seda päritolu hobune tori tõu alla, kes on tegelikult paremgi kui mõni kahtlase päritoluga sporthobune või ristand.

EHSi juhtkond ei tohiks kaasa minna nendega, kes kodumaist tõugu ja tori kaubamärki mõnitavad või maha teevad. Tuleks võimaldada ka ülejäänud tori tõu kasvatajatele hea põlvnemisega, tõupuhaste täkkude või nende sperma kasutamist. Ei saa iga hinna eest üritada müüa seda, mis on toodetud – toota tuleb seda, mis end müüb. **Ei ole paremat kui nõutud hea ratsahobune, kellel on tuntud kaubamärk TORI selle sõna maagilises tähenduses.**

Tänase Eesti Hobusekasvatajate Seltsi prioriteet on hobukultuuri ja kõige sinna juurde kuuluva tõstmise Inglismaa ja Saksamaa eeskujul. See ei tähenda ainult hästikasvatatud ja hooldatud ning korraliku sadulaga või rakkas hobust, vaid ka ratsaniku riietust, härrasmehelikku suhtumist nii hobusesse, kaaslastesse kui loodusesse.

Liikmeskonnal on erinevad eesmärgid ja huvid. Mõnel on ligi 100 hobust, mõnel ainult üks ruun. Ühel on hobuste kasvatamine põhitegevus, teisel lihtsalt hobi põhiameeti ja hea sissetuleku kõrval. Hobusekasvatajate seltsi liige peaks olema see, kes peab näiteks kahte sugumära, kellelt saadakse vähemalt üks varss üle aasta – või litsentseeritud sugutäkk. Alternatiiviks võib olla noor tõuhobune, keda kasvatatakse suguloomaks. Ei ole mõeldav, et maali või kinokasseti ostja saab õiguse astuda kunstnike või kinomeeste kutseühingusse. Hobusekasvatajate seltsi aga võib astuda ükskõik kes, kellel on mingi arvamus.

Kahjuks peab nentima, et hobuste puhul suhtutakse aretustöösse kampaanialikult. Toimub organisatoorne tõmblemine, mis meenutab 40-50ndaid aastaid, mil eriteadlased tehti algul rahva vaenlasteks, pärast vallandati, kuid samas tegid nad palka saamata oma tööd edasi – kõiketeadjad komsomolijuhid võtsid juhtimise üle. Ühed jagavad omavahel miljoneid, teised teevad põlve otsas tegelikku tööd.

Muide, kui seltsi juhatuse laiendatud koosolekul istusin ja silmadel vahepeal imekombel tekkinud vaiksamatel hetkedel mööda laua ümber istuvaid nägusid lasin käia, tuli naer kangesti peale. Kõik hobustega tegelevad inimesed ongi päris tõesti hobuse nägu. Igaüks omamoodi ja oma tõugu, aga – hobused mis hobused. Üksteisest nii erinevad, nagu erinevad torikad, aga kõige paremas mõttes oma hoolealuste ja armastatute moodi. Ärdagu pandagu pahaks, see oli väga südamlikult mõeldud.

Kati Imedemaal.

Raigo Kollom (ESHKS infoleht nr. 26 2004)

(Kati Murutari "Kes on tori hobune ja kuidas teda hävimisohust päästetakse?" lugedes, vt. www.horsemarket.ee)

Imedemaal ei ole miski see, mis ta näib, seal räägitakse üht, mõeldakse teist ja tehakse kolmandat. Sõnade tähendus on uus ja imelik. Kes mõtleb, on vait, kes ei mõtle, see räägib. Sellisele maale pääseb, kui küllalt kaua peegli ees istuda ja mõelda, millest kirjutada. Kati Murutaril see õnnestus – ta pääses peegli taha ja ei vaeva enam pead, milline ta välja näeb: kui rumal või tark. Kirjanik ei pea ju mitte midagi väga täpselt teadma, ta peab otsima ja eksima, talle on huvitav lõputu tee tõe juurde - mida keerulisem, seda huvitavam. Lugu peab olema vastuoluline, kirjutada tuleb inimlikest nõrkustest ja värvikate kujunditega, üks võimalus inimesi kaasa elama panna on jagada tegelased kurjadeks ja headeks. Nii on tehtudki: kurjust kehastab Ute Wohlrab (kellelt oleks võinud siiski küsida, kas teda kirjeldatud koosolekule, kust ta puudus, üldse kutsutud oli), head "ongi päris tõesti hobuse nägu". Kirjeldatakse inimlike nõrkusi rumalusest edevuseni, unustamisest valetamiseni, lihtsameelsusest tigiduseni, ja tuntakse neile kaasa. Et lugejal oleks huvitavam avastada, mis õieti öelda on tahetud (kui on tahetud), aetakse kõik mõisted segamini. Sõnu on palju kordi rohkem kui mõisteid ja mõtete süsteemi asemel on "teadvuse (alateadvuse) vool".

Lugesin seda kõike suure rõõmuga. Sai selgemaks, kui segane miski kuskil kellelegi võib olla.

Et kirjanduses ja aretuses kasutatakse erinevaid keeli, on loomulik ja vajalik. Liiga selges keeles kirjandust teha ei saa. Sõnad peavad olema paljutähenduslikud, neil on varjundid, kõlad, palju võimalusi öeldut erinevalt mõista. Teaduskeele ideaal on, et igale mõistele vastab üks sõna ja igale sõnale üks mõiste. Näiteks puhasaretuse mõiste n.ö. klassikalisel kujul on olemas ka siis, kui tahetakse seda sõna mõne teise mõiste tähenduses (nn. puhtatõulisuse tähenduses) kasutada. Korrektne oleks igale uuele mõistele leida kohe uus sõna. Väga täpselt võttes pole mõiste muutumine võimalik, uuele nähtusele vastab ikka uus mõiste.

Aga ei maksa naljakate asjade juures liiga tõsiseks minna. Tagasi Kati seikluste juurde.

Koosolekute kirjeldused on kirjanduses varemgi tuntud võtte, et oma tegelasi rumalamatena näidata, kui nad on. Kati on sellega suurepäraselt hakkama saanud. Tullakse kokku nagu midagi otsustama, aga räägitakse peamiselt millestki muust. Sellest, kui kõrgepalgaline on kellegi abikaasa, kuidas keegi hobuseid ostab, kui eluaegne tori asja ajaja keegi on ja kuidas ametnikud on ka halvad (mitte Ute üksi). Ohustatud tõu säilitamise programmi arutamisel kuulutab üks, et säilitamist pole üldse vaja, teine hüüab: "Paarita kellega tahes, aga võta ometi toetus vastu!", kolmas tõestab, et kui verelisust otsida, siis polegi midagi säilitada (nagu maalambaga välja tuli). "Tõu uuendajad ja mitmekesistajad" on nagu kõige õigemal säilitamise teel, ja üldse läheb asi selle kokkulugemiseks, kui palju keegi eurotoetust tahaks või peaks saama. Klassiviha paneb Murutar omalt poolt juurde: "Ühed jagavad omavahel miljoneid, teised teevad põlve otsas tegelikku tööd."

Tundub, et usutakse lausa uskumatuid asju ja nähakse võimsaid euronägemusi.

Euroopa Liit oleks nagu Nõukogude Liit, kus pudeli "Vana Tallinna" eest said oma fondid ja õigused. Nüüd on veel lihtsam, tarvitseb vaid küllalt kõva häälega nõuda, ja Brüssel maksab. Kasvõi 40000.- krooni hobuse kohta kuus! Rahast tulevat EÜ-s mõelda umbes nii, nagu ütles mulle kunagi muidu päris sümpaatne autojuht Ivan, kui vallandasin ta ehitusmaterjali varguse pärast: "Olge rahulik! Kõik jääb ju Nõukogude Liitu."

Imedemaal pole võõras raha sugugi võõras, vaid oma, teeme sellega, mida tahame. Ei loe, et Eesti riigi raha kohta pidi Juhani Parts ajakirjanduseski selgitama, et riigi raha on riigi raha ka siis, kui see on mõnele erasektori ettevõttele (nagu meie seltsid) eraldatud, ja et riigil on õigus selle sihtotstarbelist kulutamist kontrollida. Brüsselis on aga tegelikkus selline, et Eesti riik peab omaenese rahagi nii kulutama, et turgu ei moonutata, konkurentsieeliseid riigi toel kellelegi ei looda ja Nõukogu direktiive ning Komisjoni otsuseid täidetakse. Otseselt tootmise toetamiseks tuleb alati luba küsida ja aru anda.

Et oma tões mitte kahtlema hakata, ei lugenud vist keegi Kati poolt kuulsaks kirjutatud koosoleku häälekamatest osalejatest läbi ühtegi EÜ dokumenti raha taotlemise, jagamise ja kulude kontrollimise kohta. Veel lihtsam oleks olnud küsida targematelt naabritelt, aga vähemalt lätlasi peetakse meil ju rumalamateks hobusekasvatajateks kui meie ise.

Asi pole iseenesest sugugi keeruline. EÜ liikmesriigid võivad toetada hobusekasvatajaid kahel viisil. Esimene võimalus on taotleda EÜ luba nn. riikliku toetuse maksmiseks hobusekasvatusele. See raha peab tulema riigi enda eelarvest ja praegu maksavad seda Soome, Iirimaa, Prantsusmaa, võib-olla mõni väiksem tegija veel. Kui palju taotlejaid on olnud, pole teada. Soomes maksab riik toetust Soomes peetavate tõuraamatute (ka mitmemiljoniliste traavlite) eelmisel aastal seemendatud või varssunud tõumäradele, 1-3-a. Soomes sündinud hobustele ning kõigile soome tõugu hobustele.

Teine toetus on see, mida makstakse EÜ ja oma riigi ühistoetusena (oma riigi osa vist 40-60%) maapiirkondade arendamise projekti raamides. Selle saamiseks tuleb tõestada, et tõug on kodumaine, põline ja ohustatud. Soomes saavad seda toetust soome tõugu hobuseid kasvatavad talunikud ainult tõumäradele ning tunnustatud tõutäkkudele, kui nad kohustuvad sama arvu hobuseid vähemalt 5 a. pidama.

Meie Imedemaal usutakse ka sellist imet, et raha hulk pole piiratud, see kasvab nagu puu otsas. Nii olevat ühel maal juba olnud, aga meil ei olevat tarvis isegi münte mulda panna. Toetus ühele hobusele ei olenevat hobuste hulgast, mida rohkem hobuseid, seda rohkem raha.. Brüsseli kohta ei tea, aga ega nendegi eelarves ükski rida protsentuaalselt suurenda ei saa, kui teiselt realt maha ei võeta. Ainult et meie hobuste arv on liiga väike, et see teistelt midagi olulist maha võtaks. Kui aga nn. tori hobustele tuleks niisama palju Eesti riigi raha anda, kui eesti hobused saavad, on see üle 1,5 miljoni. Keegi peab sellest 1,5 miljoni ilma jääma.

Veel üks ime – verelisuus ei loe (meile) aretuses midagi. Tore näide selle maalambaga – ainulaadse verelisusega ürglammas ei leitud. Järelikult teda polegi enam olemas, ja mida ei ole, seda saab säilitada ainult Imedemaal. Meie Imedemaal tahetakse parandatud- aretatud verele põline nimi panna, küll kõik usuvad. Maalambaga see ei õnnestunud, võib-olla tori hobusega õnnestub. Aga kui küsisin Soome Põllumajandusministeeriumi peainspektorilt, Brüsseli koridoride sagedaselt külaliselt, kas tori hobune, kelle emaisa on hannoveri täkk, on toetust väärt, hakkas ta naerma ja vastas: "Poolverelisi ei toetata."

Arvukus loeb vähem. Imestasin, kuidas saab soome hobune ohustatud tõu toetust, kui neid on nii palju. Selgus, et oli tõesti probleem ja jäädigi vahepeal toetustest ilma, kui selgus, et arv on liiga suur. Erandeid pole EÜ-s erinevalt NL-st kellelgi õigust teha, tuli saavutada Euroopa Komisjoni uues otsuses ohustatud tõu lubatud arvukuse tõstmine. FAO 1200 määrast erinevalt ongi EÜ määr nüüd 5000 mära, tuleb ainult tõestada, et neid pole rohkem kogu maailmas kokku.

Aretuse ime – tori hobune on korraka nii sporthobune kui kohalik põlistõug. Selline lihtne loogikaime. Kas saavad ühte tõugu kuuluda näiteks ühelt poolt Oxford või Primadonna, kes vastavad igati nii eesti sporthobuse kui tõenäoliselt enamuse Euroopa sporthobuste tõuraamatute nõuetele, teiselt poolt Laser, Leigar jms.vana tori vere ja tüübi esindajad. Murutar kiidab tori hobust kord sellisena, kes sporthobused pjedestaalilt lükkab, siis vaese kannatajana, kes toetamist vajab, kord kui hobust, kes on "kõigist Eestis kasvatatavatest- aretatavatest tõugudest kõige enam omandanud viimastel aastatel sportliku välimiku", kord paneb pahaks, et ministeeriumile ei piisa 1921.a. määratlusest (kus tori hobune oli sammuhobune). Maagia, müüdid ja müdin...Võiks kirjeldada veel tori hobuse naeratust, mis püsib õhus, kui hobust enam pole.

Mõnikord tuuakse eeskujuks oldenburgi hobune: näete kuidas vanast veohobusetõust saadi maailma parimaid sporthobuste tõuge. Saadi tõesti, ja nii, et parimates pole sageli jälgegi vanast oldenburgist. Ainult et see tõug on sisuliselt sulanud ühte teiste Saksamaa tõugudega, ametlikult ongi nad üks saksa ratsahobuse tõug, kuigi igapäevases elus rõhutatakse tõuraamatute erinevust. Oldenburgi veohobuse (tõllahobuse, raske soojaverelise hobuse) säilitajad aga peavad oma tõuraamatut Vana- Oldenburgi ja Ida- Friisi Hobuste Aretusühingus ja väärivad kahtlemata ohustatud tõu toetust, samas kui areneva sporthobuse jaoks oleks seal, väljaspool Imedemaad, häbi võõrast raha küsidagi.

“Tori nime maagia”. Mõned inimesed alluvad maagidele ja šamaanidele, teised mitte. Tori nime maagiline kõla on ratsutajate suus sageli olnud “torakas”. See oli siis, kui vanatüübilisi tori hobuseid suruti nende “ebakompetentsuse tasandile” tõsisesse ratsasporti. Praegu kuulub võib-olla rohkem väljendit “Kallaste hobune”, kui on juttu nn. tori sporthobusest, ja see pole enam halvustav. “Maagia” segab arusaamist, et paljud nime järgi tori hobused on juba eesti sporthobused, tulevikus eurosporthobused. Kati Murutar ise kirjutab kunagi, kuidas Rootsi kuninglikes tallides ei pandud nn. tori hobuste siltidele tori nimetust, sest peeti valeks hannoveride- holsteinide järglasi nii nimetada. Arvatavasti seesama mees, kes temale seletusi andis, ütles kunagi ka mulle, et ei näe enam mingit vahet erinevatel Euroopa sporthobustel, sisuliselt on see üks tõug. Nii ju ongi, tõunimetused on rohkem vaid kaubamärgid, ja erinevad valikud eri maades ei ole rohkem erinevad, kui suurte kasvanduste aegadel ühe tõu eri kasvandustes. Kunagi, “kui see enam valu ei tee”, on Eestis niikuinii selge vahe sporthobuste ja kohalike hobusetõugude nimetustel ja kasvatamisel. Viimased elavad võib-olla ainult toetustest, esimesed müügist ja auahnusest. Sõnade halvav maagia ei lase veel kaua sündida, et nimetus väljendaks täpsemini sisu, nagu seda tarbijakaitseaduse järgi võiks nõuda. Mujal on maagiast üle saadud.

Peaaegu kõik sporthobuse tõud Euroopas peale Saksamaa omade kasutavad tõu nimetuses riigi nime. Loobuti kuulsatest groningeni ja geldenburgi tõunimetustest Hollandis, anglo- normanni nimetusest Prantsusmaal, salernost Itaalias, einsiedlerist Šveitsis jne. Vanad kohalikud algtood said vanad nimed endale, nagu näiteks praegused säilitatavad tõud groningen, gelderland, einsiedler. Alati ei ole need isegi ohustatud tõu staatuses, sest nad on päris arvukad. Saksamaa on erand seepärast, et seal peavad liidumaad, nagu Oldenburg, Hannover, kasvõi Sachsen- Anhalt end peaaegu riikideks, mitmel alal iseseisvateks. Seepärast nimetataksegi Sachsen- Anhaltis sündinud hannoveri verega hobust sachsen- anhalti tõugu hobuseks, nagu lugesi-me mõni aeg tagasi ühe importhobuse paberitest. Tori sporthobune ei saa aga kuidagi olla kõigi Eesti sporthobuste ühine nimetus, sest suures osas Eestis sündinud sporthobustest pole juba praegu tilkagi tori verd.

Sõnavõtude mõtteviise jälgides tahaks küsida, kas tahame õigusriiki või lmedemaad? Kummast me tuleme, kumba me läheme? Vene uusstalinistid kirjutavad, et Venemaal on alati elatud südametunnistuse järgi, Läänes seaduste järgi. Südametunnistuse järgi võiks paljudele tori hobuse, aga samuti ka sporthobuse kasvatajatele tõesti mingit toetust maksta, aga seaduse järgi ei saa see olla ohustatud tõu toetus.

Õigusriigis ei saa teha kasvõi kogu inimkonna meelest õiglast otsust, kui seadus seda ei luba. Enne tuleb mõelda ja vaielda, siis otsustada (teha seadus, nüüd juba terves Euroopas), mitte aga valida kõigepealt inimene või inimesed, kelle südametunnistust (või kompetentsust) usaldatakse ja lasta tal siis enda eest otsustada. Juhitav demokraatia või kunagine demokraatlik tsentralism ei lähe meil õnneks enam läbi, vähemalt aretusseltsidest kõrgemal tasemel mitte.

Kui jätkata ideoloogiarindel, siis meenutab mõnigi aretuslik “tõetsimine” Maksim Gorki veendumust, et õilis vale on vajalikum kui madal tõde. Õilis vale on tugev mõnuaine küll, tekitab väga erilise sõltuvuse. Ja viib terved rahvad lmedemaale.

Tulge parem peegli tagant välja, enne kui on hilja!

KAS TORI HOBUNE ON OHUSTATUD TÕUG?

Põllumajandusministeeriumis on ettevalmistamisel maaelu arengukava muudatused ja täiendused kohaliku ohustatud tõugu looma kasvatamise toetuse rakendamiseks. Ohustatud tõugude hulka on arvatud ka tori hobune. Praegu tori tõuraamatusse kantud ja tori hobuse nimetust kandvad hobused ei vasta aga suures enamuses ohustatud tõu kriteeriumidele ja kogu tori tõu kuulutamine ohustatud tõuks oleks Euroopa Ühenduse seadusandlusega ja FAO ohustatud tõugude definitsioonidega vastuolus, sest:

1. FAO seab ohustatud tõugude säilitamise eesmärgiks bioloogilise mitmekesisuse ja kadumisohtu geneetiliste ressursside säilitamise, kasutades inglise keeles terminit CONSERVATION ja räägib ainult puhastest KOHALIKEST tõugudest. Tori tõus sündis 2001.a. ainult 16 puhast tõugu varssa ja 2003.a. 5 puhast tõugu varssa. Ei toimu säilitamine (conservation), vaid vanade geneetiliste ressursside kadumine ristandaretuse tõttu. 2003.a. võeti tori tõugu varssadena arvele 108 varssa, neist oli 88 varsa sugupuus 4 põlvkonnas 50% või rohkem mõne sporthobuse tõu verd, 60 varsa sugupuus oli mõne sporthobuse tõu verd 75% või rohkem. Kui sellise ristamise tulemusel saadud hobused hakkavad veel toetust saama, **KIIRENEB TORI GENOFONDI KADUMINE VEELGI.**
2. Väide, et tori tõug ongi kujunenud keeruka uudikristamise teel, õigustab vaid selle pidamist tõuks (mitte ristandite kogumiks), kuid mitte ohustatud tõuks. Ohustatud tõule kehtivad teised reeglid, see peab olema puhas geneetiliselt mõttes, ei piisa, kui räägitakse “puhasaretusest, mis on avatud teise populatsiooni hobustele”. Sisuliselt on praegu tegemist juba vältava ristamisega, kus kasutatakse **holsteini,**

hannoveri, inglise täisverelisi, prantsuse ratsahobuse, trakeeni, westfaali, oldenburgi, ukraina, hollandi soojaverelisi tükke, ja seda mitmes põlvkonnas järjest. Selliste erinevate tõugude täkkude järglastena sündis I põlvkonna ristandeid tori tõus 2003.a. 68 varssa, nende I põlvkonna ristandite järglastena, seega II põlvkonna ristanditena sündis 24 varssa.

3. Kui tori tõuraamatu reeglid ei tunnusta avalikult, et tegemist on RISTANDARETUSPROGRAMMI-GA, ei vasta see tõuraamat EÜ komisjoni otsusele 96/78/EÜ artiklile 1 punkt 1., kus öeldakse:

1. *Oma tõuraamatu põhiosasse kandmiseks peavad registreeritud hobuslased:*

põlvnema sama tõu tõuraamatu põhiosasse kantud vanematest ja omama kõnealuse tõuraamatu eeskirjade kohaselt kehtestatud eellastabelit,

olema identifitseeritud vahetult peale sündimist vastavalt kõnealuse tõuraamatu eeskirjadele, mis peaksid eeldama vähemalt paaritamistunnistust.

2. *Erandina lõike 1 esimesest taandest võib looma kanda põhiosasse, et osaleda kõnealuse organisatsiooni või ühingu poolt tõuraamatu eeskirjade kohaselt heakskiidetud ristamisprogrammis.*

Ristamisprogrammis tuleks nimetada tõud, millel on lubatud osaleda.

4. Kui tori tõuraamatul on ristandaretusprogramm, ei saa selle alusel sündinud hobused kuuluda ohustatud tõugu, sest genofond, mida niimoodi säilitatakse, ei ole kohalik ega ohustatud. Kasutatavate tõugude GENOFOND ON IMPORDITUD maailma edukamate sporttõugudest. Osa neist tõugudest võiks arvukuselt kuuluda samuti ohustatud tõugude hulka, sest vastavad Euroopa komisjoni otsuse

445/2002 lisas esitatud nõuetele. Need nõuded ütlevad, et *kohalik tõug loetakse ohustatuks*, kui emaste aretusloomade, niisiis hobustel aretusmärade arv on kõigis Euroopa Ühenduse liikmesmaades kokku alla teatud (FAO reeglitest erineva) piiri. Hobustel on see piir 5000 aretusmära. Lisaks selgitatakse, et tegemist peab olema “*samasse tõugu kuuluvaid puhtatõulisi järglasi andvate emasloomadega, kes on kantud selle liikmesmaa tõuraamatusse.*” Meie nn. “tori hobuse” kaitsjate loogika järgi peaks ka “keeruka uudikristamisega” loodud üledukas taani soojavereline hobune (DWB) saama Euroopa Ühenduselt ohustatud tõu toetust, sest märade arv on ca 4000. Ka läti hobune võiks siis tervikuna olla ohustatud tõug (praegu valmistavad nad ette taotlust kuulutada ohustatuks vanatüübiline läti hobune, kus oleks lubatud võõrveresus **alla 25%**). Võib-olla annaksime neile head nõu? Saaksime kuulsaks Eesti hobusekasvatuse Nokiaga: OHUSTATUD TÕU SÄILITAMINE RISTAMISTE ABIL. Väited, et EÜ reeglid kehtivad meil alles alates 01.05.2004 on mõttetud, sest Euroopas on taolised põhimõtted tõuraamatute pidamisel juba ammu enne EÜ loomist kehtinud ja ka 1995.a. Tõuaretusseaduse hobuste tõuraamatu peatükk ning 2002.a. Põllumajandusloomade aretusseadus nõuavad sisuliselt sama.

5. Peale ohustatud tõu definitsiooni ja tõuraamatu pidamise reeglite rikub tori tõu ohustatud tõuks kuulutamine Euroopa Ühenduse üldisemaid põhimõtteid VABAST KONKURENTSIST. Kui Kati Murutar kirjutab Maalehes, et tori hobune “on hea ratsahobune, kes teeb võistlustel juba mõnda aega kahtlast päritolu sporthobustele silmad- kabjad- sabad ette”, siis on sellise konkurentsivõimelisese sporthobuse toetamine vastuolus Euroopa Nõukogu selge põhimõttega direktiivis 1257/1999, mille sissejuhatuse (15) kõlab: “*eriti tuleb vältida konkurentsi õigustamatut segamist (moonutamist) maaelu arendamise abinõude abil*”.

Konkurents toimub Eesti Sporthobuste Kasvatajate Seltsi kuuluvate kasvatajate ja Eesti Hobusekasvatajate Seltsi kuuluvate kasvatajate vahel. Toetused tori sporthobustele teeksid nende omahinna hobuse parimasse müügiikka (4-a.) jõudes ca 10000 kr. odavamaks kui eesti sporthobustel. Sellel ei ole tähtsust eriti hinnaliste hobuste müügil, aga kannatavad vaesemad eesti sporthobuste kasvatajad. Peale konkurentsi moonutamise luuakse ka ebaõiglast EBAVÕRDSUST ühesuguses sotsiaalses ja varanduslikus olukorras olevate inimeste vahel

6. Tori hobuse kuulutamine ohustatud tõuks HALVAB mõneks ajaks kogu eesti HOBUSEKASVATUSE ARENGUT JA KONKURENTSIVÕIMET TURUL. Antakse kasvatajale vale signaal, et soovitatav on säilitada oma sporthobustes mingi osa tori verd, et ta oleks toetuskõlbulik. Sellega ei teki selget vahet ohustatud tõu säilitamise ja sportliku tõu arendamise vahel, tori genofond ei säili, aga ka sporthobuste arendamine maksimaalse võimekuse ja müügikõlblikkuse suunas pidurdub. Eriti KAHJUSTATAKS INVESTORITE HUVI teha hobusekasvatusse tõsiseid investeeringuid eriti väärtuslike täkkude ostmiseks ja aretusele oluliste keskuste (veterinaaria-, treeningu-, väljaõppe-, oksjonikeskuste jms.) ehitamiseks. Tõrjutakse kõrvale uusi tegijaid ja uut kapitali, see aga tähendaks meie hobusekasvatuse edasist stagnatsiooni ja jätkuvat võimetust konkureerida isegi Läti ja Leedu toodanguga, muust Euroopast rääkimata.

7. Praeguses olukorras oleks õigem maaelu arengukava muudatused ja täiendused hobusetõugude osas edasi lükata ja teha sõltumatu juriidiline ning zootehniline ekspertiis tori hobusetõu vastavuse kohta ohustatud tõu kriteeriumidele ja kõigile Euroopa Ühenduse hobusekasvatust käsitlevatele otsustele, või siis kehtestada selged piirangud tori tõu puhtatõulisusele. Vastasel juhul jääb Eesti Vabariik naeruväärsesse olukorda kui riik, kus ei taheta või ei osata aru saada Euroopa Ühenduse seadusandlusest, eriti aga selle mõttest ja eesmärkidest. Aetakse segi, mis on **ohustatud tõu säilitamise toetamine**, mis **hobusekasvatajate toetamine**, mis **hobusekasvatuse arengu** toetamine. Kavandatavad meetmed tähendaksid mingi osa hobusekasvatajate toetamist, aga oleksid kahjulikud ohustatud tõugude säilitamisele ning hobusekasvatuse arengule. Peale selle kahjustataks Eesti mainet ja usaldusväarsust Euroopas.

Raigo Kollom

Eesti Sporthobuste Kasvatajate Seltsi

juhatuse esimees

Jututoa "lemmik.ee" osalejatele.2004.a.

Raigo Kollom

Lugesin Teie kommentaare pealkirja "Palve Utele" all ja seal leitud Toomas Traageli soovitusel ka oma 1997.a. artiklit "Mida teha tori hobusega - liikuda või seista". Leidsin, et minu soovitusi on tori tõus hästi täidetud ja mõned päris head sporthobused saadud.

Kas neid aga tuleks tori hobusteks nimetada, selles on küsimus. Seitse aastat tagasi ei osanud ka mina ette näha kahte asja – et Lääne- Euroopa tõumaterjali hakatakse niipalju Eestisse tooma ja et ohustatud tõugude säilitamiseks aina rohkem ja rohkem raha ja tegijaid leitakse.

Mõned ESHKS asutajad arutasid 2000.a. veel tõsiselt, kas poleks tori sporthobune meie aretusprogrammi eesmärgina parem tõunimetus kui eesti sporthobune. Saadi siiski aru, et see tähendaks meie peamise kontingendi kõrvalejätmist. See kontingent oli ja on kõik sporthobuse tõud, milliste ristamisega omavahel (on nad ju sugulastõud) on loodud suurem osa moodsaid soojaverelisi (sporthobuste) tõuge.

Natuke hiljem saadi aru, et kõrge sportliku saavutusvõime ja ka rahvusvahelise mõistmise ja tunnustuse saamiseks sporthobuste kasvatajate ja kasutajate hulgas on vaja kaotada järk- järgult (tõrjuda kaugematesse sugupõlvdedesse) tori veri sporthobustes ja eesti hobuse veri ratsaponide aretuses.

Et eesti sporthobune on ristamiste produkt, ei tohiks kedagi imestama panna. Uued tõud luuakse ja vanu muudetakse (parandatakse) ikka ristamisega. Ohustatud tõuge tavaliselt ristamisega ei säilitada, kuigi nn. tagasiaretuses vana tüübi taastamiseks on seda tehtud nii eriti primitiivse poola koniku kui eriti kultuurse friisi hobuse puhul.

On arusaadav, et alati ei saada aru, kuidas kuulub eesti sporthobuste tõuraamatusse nii erinevaid hobuseid tori ristanidest kuni prantsuse ja holsteini ristanideni. Asi on selles, et nad ei ole sugugi võrdselt eesti sporthobused. Eesti sporthobuste tõuraamatus on kolm alajaotust: peatõuraamat (hobuse numbris tähis ESH), tõuraamat (tähis ES) ja eelregister (tähis S). Nii öelda kõrgeima päritoluga ja isiklike omadustega hobused kantakse peatõuraamatusse, madalaima päritoluga eelregistrisse. Saksamaal on näiteks hannoveri tõuraamatus isegi neli alajaotust ja viimases neist ei nõuta isegi tõestatud põlvnemist. Tähtis on aretuseesmärk, millele on ühed hobuse lähemal, teisele kaugemal.

Kui keegi nimetas sellel leheküljel tori sporthobust solkimiseks, siis ta eksib. Tori sporthobune vähemalt Andres Kallaste toodanguna on päris korralik sporthobune, ainult tori nime kannab ta rohkem isiklikel, "ideoloogilistel" ja arusaamatutel põhjustel kui aretusliku tõepära ja loogika alusel.

Kui aga Eestis pole kasvatajaid, kes tahaksid tori tõunimetust oma kaubamärgina selle traditsioonilises tähenduses vana universaalse tõu kui ohustatud tõu kaitsmiseks kasutada ja selleks riigi toetust taotleda, luuakse "tori sporthobuse " kasvatajate poolt ummikusse viiv olukord. Nõutakse riigilt umbes eesti hobusega võrdsele või suuremale arvule hobustele keskkonnatoetust ning EHS-ile suuremat aretustoetust, mis tähendaks tõenäoliselt teistele makstavate toetuste vähendamist. Kui sellega luuakse konkurentsieelis kasvõi ühele tori sporthobusele, on see vastuolus Euroopa Liidu põhimõtetega.

Nime probleem on Euroopa uutel ja parandatud tõugudel lahendatud ikka riigi või maa nime kasutades. Nii loodi viie tõu ristamisega prantsuse ratsahobune, groningeni ja gelderlandi hobust parandades hollandi soojavereline hobune (kusjuures groningeni kasvatatakse ka puhtalt edasi). Loomulikult kasutavad sellised suurest hulgast komponenttõugudest loodud tõud nagu soome soojavereline, belgia soojavereline, kanada sporthobune, taani soojavereline jt.oma riigi nime. Ainult Saksamaal jäid tõugudele, mõnikord sisuliselt täiesti uutele tõugudele, vanad nimed alles. Aga seal on need nimed liidumaade nimed, ja liidumaa on päris palju riik. Kui aga Oldenburgis vist ainukesena ei tahtnud kõik kasvatajad uue suunaga kaasa minna, tegid nad uue tõuraamatu ja uue tõuseltsi, kasutades nimetust "vana- oldenburgi ja ida- friisi hobune".

Mõelge ise, millised tõunimetused oleksid Eestis loogilised, jättes kõrvale nende "maagilisuse" ja muud emotsioonid.

Tori karikasarikas

Kati Murutar

Võistlused kui nähtus on teatavasti igal elualal äratehtud töö väljund, suhtlemisvõimalus – aga ka manifest. Eriti kui tegemist on tori tõugu hobuste, Eesti hobusekasvatajate-ratsasportlaste ja minevikust tulevikku liikuva ideoloogiaga.

Läinud laupäeval toimus Tori hobusekasvatases XI Tori hobuse päeva raames Tori karikasarja teine etapp. Võistluse korraldas Tori hobusekasvatus koos Eesti Hobusekasvatajate Seltsiga. Peakohtunik oli Milja Ardlu, vetkontroll Marina Klaassen ja rajameister Lars Uus. Nii avatud kui tori tõu klassile oli kolm parkuuri – 100, 110 ja 125 sentimeetrit ning punktid, mida mõnikümme võistlejat kogusid, läksid Tori karikasarja üldpunktiarvestusse.

Tartumaa talumees ja maakultuuri ideoloog Jaan Erm, kes käis võistlusi vaatamas ja tuli pärast minu Pärnumaa tallu külla, ütles: "Olen kuulnud, et mingid elukauged fundamentalistid püüavad isiklike luulude või kasu eesmärgil aega kinni hoida või suisa tagasi pöörata. Minu meelest on sellised võistlused, kus näidatakse Eesti oma tori tõu mitmekülgust ja igal alal suutlikkust, hädatarvilikud selleks, et enam ometi ei püütaks seda tõugu arhailistesse kitsastesse raamidesse suruda.

Ega jäme põlistorikas sellepärast kuhugi ei kao, et selle kõrvale – mitte asemel ju! – on aretatud sportlik tüüp. Tõu universaalsuse pant ongi mitmekülgus – ja raske vankrihobu ei hüppa. Sportlik tüüp hüppab. Seoses sellega on tori hobune igal alal kasutatav. Ja tema universaalsus annab ka põlisele Tori hobusekasvatusele kestmiseks põhjenduse.

Tori hobusekasvatus on üks vanemaid, väarikamaid ja ka emotsionaalselt tähendusrikkamaid nähtusi Eesti maakultuuris. Kui keegi püüab seda ohustada, selle varasid müüa, seda võõrandada või suisa likvideerida, tuleb nii valjusti karjuda kui kõri vähegi võtab."

Kõrvalseisja neutraalse nägijapilgu kaudu pead sina uut-vana tõde kuulma!

Eks nende ideoloogiliste siia-sinna sikutamiste ja kasvanduse majandusliku sakutamise vastu olegi ka võistluste korraldamine üks tõhus karjumise moodus. Hobusekasvatajatele ja ratsasportlastele annavad aga võistlused, kuhu kuuma ja külma, jää ja põua kiuste kohale kolistada ja treilerid üles rivistada, asendamatu eneseväljenduse võimaluse. Muidu ongi ainult töö. Heinategu ja sitavedu. Trenn ja tamp. Varsad ja turg. Võistlused on vahepealne pidu ja kokkuvõte.

Ehkki 16ndal juunil olid Toriga samal ajal võistlused ka Ihastes, jätkus osavõtjaid ja treilerite kasutajaid ratastega päikesevarjudena mõlemasse. Toris oli õhustik ütlemata soe, südamlilik ja perekondlik. Vähemalt mulle hakkas niimoodi tunduma kohe, kui Maila Kukkk mühatas vastu tulles, et ta pandi tanki – Andrus Kallaste käskis kõige kõrgemat parkuuri hüpata ja tema kohe kuuletus ja valmistus. Kusjuures hästi hüppas – kui Maila lammutas soojenduses veel mööblit, siis võistlusel tegi ta ütlemata ilusa töö.

Marko Villemson – Võsa, noh – viis Hillar Kaldi talli nii mõnedki erivärvilised koharosedid. Aga üldiselt tegi Andrus ise koduselt puhta töö. Kiiluvees Tori oma tüdrukud eesotsas Kadi Mereväljaga, kes moodustas efektse Lakmega kauni ja harmoonilise paari.

Platsil toimuvat jälgides oli üllatav, kui šikk ja tegija hobune on Excalibur – kohati isegi vägevam vend kui Tema Ise, praegune esitakk Carry's Son. Liigutav oli, kuidas väike plika, turvavestiga Mariah tegi suurte meeste seas ilusat julget puhast ja kiiret sõitu. Ning huvitav oli, kuidas keegi okserit võtab – see oli otse tribüüni ees, nii et publikust üle lendavate hobukõhtude kohal tehtavad trikid olid lausa luubi all. Kallaste ütles enne raskeimat-kalleimat (punktide mõttes) takistust hobusele "juhuh!", Kadi muisutas, Mariah laksutas keelt. Trikidnipid puha peo peal näha.

Kukkumised ka. Peo peal. Jäneda talli omanik, üsna küpses eas ratsanik Sirje Kiilits pudenes tõrkuva ratsu seljast üsna verdtarretavalt, aga õnneks valutult. Publiku seas istunud noored mehed muhelesid heatahtlikult, et need on need hullud Jäneda tädid – neli karmi tegijat.

Karmide tädidega on tegelikult selline lugu, et nad ostsid ära ka teisel pool teed asunud talli ning on omadega väga rahul. Lihtsam ja kontsentreeritum on, kui pole võõraid ega konkureerivaid inimesi ja hobuseid vastakuti, vaid ühtne areng. Need, kes enne teisel pool teed platseerusid, on nüüd Arbavere endises Pallase tallis. Merike Pallas aga on Sirje ja teiste Jäneda emandate teada omadega hoopis Rootsisis.

Õpetlik oli jälgida, kuidas oma luulekogusid turustas Viljandi kirjanik Uno Sikemäe. Tõmbas oma laua-kesest möödudes peatunud inimestele mütsi nii pähe, et kui alguses oli mõte osta üks kogu – "Musta hobuse suvi" näiteks – siis juba rahakoti järele läinu lasi endale sujuvalt ja rõõmsalt müüa kolm kuni viis raamatut. Nii vist peabki. Kes jõuliselt ei müü, see ei söö ega sõida. Sest leib ja nafta on julgete päralt.

Nukker oli tõsiasi, et pärast uskumatult jultunud vargusi ei taha Pärnu ratsatarvete müüja Marika enam oma kaubaga õieti väljas käia. Sõitis kalli kraamiga mõne nädala eest Tartumaale Saksa talli, kus väikesed plikad ütlemata nahhaalselt ja osavalt korraliku reha tegid. Väikesed võistluste napi rahvahulga peale leidus osavaid plikse, kes panid pänni kalli kaska, korralikud suulised ja kenad kaitsmed, nii et Marikal pole nüüd enam väga isu kuhugi välimüügile sõitagi. Võeh ja urjuh.

on teinud. Sellisest lammutamisest kaotavad kõik.

Paradoksaalne oli – ja on, kuidas tori hobuse kasvatajad peavad igas suunas kaitseasendis olema. Krista Sepp, kes oli järjekordselt ära teinud vägagi kobeda orgunnitöö (üks järgmisi kogupauke on 4. augustil Saugas peetav Eesti raskeveo hobuse päev), vaatas särtsakaid hüppeid sooritavaid tori iludusi ja ütles endamisi: “Miks me ei tohiks neid sporthobusteks nimetada? Miks sporthobuste kasvatajate seltsis hakatakse vinguma, kui sportlikuks aretatud torikate tüübi seast neile konkurente kasvab?”

Jumala eest, miks?

Kui aretatakse ja arenetakse, osatakse ja tehakse, peaksid kõik olema õnnelikud ja rahul, mitte lõputult üksteist maha ja taha tegema, kahjustama ja energiat imema. Otsekui oleks endale maapealse jumala rolli ahnitsenute eesmärk selleks kõigile teistele vastu töötada, et ükski asi siin riigis liiga kiiresti ei areneks ega edeneks.

EHSis on tublid ja kogenud professionaalid. Õigupoolest on nende aretustöö vastu mögisejate argumenteerimata sõdimine lapsik ja nõme – aga segab ja kahjustab, väsitab ja kurvastab ikka. Ükskõik, kas tegemist on arhetüüpsesse jämetorikasse klammerdunud meditsiinilis-patoloogilise persooniga koolkonnast Peatage Maailm – või võimujanuste konkurentsipelguritega sporthobuste seltsi ladvikust.

Küsisin järgmisel päeval mul külas olnud hobusekasvatuse ja ratsaspordi korüfeelt Reet Prooverilt, kuidas küll isand Kollomil on õnnestunud nii paljudele inimestele ja hobustele – kümned inimesed, kellega juttu teha, jõuavad iseenesest Kollomi kaigasteni kodarates – paha teha. Reet ütles: “See on võimuiha. Mees tahab olla pioneer ja ainuvalitseja – ja teeb seda nii jõuliselt, et hüpnotiseerib muidu päris mõistlikud inimesed ära. Ta on ise endale sellise näilise võimu võtnud, mida inertseltsit usutakse. Psühholoogiliselt on asi lihtne – mees kasutab ära inimeste informeerimatust. Ütleb, et kui sa mind ei kuula, mulle ei allu ja minu seltsi ei kuulu, siis oled omadega puus – ja teebki sujuvalt, inimesi ära hirmutades, mingiks ühtlaseks Eesti sporthobuseks nii poni ja traavli ristandi kui klassikalise hannoveri. Nii, nagu ta ei salli tori sportlikku tüüpi, ei taha ta ka ühtki traditsioonilist tõugu näha. Püüab olla pioneer, kes kaotab Eestis ära budjonni ja trakeeni, täisverelise ja holsteini – kusjuures hannoveri tõugu näiteks on kinnitatud aastal 1735, nii vägev on sajandite aretustöö kangelaslikult ühte patta segada. Inimene tahab teada, mis omadused ja eeldused ühelgi tõul on. Mingi üldine eestieurosporthobune ei ütle millegi muu kohta kui Kollomi enese kohta midagi. Ega sealt tema seltsist – kuhu sageli suisa ähvarduste mõjutusel on satunud – ära ka ei pääse. Mina pole vähemalt 4 aastat liikmemaksu maksnud, ikka ei lasta ära. Ja keda ära ei lasta, sellele saadetakse õudseid infolehti – millestki muust pole kirjutada kui siunatakse igas “infolehes” tori hobuse kasvatajaid, mida need jälle varesti ja pahasti.

Minu seisukoht on, et hobusel peab olema tõug. Tõul peab olema võimalikult laialdane kasutusvõimalus. Peab võistlema ja sportima, tuleb ette panna ja tööd teha, võib hobusel lasta muruniidukit mängida ja kaisukaru olla ka – elu peab käima!”

Oma alale värskema pilgu heitmiseks võib seda külgneva, mõnevõrra sarnaneva alaga võrrelda. Kelgukoerte aretaja ja rakendispordi ideoloog Ain Reppo ütleb, et nende spordiala eesmärk pole määrata ja piirata, millist tõugu koerad rakendispordiga tegelevad. Kellel on eeldusi ja peremehega vedanud, see on sporti oodatud. Ükski tõug pole maha surutud – aga ammu pole tõugude erinevus vägivaldselt kaotatud ja kõik sportkoerad ühte patta pressitud. Peaasi, et sport võidaks. Koerad ja inimesed niikuinii.

Loogiline oleks võimujanuse psühhoterroristi tegusid boikoteerida ja sedapidi ta järkjärgult troonilt tõugata. See ei ole ikka õige asi, et ülisuure töö tegijatest professionaalid peavad pidevalt õigustama ja vabandama, selgitama ja võitlema.

Kuna hüppavat hobust ja hingestatud näoga ratsanikku on kõik näinud, lisan oma loole hoopis ühe sümbolistliku fototäiese. Faktiliselt on need mu peagi viieseks saava poja uued sandaalid, mille ostsingi Tori võistlustele ärima tulnud kaupnaiselt. Üles pildistatuna aga võib neid tõlgendada kui nooruslikult julget astumisvalmidust, kasvamisjaoga tulevikku viivat paari seitsmepeniikoorma saapaid. Või kuidas iganes. Peaasi, et astutakse ja kasvatakse, mitte ei kasutata sandaale üksteisele jala ette panemiseks ega jalaga tagumikku ladumiseks.

Maaelukomisjoni

istungi protokoll nr 37

Tallinn, Toompea

Teisipäev, 15. jaanuar 2008

Juhataja: Kalev Kotkas

Protokollija: Jaanika Lokk

Võtsid osa: Rein Aidma, Kaia Iva, Heimar Lenk, Aleksei Lotman, Leino Mägi, Merle Kruusimägi (nõunik), Ülle Särgava (nõunik)

Puudusid: Arvo Sarapuu, Imre Sooäär, Jaanus Marrandi

Kutsutud: Tori hobuste aretaja Ute Wohlrab, Mark Soosaar (Sotsiaaldemokraatliku Erakonna fraktsiooni liige)

PÄEVAKORD:

1. Tori hobuse aretus

1. Tori hobuse aretus

Kalev Kotkas avas komisjoni istungi ning andis sõna külalisele. Ute Wohlrab andis ülevaate tori hobuse aretusest ja tekkinud probleemidest.

Tori vanatõulise universaalhobuse arvukus on langenud kriitilisele piirile. Hetkel on Eestis umbes 100 puhtatõulist tori hobust, kes ei oma hannoveri või muu „tõuparandaja“ verd. Eestis on tori hobune tunnistanud ohustatuks tõuks ning välja on töötatud hobuste säilitus- ja aretusprogramm. Nimetatud programmi raames on aga võimalik taotleda toetust ka ¼ hannoveri või mõne teise „tõuparandaja“ vereosaga tori hobustele. Tori universaalhobuste arvukus on langenud aastast aastasse ning litsentseeritud täkkusid on hetkel Eestis vaid neli. Ute Wohlrab esitas Eesti Hobusekasvatajate Seltsile avalduse, mille kohaselt tuleks kõik tori puhtatõulised täkkud genofondi stabiliseerimiseks kontrollida ja litsentseerida. EHSi juhatus lükkas avalduse tagasi. Probleemiks on puhtatõuliste täkkude litsentseerimine. Viimasel 10 aastal on litsentseeritud vaid kaks tori universaalhobuse täkk. EHSil on täkkude litsentseerimiseks ette kirjutatud tingimused, mida on hobuste omanikel majanduslikult raske täita.

Tekkinud olukorra lahendusena pakkus Ute Wohlrab tori hobuse tõuraamatu jagamist kaheks: tori universaalhobune ja tori sporthobune. See aitaks saada parema ülevaate ja kontrolli tori universaalhobuste säilimise ja aretuse üle ning annaks aluse kindla kaubamärgi loomiseks.

Külaline vastas komisjoniliikmete küsimustele.

Arutati tekkinud olukorra võimalikke põhjuseid ja lahendusi.

Aleksei Lotman: Veterinaar- ja Toiduametist peaks täpsustama, kas tõupuhaste tori hobuste järglased arvatakse automaatselt tõuraamatu põhiossa. Sellisel juhul kaoks täkkude litsentseerimise vajadus. Esialgne ja väga oluline ülesanne on tori universaalhobuste genofondi säilitamine, millega peaks tegelema EHS.

Mark Soosaar tutvustas tori hobuse aretusajalugu. Ta toonitas, et tori universaalhobune on Eesti kultuuri osa, mida tuleb kaitsa ja säilitada.

Komisjoni esimees märkis kokkuvõttes, et tori universaalhobuse säilitamine on tähtis ja käsitletud probleem vajab lahendust. Komisjoni vaatab üle seadusandliku poole ning kohtub teema arutamiseks Veterinaar- ja Toiduameti vastavate spetsialistidega ning Eesti Hobusekasvatajate Seltsi esindajatega.

Kalev Kotkas

Juhataja

Jaanika Lokk

Protokollija

HARGO TALU

Põllumajandusminister hr. Helir- Valdor Seeder

02.04.2008.a.

Lugupeetav härra minister!

Pöördun Teie poole palvega võtta seisukoht tori hobuse kui Eesti rahvusliku tõu ja kultuurimälestise kaitse küsimuses. Olen tagajärjetult püüdnud selgeks teha, et tori tõu genofondi ja tõutüübi säilimine on võimalik ainult eraldi puhasaretuse tõuraamatu kaudu. Viimaseks tilgaks, mis ületas minu taluvuse piiri, sai Toris toimunud tori haruseltsi koosoleku otsus, millega silmakirjalikult küll tunnustati säilitusprogrammi ja aretusprogrammi erinevuse vajalikkust, kuid hobused jagatakse kahte sektsiooni nii, et tõelist puhasaretust, mis säilitaks enne 1970.a. kujunenud genofondi, ikkagi ei nimetatagi. Püütakse säilitada mitte genofondi, vaid enne uue aretusseaduse vastuvõtmist kujunenud olukorda ja toetusi. Raskema tüübi ja algupärase genofondi esindajad jääksid hindamistel ja toetuste jagamisel samasse tõuraamatu ossa nagu sportliku tüübiga ja kuni 75% hannoveri või holsteini geenidega hobused. Ja seda nimetatakse veel säilitusprogrammiks! Sellist lahendust toetasid ka Veterinaar- ja Toiduameti ning Põllumajandusministeeriumi esindajad.

Võtsin seepärast ühendust Saksamaa raskete soojavereliste hobuste tõuseltsidega. Tori hobune kuulus varem selliste tõugude rühma, aga on nüüd ümber tehtud tavaliseks sporthobuste tõuks. Leidsin kohe mõistmist ja abi. Vana- oldenburgi tõuraamatu pidajad olid nõus ka tori vanatüübilise hobuse puhasaretuse tõuraamatut pidama hakkama.

Palun nüüd põhimõttelist lahendust: kas mul ja üksikutel minu mõttekaaslastel on õigus esitada oma aretusprogramm ning hakata eraldi tõuraamatut pidama täiesti teistsugustel aretuspõhimõtetel kui EHS seda teeb, või võime me asutada tori hobuse säilitamise tõuraamatu Saksamaal ?

Ute Wohlrab

Maaelukomisjoni

istungi protokoll nr 52

Tallinn, Toompea

Esmaspäev, 24. märts 2008

Juhataja: Kalev Kotkas

Protokollija: Merle Kruusimägi

Võtsid osa: Rein Aidma, Kaia Iva, Heimar Lenk, Aleksei Lotman, Jaanus Marrandi, Leino Mägi, Arvo Sarapuu, Imre Sooäär, Ülle Säreava (nõunik), Jaanika Lokk (konsultant)

Puudusid: -

Kutsutud: Põllumajandusministeeriumi toidu- ja veterinaarosakonna juhataja Hendrik Kuusk

PÄEVAKORD:

1. Nädala päevakorra kinnitamine

2. Tori hobuse kui ohustatud tõu säilitamise probleemid

3. Organisatsioonilised küsimused

1. Nädala päevakorra kinnitamine

K. Kotkas avas komisjoni istungi. Vaadati läbi ja kinnitati nädala päevakord.

Otsustati: kinnitada komisjoni 9. töönädala (24.03.-27.03.2008) istungite päevakord.

2. Tori hobuse kui ohustatud tõu säilitamise probleemid

K. Kotkas juhatas sisse päevakorrapunkti arutelu. Tori hobuste aretamise probleeme käsitles komisjon oma 2008. aasta 15. jaanuari istungil, kus osales tori hobuste aretaja pr Ute Wohlrab. Traditsioonilise tori hobuse säilitamiseks tegi pr Wohlrab ettepaneku jagada tõuraamat kaheks ja litsentseerida seda tõugu täkud. Tookord otsustas komisjon teema arutelu jätkata ning leida lahendusi koostöös Põllumajandusministeeriumiga. Istungi juhataja andis selleteemalisest tegevusest ülevaate saamiseks sõna ministeeriumi toidu- ja veterinaarosakonna juhataja Hendrik Kuusele.

H. Kuusk selgitas, et tori hobuse aretus on alates 1980ndatest aastatest liikunud erinevates suundades ning tänaseks on välja kujunenud vähemalt kolme tüüpi tori hobuseid kokku ligikaudu 600 isendiga. Praegu kuuluvad kõik tori hobuste liigid ohustatud tõu alla. Ministeerium ei pea seda õigeks, sest põhitähelepanu on pööratud tori sporthobuste aretusele ning ohustatuks saab pidada vaid vana ajaloolist Hetmani liini tori hobuseid, keda aretati 20. saj algusest kuni 70 80ndate aastateni ning kelle arvukus tänaseks on jäänud väga väikeseks (ligikaudu 60-100 looma).

Traditsioonilise ohustatud tõugu tori hobuse säilitamiseks seadusandlikult takistusi ei ole. Põllumajandusloomade aretuse seaduse § 3 lõige 4, mis jõustus 1.01.2008, lubab ohustatud tõugu põllumajanduslooma aretuses kasutada üksnes sama tõugu põllumajanduslooma spermat, munarakku ja embrüot. Sellest nõudest tulenevalt tuleb aretusprogrammid ja ohustatud tõu puhul säilitusprogrammid viia seadusega vastavusse k.a 1. juuniks. Tõuaretajad peavad tegema valiku, milline saab olema ohustatud tõugu tori hobuse kui liik ja kuidas seda nimetatakse. Vana või traditsioonilist tõugu tori hobuse peab saama defineeritud eraldi säilitusprogrammis. Selleks on ministeerium teinud koostööd hobusekasvatajatega.

Pärast uute aretus- ja säilitusprogrammide kinnitamist saab muuta vastavat põllumajandusministri määrust ning traditsioonilist tüüpi tori hobusest saab omaette tõug. Sellega peaks traditsioonilise tori hobuse kui ohustatud tõu probleem leidma lahenduse selle aasta esimesel poolel.

H. Kuusk vastas komisjoniliikmete küsimustele.

A. Lotman avaldas arvamust, et vältida tuleb olukorda, kus hobusekasvatajatelt, kes käesoleval perioodil on saanud toetust ohustatud tõugu looma aretamiseks, hakatakse seda pärast tõuraamatu jagamist tagasi nõudma, kuna tingimused vahepeal muutuvad ning osad hobused ei kuulu enam ohustatud tõu alla.

H. Kuusk nõustus, et sellisel juhul sanktsioone rakendada ei tohiks, kuna reeglite muutmine ei tule hobusekasvatajate poolt.

K. Kotkas võttis arutelu kokku ja tänas H. Kuuske selgituste eest.

Otsustati: saata pr Ute Wohlrabile kirjalik vastus ohustatud tõugu traditsioonilise tori hobuse aretuse probleemidele pakutavate lahenduste kohta.

Kalev Kotkas

Juhataja

Merle Kruusimägi

Protokollija

Toris jätkatakse aretustööd, võistlusedki pole kadunud

Pärnu Postimees 2008.a.

Eesti ratsakeskuste lipulaevaks nimetatud Tori hobusekasvandus on tegutsenud järjestikku viie riigikorra ajal, hobustraditsioone hoidvas majapidamises vaadatakse tulevikku lootusrikkalt.

Torisse sattusime fotograafiga pärast lehelugu, mille tegime Sassi tallis, sest kuulsime: Toriski on hakatud Eestis seni varjusurmas olnud rakendisporti arendama. Lootsime seal avastada muudki huvitavat.

Me ei pidanud pettuma, sest külalised vastu võtnud hobusekasvanduse tegevjuht Jaanus Kallaste oli väga huvitav ja pärast väikest pinnimist jutukas vestluspartner.

Tööriietes Kallaste ei jätnud üldsegi sellist muljet, et tüürib ligikaudu poolteist sajandit tegutsenud hobusekeskust, tema käed andsid märku pigem sellest, et rohkem kui arvuti taga viibib mees tallides.

Räägime tulevikust

Kohtumise algul leppisime Kallastega kokku, et me ei hakka rääkima Tori hobusekasvanduse minevikust, vaid tulevikust. "Mitte sellepärast, et me mineviku üle uhkust ei tunne. Minevikust on räägitud palju. Tähtis on rääkida tulevikust, sest meil on kavas välja tulla uute plaanidega," põhjendas Kallaste.

Hobusekasvanduse juhataja viiski meid esmalt talli, kuhu olid ehitatud uued maakividest laotud talliboksid. Kaarjad ja toekad ehitised, mis oma arhailise välimusega sobisid suurepäraselt poolteistsada aastat vanasse ja samasugustest maakividest laotud talli. Kallaste selgitas, et sarnasus ja sobivus olidki põhused, miks boksid just niisugused said.

"Soovime sellised boksid aja jooksul kõikidesse tallidesse paigutada, peale dekoratiivsuse on need praktilised," ütles hobusekasvanduse tegevjuht. Ta rääkis, et osas Tori tallidest on niinimetatud euroboksid, aga maakivist tehtutele jäävad need kõvasti alla.

"Hobune on suur ja tugev loom. Kui euroboksis jalaga laksu paneb, hakkavad pilpad lendama. Maahõngulised boksid on aga tugevad ja peavad vastu kõige temperamentsemate loomade puhul," võrdles Kallaste.

Hobusekasvataja lisas, et raha bokside rajamisel õnnestus neil kokku hoida.

"Põllud on meil ju kivised, nii et ehitusmaterjal oli omast käest võtta. Saimegi seetõttu kokku hoida. Ühe boksi ehitushinnaks kujunes ligikaudu 15 000 krooni. Poleks materjali nii vabalt käes, oleks kulunud ligikaudu poole rohkem," väitis Kallaste. Maakivid on vähemalt tema arvates Torile suur õnnistus, sest ratsakompleks Toris on muinsuskaitse all.

"Soovime tulevikus hakata ühte maneeži juurde ehitama. Muinsuskaitse tingimused kompleksi juurde tavalist ehitist ei luba. Ja ega karjuv plekk-kast meeldigi. Tuleb vist veel kord hakata põllult kive korjama," muheles Kallaste.

Teist maneeži on Torile Kallaste sõnade järgi vaja, sest praegu treenivad nii takistus- kui koolisõitjad ühes maneežis ja on teineteisel jalus.

Jutuajamise käigus uudistas meid oma uuest maakividest kodust halli karva suksu. Hirnatas korra, seejärel näis, et meie juuresolek hakkas teda häirima, sest üsna otsustavalt proovis ta mind õlast naksata. "Eks ta meil selline rahutu olevus ole," kommenteeris Kallaste.

Halli õelutseja hirnatus sai üleskutseks teistele tallielanikele. Läbisegi kostvad hirnatused ja korskamised olid muljetavaldavad.

laboratooriumi, kus näeksin, millist aparatuuri kasutatakse märade viljastamisel, siis üllatusin, sest Kallaste ütles, et Toris sellist laborit ei ole. “Meil käivad need asjad ikka vanaviisi. Kui mõnel märal on õige aeg käes, viime ta lasipuu juurde. Täkk, keda pruudile külla viiakse, saab lasipuu poole minnes aru, mis teda ees ootab. Nii – looduslikult – see töö meil siin käib,” ütles ekskursioonijuht.

“Võib öelda, et meil on välja aretatud uus tõug,” ütles Kallaste. “Aretame veel eesti tõugu hobuseid, aga seda teeme vähem. Praegu on meil kasvanduses ligikaudu 120 hobust. On eraisikutele kuuluvaid suksusid, on 35 põllumajandusministeeriumile kuuluvat hobust.”

Kokku mahutavad Kallaste jutu järgi tallid 150 hobust, keda hooldab üheksa töötajat, hooajatöödel on töötajaid rohkem. Abiks on ka praktikandid, tänavu tuleb üks praktikant Soome põllumajanduskoolist. Tori tõug on maailmas hakanud enesele nime tegema. “Lööd aretusraamatu lahti, vaatad – üks läheb tõumäraks, teine tõutäkuks,” tähendas Kallaste. Omal ajal hannoveri täkkude sissetoomine on end tema ütlust mööda õigustanud.

Siiski ei tohi tori hobune kaotada oma nägu, ta ei tohi sulanduda halli massi. Tema populaarsus ei tohi seisneda madalas hinnas, vaid heas kvaliteedis. Ja Eestis, aga juba ka välismaal on ratsasportlaste seas meie tõug võitmas üha suuremat populaarsust.

Kallaste jutu järgi on tori hobune iseloomult ehe eestlane: rahulik, aga kui vaja, võtab end kokku.

Lõpuks sättisime sammud kuuri poole, kus hoitakse võistlusrakendeid. Meie ekskursioonijuht rääkis, et rakendisport oli vahepeal varjusurmas, nüüd on seda hakatud uuesti harrastama.

Rakendite juurde

“Hobuseid käib mul vankri ees viis paari, nii et neid saab ka neljaseks rakendiks kokku sättida. Vankreidki on meil palju. Tegelikult on rakendisport kallis ala, sest näiteks rakendisporti kolmevõistlusel peab võistlejal olema kaasas kaks vankrit: üks täpsus- ja koolisõidu jaoks, teine maratoni või teisiti öeldes kihutamise tarbeks,” kirjeldas Kallaste.

Maraton on hobusekasvanduse juhi sõnade järgi pealtvaatajatele palju põnevust pakkuv ala. “Põhimõtteliselt võib selle kirjeldamisel tuua võrdluse autoralliga, see koosneb kiiruskatsetest. Üks on konkreetne kiiruskatse, vahepeal on rahulikum teelõik järgmise kiiruskatse juurde,” jagas ta selgitusi.

Kallaste selgitas, et kiiruskatse läbimisel ei hinnata ainuüksi kiirust, vaid kiirust, täpsust ja manööverdamisvõimet. “Kiiruskatse rada võidakse püsti panna näiteks mõne mäe peale, vankri tagaosas olev mees peab manööverdamisel kallutama, et ümber ei läheks, vahel tuleb sinka-vonka sõita looduslike ja kunstlikult ehitatud takistuste vahel,” andis hobusportlane seletusi.

Rakendiga koolisõit on sarnane tavalise koolisõiduga. Muidugi ei saa vankriga külitsi sõita, aga teised elemendid on samad. Taandamis, koondamis, traavi pikendused, serpentiinid, voldid jne. Kui on tegemist paaris- või neljahobuserakendiga, hinnatakse just hobuste koostööd: kui sarnaselt nad liiguvad, kui ilusasti koos töötavad, et ei liiguks nagu luik, haug ja vähk.

Kaks hüplevat jahukotti

Me ei pidanud lunimagi, et sõidukogemusest osa saada. Kaks hobust võistlusvankri ette rakedatud, haaras Kallaste ohjad ja läks lahti esialgu sujuvalt-rahulikult kulgenud sõit Tori vahel. Igaks juhuks tuli meiega kaasa Kerly Luige – äkki juhtub midagi.

Algul asfalttee, seejärel põrutasime surnuaia poole. Ootamatu pöörang ja ehmatusega haarasin vankrist kahe käega kõvasti kinni. Hetkeks tundus, et kaks vankriratast on õhus.

Märkas, fotograafki oli asunud tasakaalu saavutamiseks vankrit kallutama. Olime kui kaks hüplevat jahukotti. Pärast kurvi – vasakul surnuaed, paremal kõrge jõekallas – nägin oma ehmatuseks korraks päikeses säravat jõevett.

Vaatasin kõhedustundega surnuaeda ja mõistsin: adrenaliinilaksu ja füüsilise koormuse saab sellel spordialal küll. Lisaväärtus on suhe loodusega.

Teise mõtte süstis minusse lahkumisel Kallaste. Nimelt olen kindlasti kohal 16.-18. mail siinsamas toimuvatel ratsavõistlustel, sest näen siis taas kihutavaid vankreid.

Lapsesuu ei valeta.

Tsiteerin "Pärnu Postimeest" 19.04.2008.a.:

"Hobusekasvanduse tegevjuht Jaanus Kallaste selgitas, et aretustöö on Toris tähtsal kohal, lähapäevilgi valmistub mitu mära poegima. "Võib öelda, et meil on välja aretatud uus tõug," ütles Kallaste."

Väga õigesti ütles. Veel rohkem kui Tori kasvanduse kohta, käib see Andres Kallaste hobusekasvanduse kohta. Toris oli 2007.a. varssades siiski veel 29% tori verd hannoveride ja holsteinide kõrval, Andres Kallaste varssades vaid 16,5% tori verd.

Kõlab ju uhkemgi kui vana tõu säilitamise au? Ainult et majanduslikel põhjustel ei taheta seda uue tõu loomist ametlikult omaks võtta. Ometi võiks ju kuulutada, et vältav ristamine ongi tori tõu loomise meetod olnud, meelde tuletada, et E. Weberi 1925.a. ilmunud teoses "Tori hobune" loetletud sel ajal tunnustatud täkkude nimekirjas oli 30 täkust vaid 3 sellist, kelles oli välismaal sündinud hobuste verd natuke vähem kui 75%. Võõrtõugudest üle võetud olid kõik nende täkkude isad ja 25 emaisa. Võiks otse välja öelda, et vana tori tõug ei sobi tänapäeva vajadustega ja nüüd tuleb ta ümber teha niisama põhjalikult, nagu tehti Eesti talupojahobune 20. saj. alguses. Või nagu on vanaest tõugudest ümber tehtud tänapäeva hannoverid, holsteinid, kõik sporthobuste tõud.

Aga seda, mis tänapäeva vajaduste jaoks ei sobi, mis ei saa massitoodang olla, vaid jääb haruldaseks ja mälestuseks, seda tuleb eraldi säilitada ja toetada, nagu säilitatakse ohustatud loomaliike.

Raigo Kollom

Arvamus tori tõu säilitusprogrammi kohta.

Raigo Kollom (vastus VTAlle 2008.a.)

Esitatud täiendus ei ole säilitusprogramm. TA osa säilitab küll selle, mis on tehtud enne 2008.a., kuid selles populatsioonis on tori verd vähemalt alates 2001.a. pidevalt alla 50% (2001.a. varssadel Tõuaretusinspektsiooni analüüsi järgi viies põlvkonnas 40%, 2007.a. varssadel neljas põlvkonnas 46,7%, viies põlvkonnas kindlasti vähem, kuid seda on liiga suur töö arvutada). 2007.a. sündis tori tõunimetusega 113 varsast ainult 15 varssa, kelles on võõrveresus 1/8, nagu soovitab Põhjamaade Geenipank, ja 27 hobust, kel võõrveresus ei ületa 1/4, nagu on minu teada mujal maksimaalne lubatud võõrveresus ohustatud tõus (Lätis). Ka edaspidi oleks selle esitatud programmi järgi tori tõuna ohustatud ja toetusalused ka päris paljud 75% võõrveresusega varsad ja hobused.

Kuidagi ei ole õigustatud mõtteviis, et ükskõik millise genofondiga tõu võib mingist hetkest ohustatuks kuulutada väikese arvukuse tõttu. Kui Euroopas hakati ohustatud tõuge kaitsma, olid need juba eelnevalt puhasaretuse tõttu ebasoodsas olukorras. Mõned n.ö. päästeti ristamistega, mõned jätkasid jonnakalt puhasaretust. Ühtegi tõugu, mida päästeti ristamistega, ohustatuks ei loetud ega loeta. Meil aga tahetakse kõik ristamised, mis tehti enne 2008.a., lugeda ohustatud tõu säilitamiseks.

Andres Kallaste on ise suutnud viia oma karja sellise võõrveresuseni, et 2007.a. varssades (12 varssa) oli tal tori verd ainult 16,5%.

Sellise säilitusprogrammi tunnustamine ei asenda kuidagi Ute Wohlrabi puhasaretuse programmi ega eraldi puhasaretuse tõuraamatu vajadust.

Programmi sõnastus on veel hullem kui sisu. PM juristid on korra juba tagasi lükanud piirangu tõuraamatusse kandmiseks "vanemad on sündinud Eestis", selle asemel peaks olema "vanemad on tori tõugu".

Valesti mõistes võib tõuraamatu põhiosa tunduda mingi tõsise valiku läbi teinud hobuste registrina. Tegelikult sisaldab põhiosa ka eeltõuraamatu, kus nõuded tõulisusele on väga liberaalsed. Kuidagi mõeldav oleks ainult peatõuraamatu hobuste järglaste tunnustamine.

Igal juhul näib tori tõug nüüd jagunevat sisuliselt kolme aretusprogrammi vahel: Wohlrabi range puhasaretus, EHS TA osa - seniste ristamiste säilitamise programm ja TB osa - tavaline sporthobuste ristandaretus.

Kui keegi tahaks uurida ja kirjutada aretusideede ajalugu, siis sellist ideede küllust nagu piskes tori tõus vist küll kuskilt ei leia.

Tõulisus ja verelisuus

Raigo Kollom, Eesti Sporthobuste Kasvatajate Seltsi juhatuse esimees (Maaleht 2011)

Suured müüdid ei ole rajatud teadmisele ja mõistusele, vaid usule, mis on seatud kõigest muust kõrgemale. Müütide nimel elatakse ja surrakse. Kui aga müüdiks tehakse inimene või hobune, on see nii väike müüt, et tekib küsimus, kui palju võib talle ohverdada – kas natukegi mõistust ja tõe pole juba palju? Tori hobune on üks selline müüt. See müüt võiks elada ja tal on, kes teda teenida tahab, kuni talle ohverdatakse ainult tööd, aega, kiindumust.

Aga müütilisus kaob kiiresti, kui selle pealt teenida tahetakse, kui püütakse müüti kasutada peitevarjuna seal, kus peaks olema selge arvestus, nagu seda on aretus. Toimub see peitus nii, et verelisuse arvestamise asemel räägitakse tõulisusest. Mida see tähendab? Jutt on sisuliselt ikka verelisuse (eellaste tõu) jälgimisest, aga erinevates põlvkondades.

Kui võtame näiteks 2004. a sündinud hobuse Aldus tõulisuse, on ta puhtatõuline säilitusprogrammile vastav hobune, sest tema mõlemad vanemad on tori hobused. Nii on see esimeses põlvkonnas. Teises põlvkonnas leiame aga, et vanaisad pole kumbki tori tõugu – üks on hannover, teine inglise täisvereline.

Tavaliselt arvutatakse verelisust neljanda põlvkonna järgi. Seal saame Alduse verelisuse protsentides – 43,75% hannoveri, 25% inglise täisverelise, 25% tori ja 6,25% trakeeni verd. Trakeen tuleb mängu, kuna hannoveri aretuses on kasutatud trakeeni takku Absatz.

See on ilus ja normaalne aretus, aga mitte ohustatud tõu (kadumisohus genofondi) säilitamine.

Väidetakse, et tori tõugu on alati niimoodi teisi tõuge kasutades aretatud. Kuid see tähendab ju möönmist, et tegemist on areneva tõuga, milles pole midagi säilitada. Säilitatakse n-ö valmistõuge, kus on midagi, mida areng võib kaotada.

Üldtunnustatud põhimõtte ohustatud tõugude säilitamisel on, et hobuse eellaste hulgas ei tohi olla võõrastest komponenttõugudest eellasi lähemal kui üks hobune kolmandas põlvkonnas ehk üks vanavanavanematest. Teisisõnu tähendab see lubatud võõrverelisust 12,5% ehk 1/8.

Väga lihtne oleks avaldada iga hobuse kohta tema verelisuus (nagu tehakse näiteks läti hobuse kataloogides) ja lasta igaühel näha, kust see hobune on oma geenid saanud. Või ei tahagi keegi sellist teadmist?

OHUSTATUD TÕU MÕTE

Raigo Kollom

Ohustatud tõuks ei saa kuulutada ükskõik millist ristandaretuse tulemusena tekkinud populatsiooni. Euroopa Ühendus ei taha teha jäiku ettekirjutusi, mida riigid peaksid ohustatud tõuks lugema, aga Komisjoni regulatsiooni Nr. 445/2002 (millega täpsustatakse Nõukogu regulatsiooni Nr. 1257/1999) lisa I on kriteeriumina siiski selgelt välja toodud kasvatamise lõpetamise tõttu ohus oleva kohaliku tõu puhtatõuliste sama tõugu tõuraamatusse kantud märade arv (hobuslaste puhul nii suur arv kui 5000 näitab, et väikesearvulisust, mida prof. Saveli kogu aeg rõhutab, ei peeta väga oluliseks).

Ristamised ei päästa tõugu, vaid loovad sisuliselt uue tõu. Andres Kallaste räägib verevärskendusest, kuid tegelikult on tegu tüüpilise vältava ristamisega, millega "genotüüp muutub parandaja tõu genotüübi sarnaseks" (A. Pung). Tori tõus on vältavat ristamist kasutatud tõu loomisel, nii saadi Eesti Vabariigi alguseks ja tori hobuste populatsiooni tõuks tunnustamise ajaks kasutusel olnud täkud, näiteks Murto (i. ida - friisi Meinhard, ei. häkni Weighton Squire, eei. Hetman). Kui Kallaste praegu kordab samasugust meetodit, tegeleb ta samuti uue tõu loomisega.

Uue tõu loomise vajadus on olemas, ESHKS tegeleb sellega juba 8. aastat, meil pole ka midagi paralleelse natuke erineva tõu (tõuraamatu) vastu, kuid sellist tegevust ei saa lugeda ohustatud tõu säilitamiseks. Ohustatud võib olla genofond, mille kadumist EHS riigi toel kiirendab. Ohustatud võib olla küll ka hobuse eriline osa kultuuris (Eestis muidugi talukultuuris), kuid ka selle säilitamisele ei anna sportliku tori hobuse loomine midagi.

Mingite kuupäevade pakkumine, millest eelnev aretustöö tuleb lugeda ohustatud tõu säilitamiseks on päris absurdne. Mäletan hästi, kuidas EHS juhatuses närveeriti, et tuleb ruttu tori tõug Riigikogus ohustatud tõugude nimekirja saada, sest Euroopa Liidus olles ei lähe see ehk läbi. Juba siis oli juttu kogu eelneva aretuse säilitamiseks lugemisest. Sellist häbematut reheaplust ei tea kuskilt mujalt. Kõikjal säilitatakse kaua kestnud puhasaretuse vilju ja kaitstakse neid ristamiste eest. Näiteks soome hobuse tõuraamatut peetakse suletuna alates 1900. aastast. Tori tõus, nagu pea igas tõus, on olnud tõu ristamiste teel kujundamise periood ja järgnev suurema või väiksema puhtusega puhasaretuse periood. Midagi kaitsta on vaid siis, kui uue loomine on lõppenud.

Eraldi teema on veretilga lisamine (verevärskendus). Seda lubavad paljud ohustatud tõud, aga tõuraamatusse (või selle põhiossa) ei võeta saadud ristandeid enne, kui nende veresus on tagasi aretatud (taastatud) 7/8, erandjuhtudel 3/4 algtõu veresuseeni. Et sellised hobused ei saa toetust, on loomulik, seda rääkis ka pr. Matlova oma VTAs peetud ettekandes Tshehhi kladrubi tõu kohta, kus toetust saab väga väike tuumik puhasaretuses olevaid kladrubi hobuseid, aga sama tõu arvukus on päris suur.

Praegu on kõige veidram tori probleem see TA "säilitusprogramm". Kui vaadata seda n.ö. eemalt, rahvusvaheliselt, siis ei sobi see ühest küljest rahvusvaheliste ohustatud tõugude organisatsioonide põhimõtetega - sellist programmi ei tunnistaks geneetilise mitmekesisuse säilitamiseks Rare Breeds International ega teised rahvusvahelised ohustatud tõugude organisatsioonid (aga Ute Wohlrabi programmi ilmselt tunnistaks).

Teisest küljest ei võetaks sellist tõuraamatut ka Maailma Sporthobuste Kasvatajate Föderatsiooni liikmeks, TB aretusprogrammi aga võidaks väikeste parandustega võtta.

Tori hobune – hoidmistväärt või mis temast enam?

Ute Wohlrab 2012

Esimese Eesti Vabariigi uhkus hääbub vaikselt. Võib-olla sellepärast, et hobused ei anna oma valust valjuhäälselt märku. Võib-olla sellepärast, et meie ei taha seda näha. Või on kõik jälle lihtsalt rahas ja mitte kunagi tahtmises?

Rohkem kui kaksikümmend aastast tagasi ostis Inglismaa kuninganna Cleveland Bay täku, keda taheti ühe teksase miljonäri kogusse rariteediks müüa. Täkk oli väga kallis. Aga just sellega püstitas kuninganna Elisabeth II **endale** hobusemaailmas monumendi: ilma selle täkuta oleks Cleveland Bay hobusetõug välja surnud. Täna veavad tugevad **körbipruuni** värvi hobused kuningliku perekonna kalesse, nad pole endale mitte ainult uue ülesande leidnud, vaid on kogu rahvuse uhkus.

Ma külastasin neid „Bay-sid“ (Eesti keeles: **körvid**) kuninglikus tallis, tohtisin neid puudutada, vahetasin tallimeistri Johniga hobusepidamise ja probleemsete hobuste kohta mõtteid, ja kui palju oskas ta mulle neist raskeist soojaverelistest hobustest rääkida! Täna ei ähvarda neid enam väljasuremine, on palju tõutäkke, tõug on uuesti ellu ärganud. Üle aastate ei saa nõudmise üle kurta. Sellest ammutan ma lootust. Lõime käed, nii nagu vaid hobuseinimesed seda oskavad, ja ma lubasin talle, et ma jätkan Tori hobuste eest võitlemist. Nad on ju ka rasked soojaverelised.

Tori hobuste ajaloost on palju teada, kuid palju on ikka veel varjatud. Eelarvamused segunevad kuulujuttudega, kauplejate tekst teadmatusega. Ja väärtusliku tõu kuvand, kes kunagi tõepoolest Eestimaa au ja uhkus oli, on muutunud viimastel aastatel nii negatiivseks, et igaüks, kes tunnistab, et tal on Tori hobune, kohe järgmise hingetõmbega end õigustama peab. Jah, palju neid hobuseid enam ei ole, arvestatakse ligikaudu 40 puhtatõulised Tori hobust. Kas varsti ei olegi vaja end enam õigustada?

Tori hobune pidi balti aadli nõudmistele vastama ning olema “karossier-tüüpi hobune” vankrite ja kalesside ees, samas ratsajahil, mis 19. sajandi teisel poolel enam ja enam trakeenide eeskujul moodi tuli, olema kena vaatepilt. Kahtlemata see õnnestus, kuna need märad, keda hiljem esi-isa Hetman’iga paaritati, olid juba ühtlase väljanägemise ja tõutüüpiliste tunnustega. Aga mitte ainult balti aadel ei hinnanud seda “Torgeli tumeraudjaks” nimetatud hobusetougu: mõnel aastal olid pea pooled vene tsaari jaoks kokkuosutatud “Remontenid” – noorhobused - just Tori tõugu hobused, et siis ohvitseride sõjaväeratsahobustena teenida. Tori hobused sobisid selleks ülihästi ja jätsid kiired vene täisverelised hobused enda järel kaugele maha: rahulikud, sõbralikud, usaldusväärsed ja kiiresti õppustvõtvad - nad olid lahingutes hindamatud kaaslased. Nende imposantne suurus ja hoogne käik sisendasid austust. Samas oli neil kui raskeil soojaverelistel vähe probleeme jalgadega, nad olid robustsed ja vastupanuvõimelised hobused, kellega oli võimalik ükskõik kuhu jõuda.

Kuni II Maailmasõjani kasvatati Saksamaal sarnaseid hobuseid maailmakuulsa Hannoveri ratsasõjaväekooli (Kavallerieschule Hannover) jaoks. Seejärel muutus nende otstar**be**, industrialiseeruv põllumajandus ei “vajanud” neid enam. Toimus tänasest perspektiivist vaadatuna saatuslik ümberorienteerumine sporthobustele ja vanad ratsaväe-hobused, kes hiljem olid sunnitud kandma nime „majandushobused“, kadusid.

Tänapäeval on raskemat tüüpi Hannoveri-tõugu hobused nõutud ja hinnas: puhastverd Rottali, Vana-Oldenburgi ja Vana-Württembergi hobused on juba pikka aega saada vaid ettetellimisega ja suure hinna eest. Neid ei pea enam suurt turustama, nad on hinnatud haruldused, mis müüvad lihtsalt. Aga just need tänapäeval jälle populaarsed rasked soojaverelised on säilitatud ainult tänu üksikutele idealistidele, kes omal ajal tänu nende julgusele, vastupidavusele ja põikpäisusele ei suutnud neist ammustest tõutüüpidest loobuda. Aga kas näeb olukord puhtatõulise Tori hobusega teistmoodi välja?

Eestis samalaadset üleminekut sporthobustele ei toimunud. Hoolimata muudest sündmustest oli 50 aastat võõrast võimu puhtatõulistele Tori hobustele õnnistus. Ümberorienteerumine aretuses mõnevõrra tugevamale hobusetübile toimus ettevaatlikult, vanad head aretajad said oma tõuaretust rahulikult jätkata. Nii ühtlase välimusega tõugu kui tugevad eesti tumeraudjad annaks Saksamaal otsida – see on eesti omapära, mille üle peab õigusega uhkust tundma!

Uuestisaavutatud vabadusega tulid aga palju inimesed hobuste juurde, kes lootsid ratsa rikkaks saada. Nad unistasid oma Eestimaalt sirgunud olümpiavõitjast, kiirest rahast, kiirest kuulsusest. Tänapäeval on juba 18 erinevat tõugu, mille abil on eelmiste 10 aasta jooksul toimunud “plaanijärgne parandamine”, selles tehingus pole enam tõuühtsusest ega tõule iseloomulikust aretusest võimalik rääkida. Olümpiavõit laseb end veel oodata. Selle nimel ohverdati tükk Eesti ajalugu: ainus Eesti kultuur-hobusetõug.

Tänapäeval leidub vaid üksikuid Tori hobuseid, ja neil läheb nagu paljudel hobustel Eestis: mõned peetakse paremini, mõned kehvemini, kuid soov seda tõugu säilitada on vaevu olemas. Liialt hästi on mõned hobusekaupmehed oma lobyttööd teinud Tori hobuseid maha tehes, et neid siis odavalt Eestis kokku osta ja kalli raha eest välismaal müüa. Romantilised vanad taluperemehed, kes veel möödunud aegade eesti uhkusesse usuvad, ei suutnud endale neid kalleid tõutunnistusi lubada.

Viimane puhasaretus asub Valga ja Tartu vahel, mitte kuigi kaugel kohast, kus kunagine esi-isa Hetman esimest korda paaritas. Isegi Raigo Kollom peab õigeks sellise puhasaretuse jätkamist. Avarates lahtistes tallides, hobuste iseloomule vajalikes gruppides on siin leida 14 puhtatõulist Tori hobust: ülejäänut kolme ei loeta nende hulka. Eesti uhkus on ühe sakslanna kätes. Minu Hargo talu hobusekasvanduses elavad kolm neljast viimasest puhtatõulisest Tori tõutükust, kellest kaks on lihuniku käest päästetud – keegi ei tahtnud selliseid hobuseid.

Tõu säilitamine on ülesanne, mida vaid suure veendumuse ja idealismiga saab täita. Aga on küllaltki palju eeskujusid ja näiteid välismaalt, mitte ainult Inglismaa kuninganna, mis kinnitavad, kui väärtuslik see töö on ja eelkõige, kui vajalik see on. Tähtis ei ole, kes on esimene, kes parim, edukaim puhtatõulise Tori hobuste aretaja. Tähtis on, et puhtatõuliseid Tori hobuseid üldse veel kasvatatakse. Tähtis on, et kõik ühise asja eest väljas oleksid. Et osataks ühtmoodi südamest rõõmustada nii teiste edu kui enda puhtatõulise varsa sünni üle...

Need vanad hobusetõud, mis Eesti inimeste rahvuslikule ärkamisele teed rajasid, olgu siis põllumajanduses või ratsaväes, olid selle arengu kandev osa. Tori hobune kuulub ja peab kuuluma ajalooraamatusse – aga mitte ainult sinna!

Liiga sageli toonitatakse, et neid raskeid hobuseid ei ole enam vaja, nende jaoks pole enam rakendust. Aga mis õigusega lõpetatakse ühe hobusetõu järjepidevus vaid seetõttu, et enda fantaasia on otsa saanud? Igaüks on võimeline nägema seda, mis Tori hobuste juures eriline on: nad on usaldusväärased, truud sõbrad, kes on inimestega läbi hea ja halva läinud.

Ja just tänapäeval, arenevas maailmas, nõudlikus elus kasvab edasi inimlik otsing. Vaja on rohkem stabiilsust, turvalisust, tõelisi sõpru. Tori hobune on tõeline sõber.

Tori hobuse kasvatajad tahavad üht tõuraamatut

Aive Sarjas, Maaleht
28. aprill 2012 09:15

[Saada sõbrale](#)

[Teade toimetajale](#)

[Loe kommentaare \(6\)](#)

[Prindi uudis](#)

Tori hobusekasvanduses on nii sportlikke kui ka vanatüübilisi tori hobuseid.

Foto: Karin Kaljuläte

MTÜ Vana-Tori Hobuse Ühing taotleb vanatüübilise tori hobuse tõuraamatu pidamise õigust, Eesti Hobusekasvatajate Selts aga ei soovi tõuraamatut kaheks lüüa.

“Tori hobusel ja tõuraamatul on aukartustäratavalt pikk ajalugu,” selgitab üle saja hobusekasvataja, kes on kirjutanud alla pöördumisele, mis on saadetud põllumajandusministeeriumile, Riigikogu maaelukomisjonile ning veterinaar- ja toiduametile.

Pöördumine viitab tõu esiisaks peetavale 1892. aastast kasutatud täkk Hetmanile ning 1922. aastal sisse seatud tõuraamatule.

“Eesti Vabariik on väike ja hobuste osakaal puhta põlvnemisega isendite osas on hetkel juba nii väikesearvuline, et kui seda jagada kahe aretusseltsi tõuraamatu vahel, mõjub see tõule kindlasti hävitavalt.”

Varem pole nad oma seisukohti avalikult selgitanud, küll aga on seda mitme aasta jooksul üsna edukalt teinud vana-tori hobuse ühing.

Praegu peab tori hobuse tõuraamatut MTÜ Eesti Hobusekasvatajate Selts, kuid võimalus, et see tõuraamat lahutatakse kaheks eraldiseisvaks tõuraamatuks – universaalsetele (ehk vanatüübilistele) ja aretussuunalistele (ehk sportlikele) hobustele –, on reaalsem kui kunagi varem.

Maalehele teadaolevalt vastab vana-tori hobuse ühingu poolt 10. aprillil veterinaar- ja toiduametile esitatud aretus- ja säilitusprogramm nõuetele ning ametnikel pole alust neid aretusühinguna tunnustamast keelduda. Varasemalt on seda mitu korda tehtud, viidates esitatud programmi puudustele.

“Jah, aastaid tagasi ei pööratud hobusekasvatajate seltsis universaalsuunalisele tori hobusele piisavalt tähelepanu,” tunnistab ka ise tori tõugu hobuseid kasvatav loomaarst Kaja Väärssi. Kuid nüüdseks on asjad tema sõnul muutunud. “Tõuraamatus on sportliku ja vanatüübilise tori hobuse jaoks eraldi osad. Viimane neist on omakorda veel kaheks jaotatud: ühed, kelle eellaste hulgas on kolme põlvkonna vältel ainult tori tõugu hobused, ja teised, kel lubatud kuni 25 protsendi ulatuses võõrveresust.”

Pahameelt tekitab ühe tõuraamatu pooldajate hulgas seegi, et uues tõuraamatus soovitakse tõug nimetada vana-tori hobuseks. “Kuidas saab äkki nii pika ajaloolise põlvnemislooga tori hobust vaadata kui uut tõugu, lisades tõu nimele ühe omadussõna?” viitavad nad tõu väärtuse võimalikule langusele. Vana-tori hobuse pooldajad on aga risti vastupidisel seisukohal: mitu tõuraamatut ei killusta tõugu, selle väärtus hoopis tõuseb, sest veresusele hakatakse senisest enam tähelepanu pöörama.

“See on väga valus teema. Kuna käib menetlusprotsess, ei saa ma midagi vastata,” kostab VTA põllumajandusloomade aretuse ja turukorralduse osakonna peaspetsialist Maret Kirsipuu ajalehe Valgamaalane esitatud küsimusele. Lähiajal moodustatakse komisjon, kes selgitab välja, kas uut tõuraamatut on vaja või mitte.

Aretusühingute tunnustamise avaliku standardi kohaselt peab uus aretusühing hobuslaste tõuraamatu või selle osa pidamisel tõu kohta, mille tõuraamatut Euroopa Liidu liikmesriigis juba peetakse, tagama originaaltõuraamatut pidava organisatsiooni (tori hobuse puhul siis MTÜ Eesti Hobusekasvatajate Selts) sätestatud põhimõtete täitmise. Veterinaarametnikel on MTÜ Vana-Tori Hobuse Ühing taotluse menetlemiseks aega kolm kuud.

Puhasaretatud tori hobuseid on vana-tori ühingu andmetel Eestis alles alla saja – umbes 70 mära ja 10 takku. Mitmete hobusekasvatajate arvates on neid aga veelgi vähem.

Tõu

säilimine või jätkumine

TEKST: RAIGO KOLLOM

Näiteks Saksamaal pärast II maailmasõda. Olukord oli ju masendav – 1936. aasta olümpiamängude kõik individuaalsed ja võistkondlikud kullad võitnud Saksa ratsanikud olid oma raskete ja aeglaste hobustega hädas, et üldse auhinnalistele kohtadele jõuda. Tõsi, Saksa hobused olid ka sõjajärgsete aastate suurvõistlustel arvulises enamuses paljude riikide sportlaste all, aga võitjad olid teised. Isegi parim hüppehobune Halla ei olnud õieti päris Saksa hobune – tema isa oli traavel Oberst, ema Helene oli Prantsus-

Lõpmatu poleemika selle üle, milline on õige tee tori tõu säilitamiseks, tuletab meelde, kuidas varem ja mujal on vaieldud selle üle, kuidas säilitada oma kuulsaid hobusetõuge.

maalt sõja ajal saagiks saadud tundmatu põlvnemisega mära. Kirja pandi Halla hesseni tõuraamatusse.

Kõik takistussõidu olümpiavõitjad 1952-1972 peale Halla (1956) olid 50% või rohkem täisverelised, tõunimetustelt oli Ali Baba (1952) anglo-araablane, Posilippo (1960) itaalia sporthobune, Lutteur B (1964) prantsuse ratsahobune, Snowbound (1968) puhas täisvereline, Ambassador (1972) iiri sporthobune. Omaette kurioosumina oli isegi enne sõda Saksa hobusekasvatuse võidusümboliks saanud Tora (1936. aasta olümpiavõitja takistussõidus) väga vähe holstein, nagu teda ametlikult nimetati. Tema isa oli hackney täkk ja emaisa täisvereline ratsahobune.

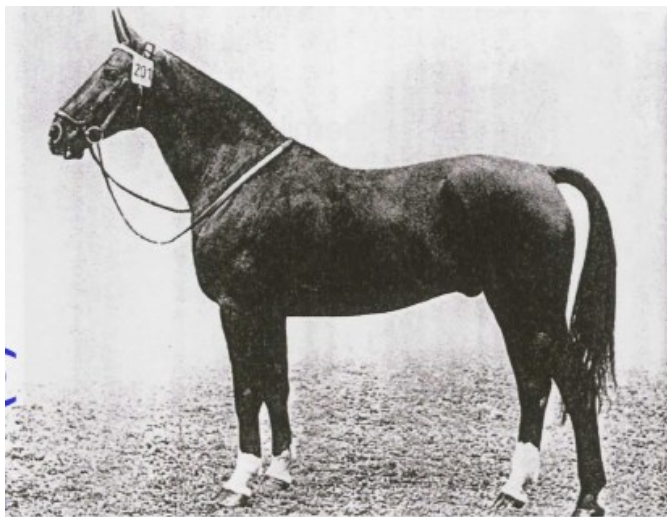
Huvid sageli vastandlikud

Saksa aretajatel oli tekkinud tõsine ohutunne, et nende rasked ning võimsad hobused kaotavad turu. Ja leiti, et säilitamiseks tuleb neid muuta. Muudeti aretuseesmärke ja sugutäkkude valimine teistest tõuraamatutest kasvas kiiresti. Holsteini tõuraamatus domineerisid peagi Cottage Son xx, Landgraf xx, Cor de la

< Halla (1945-1979) oli sisuliselt tõutu ristand, juuresoleva foto kommentaar Lothar Seyferti raamatus „Praktisches Reiten“ ütleb, et tal pole erilisi kehalisi eeldusi tippsaavutusteks. Kuid ta võitis 125 rahvusvahelist starti, 1954. ja 1955. aastal MMI, 1956. aastal OM kuldmedalid ja 1956. ning 1960. OM võistkondliku kulla. Tõi pärast spordist lahkumist kaheksa varssa ja elas 34 aastat.

Meteor (1943-1966, i Diskus, ei Nebelhorn) oli puhta holsteini, nn saksa talu-pojahobuse tüübi parim esindaja takistusõidus. Osales 1952., 1956. ja 1960. aasta OM-I ja sai vastavalt 3., 4. ja 6. koha individuaalarvestuses. Juba 1951. aastal võitis Hamburgi hüppederbi, 1958. EM kulla. Oma viimase stardi tegi 1961. aastal, võites Aacheni Rahvaste Auhinna. Oli sakslaste populaarseim hobune kogu elu.

Bryere, Furioso xx – täkud, kelle vastu olid alguses paljud, kui mitte enamik aretajaid. Praeguseks aga on raske leida holsteini hobust, kelles poleks üldse nende täkkude verd.

Kui sellist aretust nimetatakse tänapäeval vahel tõu säilitamiseks, on tegemist lihtsalt keelelise anakronismiga. Kunagine säilitamise mõiste koondas endasse nii tõu (aretuse) jätkamise turu nõuetega kaasa minemise huvides kui tõu genofondi säilitamise keskkonna bioloogilise mitmekesisuse huvides. Ja need on sageli vastandlikud huvid.

Praeguseks on säilitamise mõiste muutunud. 1960-70ndatel aastatel, kui Saksamaal muudeti oma tõugude aretusprogramme, ei olnud veel FAO geneetiliste ressursside säilitamise plaani ega Euroopa Liidu piiranguid tootmise riiklikule toetamisele. Alles 1995. aastal laiendas FAO 1983. aastal loodud taimekasvatuse geneetiliste ressursside komisjoni volitusi ning nimetas selle ümber toidu ja põllumajanduse geneetiliste ressursside komisjoniks, mis hakkas tegelema loomatõugude säilitamise jälgimise ja koordineerimisega. Ohustatud loomatõugude nimekirja saadi kokku alles 2005. aastaks.

Selle komisjoni määrustes ja tõugude säilitamise alastes teaduslikes publikatsioonides kasutatakse peamiselt väljendeid *conservation* ja *preservation*, seda eriti selleks, et teha vahet säilitamisega laiemas mõttes. See mõiste, säilitamine kitsamas mõttes, ei tähenda mõne piirkonna või tõu aretustegevuse toetamist, et konkurentsist vastu pidada, vaid kogu maailma jaoks kadumisohtu olevate originaalsete ja unikaalsete ressursside säilitamise rahvusvahelist koordineerimist ja toetamist. sellistena, nagu nad on olnud palju põlvkondi.

Samas vaimus, aga oma huvidele vastavalt on Euroopa Liit kehtestanud ohustatud tõugude toetused keskkonnanäetustena, mille aluseks ei ole tõu ohustatus mingil maal, vaid kogu Euroopas. Vastavalt on FAO nimekirjas puhta-tõuline araabia hobune ohustatud tõug näiteks isegi Iiri-maal, Saksamaal, Inglismaal, Poolas, väljaspool Euroopa

Contender (s 1984, i Calypso II, ei Ramiro) on tänapäeva holsteini aretuse edukaim esindaja – tema järglaste võidusumma 6,2 mln eurot on siiani takistusõidu ajaloo suurim. Aretuslikult on Contender hea näide tõu jätkamisest, kasutades parandajatena täisverelisi, prantsuse ratsahobuse ja anglo-araabia täkke (Cor de a Bryere, Ladykiller xx, Cottage Son xx, Ramzes x).

Liitu isegi Egiptuses, Venemaal, Iraanis, ainult Ameerika Ühendriikides mitte. Aga eurotoetusi ei maksta araabia hobustele kusagil Eu-roopas, Venemaal kuuldavasti on makstud. Ja mingi aretusvaldkonna tõsine toetamine konkurentsist püsimiseks on lubamatu riigiabi, sekkumine turu toimimisse.

Õiged sõnad puuduvad

Eesti keeles tundub sõna „konserveerimine“ tõu kohta naeruväärne ja seda ongi naeruvääristatud. Kuna mõned sõnad, mida on kasutatud teistes keeltes säilitamise kohta laiemas mõttes, võivad tähendada ka jätkamist, sobiks meil kasutada tõu jätkamist laiema ja tõu säilitamist kitsama sisuga mõiste jaoks.

Säilitamist kui genofondi konserveerimist peetakse meil millegipärast võimatuks, ja ükski tõug ei peagi igavene olema. Oskusliku aretusega võib ka puhtana konserveeritud tõug siiski kaua vastu pidada, aga ainult siis, kui tegeletakse spetsiaalselt genofondi säilitamise, mitte turul vastu pidamisega, kui esiplaanile seatakse eristumine teistest, enamasti edukamatest tõugudest.

Spetsiaalsetest abinõudest on olulisim tõuraamatusse vastu võtmise kitsendamine. Ohustatud tõuge säilitavad tõuraamatud ei registreeri tavaliselt rohkem kui 1/8 võõrveresusega hobuseid puhtatõulistena. Ühest küljest tuntakse väikese arvukuse tõttu raskesti välditavat inbriidingu-, teisest küljest kommertshuvides varitsevat ristamisohu. Tavaliselt lubatakse sellistes tõuraamatutes nn veretilga lisamist, kuid puhtatõulisteks loetakse vaid neid hobuseid, kellel see võõra vere tilk jääb kolmandasse põlvkonda. Aga on ka väga radikaalseid programme võitlemas mõlema ohuga korraga, näiteks Norra Fjordi-hobuste Register Põhja-Ameerikas ei registreeri, vaid sisuliselt heidab tõust välja:

- tugevalt inbriidsed hobused: isa ja tütre, ema ja poja, venna ja õe, poolvenna ja poolõe järglased;

- kõik täkkud ja märad, keda on kasutatud teiste tõugudega ristamisel. Selliste hobuste omanike aretusühingu liikme õigused peatatakse ja nende nimed avalikustatakse vastavas nimekirjas

Ühes tähelepanuväärses tõus on leitud ristandite registreerimiseks omapärane võimalus. Nimelt üks maailma vanimaid kultuurtõuge, *Cleveland bay* Inglismaal ei pea täisverelisi tõuge endast paremaks, nende kasvatajate enamused on keeldunud oma märasid täisvereliste täkkudega massiliselt parandamast, kuigi on uhked mõne sellise ristandi edu üle spordis. Selle asemel on loodud *Cleveland part bred* tõuraamat, kuhu registreeritakse *Clevelandi* täkkude järglased teiste täkkude määradega. Aga *Clevelandi* määrade järglasi teiste tõugudega omaks ei tunnustata. Nii näidatakse tõelist usku oma tõu erilisusesse ja paremusse, et ta pole parandatav, vaid on parandaja.

Enamus ohustatud tõuge on loonud aga paralleelsed nn segavereliste hobuste tõuraamatud, et leevendada omanike majanduslikku kahju range säilitamisprogrammi täitmisel. Neisse kantakse sellised hobused, kelle järglased võivad kunagi tagasiaretuse teel puhtatõulisteks saada, aga ka hobused, keda toodetakse teadlikult turule, lisades parema müügi- edu nimel teiste tõugude verd. Osa selliseid tõuraamatuid kannavad nimetust *part-bred*, kuid nende nimetamine poolverelisteks ei ole alati õige, sest poolvereline saab eesti keeles olla siiski vaid araabia või inglise täisverelise hobuse verega ristand. Enamasti *part-bred* sellist ristamist tähendabki.

Igal tõuraamatul oma eesmärk

Selle pika jutu mõte on, et peaksime täpsustama oma sõnavara ja tegema vahet, mis on tõu säilitamine ja mis tõu (aretuse) jätkamine. Tõuraamatud jagunevad selles mõttes kolmeks: ohustatud tõuge **säilitavad** tõuraamatud, oma tõugude aretust ja omapära **jätkavad** tõuraamatud ja **uusi tõuge loovad** ning arendavad tõuraamatud. Kui vaadata nende aretusmeetodeid, on erinevused selged.

Iga tõuraamatu aretuseesmärk saabki ju olla üks kolmest: kas säilitada vana tõug (genofondi konserveerimine näiteks *Cleveland bay* või vana-oldenburgi tõus), jätkata tõugu seda mõõduka ristandaretusega parandades

Cleveland Bay on Inglismaa vanim oma tõug, selle alguseks peetakse 17. sajandit. On olnud peamiselt tõlla- ja kahurväe-hobune, tänapäevalgi kasutusel kuninglikel väljasõitudel töldade ees. Üks puhtamini säilitatud tõuge, kui ponitõud ja täisverelised välja arvata. Rohkem kui on tema ajaloo teisi tõuge kasutatud, on ta ise olnud komponenttõuks oldenburgi, hannoveri, holsteini ja isegi vladimiri raskeveehobuse loomisel. 2006. aastal oli puhtatõulisi *Cleveland bay* hobuseid 550.

(näiteks hannoveri aretus) või luua uus tõug radikaalse ristandaretusega (näiteks KWPN, BWP).

Oma tõugu jätkavate ja uute tõuraamatute vahel praeguseks enam suuri erinevusi ei ole. Mis olid, on kadumas. Näiteks prantsuse ratsahobuste tõuraamat (SF) lubas kaua vaid viie Prantsusmaa oma tõu omavahelist ristamist, aga alates 2009. aastast võib tunnustuse saada iga Maailma Sporthobuste Kasvatajate Föderatsiooni (lüh WBFSH) liikmeks oleva tõuraamatu täkk, kui tal on head võistlustulemused. Kus erinevusi on, seal on need jälle rohkem keelelised probleemid. Näiteks ei saanud ju Hollandis tõule nimetust anda esialgu peamise komponendi gelderlandi järgi või ammugi mitte Prantsusmaal anglo-normanni järgi. Aretuse jätkamiseks tuli anda tõule nimi riigi järgi, Saksamaal tehti seda liidumaade järgi. Ohustatud tõud on kohalikumad, seal on tõunimetused sageli väga väikeste kohtade järgi antud, näiteks dülmeni poni.

Üks võimalus tõugude aretuseesmärke võrrelda oleks ju ka see, kuivõrd tahetakse olla kohalik, kuivõrd rahvusvaheline. See on aga juba teine teema.

Kui olin selle teksti lõpetanud, andsin abikaasale lugeda. Tema nõudis, et talle ka iga Eesti tõuraamatu kohta otse välja, millega ta selles jaotuses tegeleb. Mina vastasin, et igaüks peaks ise vihjast aru saama. ■

Kõige rahvusvahelisem Eestis sündinud hobune on eesti sporthobune Alfons Ra, pildil Rein Pilli all võitmas rahvusvahelist võistlust Peterburis, praegu kandideerib Brasiilia ratsanikuga Tokio olümpiamängudele.

Tori hobustest molekulaargeneetilisest vaatevinklist

Doktorant Erkki Sild, *PhD* Sirje Värvi ja prof Haldja Viinalass
EMÜ VLI

Sissejuhatus. Tori hobune on üks tuntumaid loomatõuge Eestis. Mitmekesise aretusajalooga tõug on kahanenud väikesearvuliseks populatsiooniks, kelle genofond on ohustatud ning tõu kestlikkuse tagamiseks on koostatud säilitamisprogramm.

1993. a toodi Eestisse tori tõu täiustamise eesmärgil hannoveri tõugu takud Premium ja Hermelin. Kahekümne aasta ehk kahe hobupõlvkonna vältel on endise universaalse tori tõutüübiga hobuste kõrvale lisandunud sportlikumat tüüpi hobused, kes vastavad paremini turu nõudlusele.

2008. a jagati tori tõugu hobused kaheks: tori universaalsuuna säilitusprogrammi (tõuraamatu TA-osa) ja aretusprogrammi (tõuraamatu TB-osa) hobusteks. Hobuse-

kasvatajate hulgas on tekitanud vastakaid emotsioone VTA poolt tunnustatud Vana-Tori Hobuse Ühingu kolmas tõusisene suund tõuraamatu TA-osa hobused.

Väikese loomade arvu puhul on inbriidingu kasv ja populatsiooni mitmekesisuse vähenemine kiire, mistõttu vähenevad eduka valiku võimalused ja kohanemine muutuvates keskkonnatingimustes.

Milline on tori tõu geneetiline struktuur, kas tori tõug moodustab ühtliku populatsiooni või on eristuvaid gruppe ja milline on muutlikkus tõu sees, saab selgitada geneetiliste markerite abil.

Metoodika. Analüüsiti 36 tõuraamatu TA- ja 39 TB-osa hobust, kes valiti uuringusse juhuslikult. Lisaks kaasati analüüsi sugutäkke Eesti Hobusekasvatajate Seltsi soovitusel, et kontrollida DNA profiili järgi nende kuuluvust tõuraamatu TA- või TB-ossa.

Tõu muutlikkuse kirjeldamiseks ehk geneetilise mitmekesisuse hindamiseks kasutati neutraalseid geneetilisi

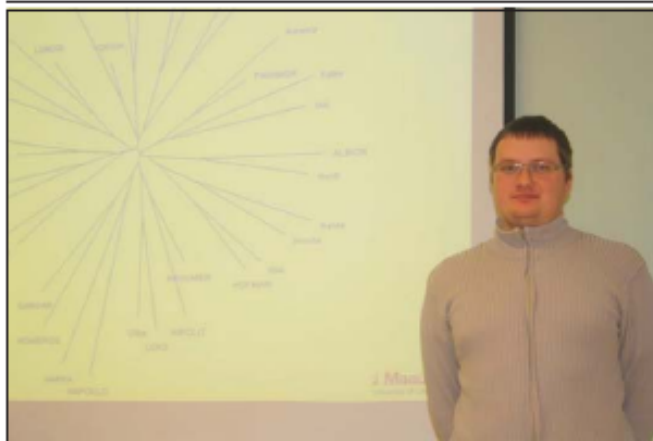

Foto 1. Erkki Sild tegi ettekande tori hobuse genofondist (K. Sepp)

markereid, DNA mikrosatelliite, mis ei osale valkude sünteesis ega määra otseselt ühtegi tunnust.

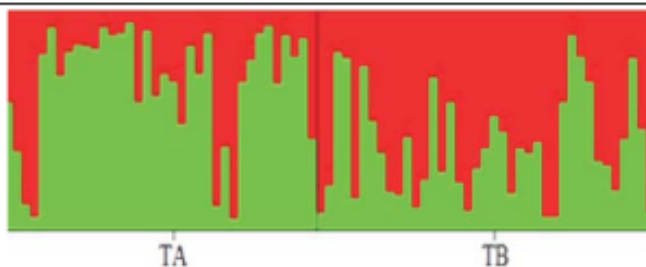
Mikrosatelliidid on lühikesed kordusjärjestused DNA ahelas, kaks kuni kuus nukleotiidi pikad, mille korduste arv ulatub kahest-kolmest kuni sajani. Tänu kordusjärjestuste erinevale pikkusele on võimalik indiviide üksteisest eristada. Kõikide populatsioonigeneetiliste näitajate aluseks on aga üksikindiviidide andmete põhjal arvatud tõugu iseloomustavad alleeli- ja genotüübisagedused. Analüüsis võrdlesime hobuste genotüüpe 16 mikrosatelliidilookuse põhjal, mis on hobuste geneetilise identifitseerimise rahvusvaheliselt tunnustatud markerid.

Hindasime tõusisest struktuuri mudelipõhiselt (Bayesi statistika), kus eelduseks on, et populatsioonis kehtib Hardy-Weinbergi tasakaaluseadus. Lihtsustatult, mis tahes indiviidide hulk jaotatakse geneetilisteks klastriteks selle järgi, mitu ühtlikku, geneetilises tasakaalus olevat populatsiooni saab etteantud genotüüpide järgi moodustuda. Tõukuuluvuse üle otsustamiseks sobitatakse üksikisend aga oma multilookuselise DNA profiili järgi (meie uurinus siis 16 mikrosatelliidilookuse põhjal) klastrisse (alampopulatsiooni), mille alleelisageduste muustriga sobib üksikindiviidi genotüüp kõige paremini.

Tulemused. Tori tõug on mitmekesine alleelirikkuse ja heterosügootsuse põhjal. Alleelide arv mikrosatelliidilookustes oli keskmiselt 5–15 ja keskmine heterosügootsus 73% ehk indiviiditi oli 73% lookustest heterosügootsed, kusjuures tõuraamatu säilitus- (TA) ja aretuspulatsiooni (TB) vahel erinevusi ei olnud. Samuti ei erinenud inbriidingukoefitsiendiga analoogne näitaja F_{IS} (keskmine $F_{IS} = 0,016$). Tori tõu geneetiline mitmekesisus (heterosügootsus) on sarnasel tasemel paljude hobusetõugudega, kuid tunduvat kõrgem sellistest tõugudest, kes on aretatud suletud tõuraamatu tingimustes, nagu näiteks sorraia hobusetõug Portugalis (heterosügootsus 44%).

Geneetilise struktuuri uuring viitas tõu ühtlikkusele. Programmi STRUCTURE 2.3.4 abil tehtud analüüs näitas, et suurima tõenäosusega moodustavad uuritavad hobused ühe geneetilise populatsiooni.

Tõu jagamisel kaheks, vastavalt tõuraamatu registreerimisandmetele, leidsime, et geneetiline diferentseerumisindeks oli suhteliselt madal ($F_{ST} = 0,013$), näidates, et 1,3% kogu geneetilisest variatsioonist on seletatav erinevustega TA- ja TB-populatsioonide vahel ja 98,7% kogu-

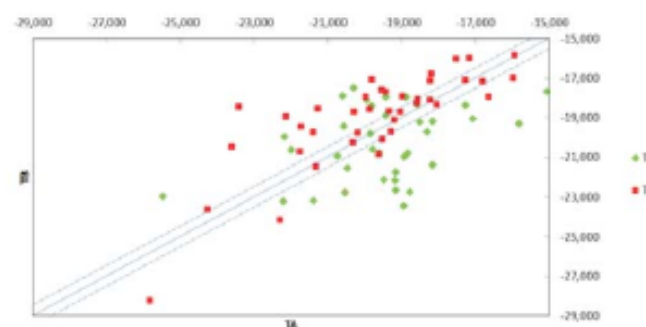
Joonis 1. Bayesi mudelipõhine tõu struktuuri analüüs ($n = 75$) tõuraamatu TA- ja TB-osa hobuste alusel

variatsioonist moodustab populatsioonisisene, s.o indiviidivaheline mitmekesisus.

Edasise analüüsi käigus sama programmiga hindasime, kui täpselt on võimalik eristada erinevatesse tõuraamatu alampopulatsioonidesse kuuluvaid hobuseid DNA andmete põhjal, eeldades tõu sees kahte geneetilist populatsiooni. Selgus, et osa nii TA- kui TB-populatsiooni hobuseid kuuluks suurema tõenäosusega „naaberpulatsiooni“ (joonis 1). Iga vertikaalne joon tähistab ühte hobust. Värvide jaotus näitab, kui suur on iga üksikindiviidi proportsionaalne ühte või teise alampopulatsiooni kuuluvuse tõenäosus. TA- ja TB-populatsioonid iseloomustavad vastavalt roheline ja punane värvus.

Universaalsuuna hobuste proportsionaalne jaotus TA- ja TB-osadesse geneetiliste markerite järgi on toodud tabelis 1. Enamasti kasutatakse taoliste analüüside puhul 75%-kriteeriumi, st kui indiviid ületab kriteeriumiks määratud tõenäosuse, loetakse ta puhtatõuliseks, teistel juhtudel aga kas ristandiks või teise tõugu (nt valesti dokumenteeritud eellaste andmete tõttu) kuuluvaks. Tori TA-populatsiooni analüüsis grupeerus 53% hobustest samasse geneetilisse klastrisse. Neli tõuraamatu TA-ossa kantud hobust aga kuulusid geneetiliste markerite järgi pigem TB-populatsiooni (tabel 1).

Programmi GenAlex 6.5 abil konstrueeriti joonis, mis näitab tori hobuste tõuraamatu TA-/TB-osa suhtelist jaotuvust. Tori tõugu hobuste alampopulatsioonidesse kuuluvuse vastavust illustreerib joonis 2. Ligi 44% hobuseid tõuraamatu alaosaadest moodustasid segaala, kusjuures osa hobustest jäi kahe alampopulatsiooni piirile. Neist piiripealseist oli enamus TB hobuseid, kuid ülejäänud TA- ja TB-populatsiooni hobustest paigutus „valesti“ rohkem TA- (27%) kui TB-osast (15%).

Joonis 2. Tori tõugu hobuste ($n = 75$) alampopulatsioonidesse määramine. Diagonaali peal TB- ja all TA-klastrid DNA mikrosatelliitide alusel. Rohelised ja punased märgid on vastavalt tõuraamatu TA- ja TB-hobused. Punktiirjoonte vahel on piiriala

Tabel 1. Tõuraamatu TA-osa hobuste (n=36) alampopulatsiooni kuuluvuse analüüsi tulemused DNA mikrosatelliitide põhjal järjestatuna TA- ja TB-proportsiooni järgi.

Hobune	TA	TB	Hobune	TA	TB
1	0,95	0,05	20	0,71	0,29
2	0,93	0,07	21	0,71	0,29
3	0,92	0,08	22	0,70	0,30
4	0,92	0,08	23	0,68	0,32
5	0,91	0,09	24	0,68	0,32
6	0,90	0,10	25	0,67	0,33
7	0,90	0,10	26	0,61	0,39
8	0,90	0,10	27	0,58	0,42
9	0,89	0,11	28	0,58	0,42
10	0,89	0,11	29	0,48	0,52
11	0,88	0,12	30	0,42	0,58
13	0,84	0,16	31	0,38	0,62
14	0,84	0,16	32	0,36	0,64
15	0,82	0,18	33	0,12	0,88
16	0,81	0,19	34	0,11	0,89
17	0,80	0,20	35	0,06	0,94
18	0,79	0,21	36	0,06	0,94
19	0,78	0,22			

Kuna TA-populatsiooni eristamisest põlvnemisandmete alusel on vaevalt viis aastat, ei saa olla üllatav, et mõlema alampopulatsiooni hobused paigutuvad joonisel enam-vähem võrdsetele kaugustele üksteisest ja ainus lubatav aretusmeetod, puhasaretus, ei ole veel universaalsuuna populatsioonis mitmekesisust mõjutanud.

Tori säilitus- ja aretusprogrammides tunnustatakse üksteisest erinevaid geneetilise materjali kasutamise kritee-

riume, kuid alampopulatsioonide vahel geneetiline isolatsioon puudub.

Ehkki molekulaargeneetiliste analüüsidele põhinev hinnang tori tõule on homogeenust (ühtlikkust) kinnitav, on järgnevate põlvkondade jooksul prognoositav TA- ja TB-osade eristumine. Geenivoog TA- ja TB-populatsioonide vahel võib leevendada inbriidingust tulenevaid negatiivseid külgi.

Kokkuvõtteks. Tori tõu geneetilise struktuuri analüüs näitas suhteliselt homogeenise populatsiooni olemasolu. TA-osa eristumine on märgatav, kuid käesoleva analüüsi andmetel statistiliselt mitteoluline. Madal geneetiline distants TA- ja TB-populatsioonide vahel on üheks põhjuseks, miks hobuste geneetiline klasterdumine ei vasta üksüheselt neile omistatud tõuraamatu alampopulatsioonidele.

Tulevikku suunatud uurimistöö põhineb markeritel, mis kannavad infot ka erinevate hobusekasvatajale oluliste tunnuste kohta. Nii tori tõu kui põllumajandusloomade geneetilise struktuuri uurimisel on keerukaid probleeme, mis nõuaksid suurema usaldusväarsuse saavutamiseks suurema hulga markerite kasutamist, nt ülegenoomset analüüsi. Molekulaargeneetika tehnoloogiate areng võimaldab kiiret üheaegset mitme tuhande kuni sadade tuhandete ühe nukleotiidi polümorfismide (SNP-de) kindlakstegemist, mis võimaldavad hinnata ja ennustada ka kvantitatiivsete tunnuste avaldumist loomal.

Ulatuslikum suurema arvu markerite ja suurema arvu tõugude kaasamine analüüsi võimaldaks valgustada erinevaid populatsioonigeneetilisi külgi – täpsustada ka seda, kas on põhjendatud väited ühe või teise tõusisese rühma säilitamise eelistamiseks, millise genotüübiga loomad on paremini kohastuvad ja haigustele resistentsemad või milline on üldse ühe või teise tõu osatähtsus meie valdavalt sünteetiliste tõugude puhul.

päeva
kajaline

PÜÜTI TÕESTADA

TÕESTAMATUT

RAIGO KOLLOM,
ESHKS juhatuse
esimees

Hobumajanduse nõukogu viimasel istungil tutvustati Eesti Maaülikoolis tehtud uuringut „Tori hobusetõu analüüs põlvnemisandmete ja DNA markerite põhjal“.

Artluse käigus märkisin, et 2013. a tori tõuraamatu TA osa varssadest umbes kolmandik on võorveresusega 25% või rohkem. Pärast koosolekut tuld minu juurde etteheitvalt ütleva, et tegelikult on sellise võorveresusega ainult 11 varssa 40st. Võtsin siis andmebaasi korralikult läbi ja sain tulemused, mis on näha juuresolevas tabelis.

KUI SUUR ON VÕORVERESUS TORI TÕURAAMATU TA OSAS?

Mida see tabel näitab? Näeme, et 3. põlvkonnas on 25% ja suurema võorveresusega tõesti 11 varssa 39st (mitte 40st). Neist on ühel, Portlandil, koguni pooled eellased 3. põlvkonnas sporthobused, kaugemates põlvkondades see suureneb ja jõuab muide 6. põlvkonnas 75%ni. Veel kahel hobusel, Primadonnal ja Aldersainil, on võorveresus 37,5% ja suureneb kaugemates põlvkondades üle 50%.

Järgmises, 4. põlvkonnas on aga suure võorveresusega hobuseid koguni 18, peaaegu pooled. Tõsi on, et need 28 hobust, kelle võorveresus 3. põlvkonnas on väiksem kui 25% (13 juhul 12,5%, 15 juhul 0), justkui vastaksid Põhjamaade geenipanga soovitudele, mida peetakse ohustatud tõugude säilitamise mitteametlikuks eeskirjaks. Selles peetakse ohustatud

Tori tõuraamatu TA osa 2013.a.
varssade võorveresus

Hobuse nimi	Eellaste 3. põlvkond	Eellaste 4. põlvkond	Eellaste 5. põlvkond
ALDERMAN	12,50%	25%	
ALDERSAIN	37,50%	43,75%	59,38%
AMOR	12,50%	25%	34,38%
ANALDOG	25%	37,50%	46,88%
ANORA	0	12,50%	21,88%
ARBUJA	25%	31,25%	37,25%
AREEN	0	12,50%	21,88%
ARNOLT	25%	31,25%	34,38%
ART	12,50%	25,00%	31,25%
ARTIUS	25%	37,50%	
BRITA	12,50%	18,75%	
FAALUR	25%	25%	31,25%
HADES	0	0	0
HECTO-HERTZ	12,50%	25%	34,38%
HELGE-HILDA	0	12,50%	18,75%
HELK	0	6,25%	15,63%
HELLA	12,50%	18,75%	
HIRSTI	0	6,25%	25%
HOLLI	0	12,50%	15,63%
HUPERT	12,50%	25%	31,25%
LAURENT	0	6,25%	
LAVENDEL	12,50%	18,75%	21,88%
LEENA	0	6,25%	9,38%
LORDY	0	6,25%	12,50%
LURICH	12,50%		
LIUUNE	0%	6,25%	
POISS	25%	37,50%	43,75%
PORTLAND	50%	68,75%	71,88%
PRIMADONNA	37,50%	56,25%	64,26%
PLIKA	25%	37,50%	40,63%
VAARIUS	12,50%	37,50%	43,75%
VAHOR	0	6,25%	
VALENCIA	12,50%	18,75%	
VAPPER	0	9,38%	
VAPRUS	25%	43,75%	
VARMAS	0	6,25%	
VASALL	12,50%	25%	28,13%
VIN DIESEL	12,50%	18,75%	21,88%
VOLFRAM	0	6,25%	

tõu võõrveresuse lubatavaks piiriks 12,5% ehk 1/8. Aga see ei tähenda, et kaugemates põlvkondades võib see suurem olla, tavaliselt on vastupidi. Meie tori TA nii suur võõrveresuse protsent kaugemates põlvkondades näitab, et tegemist on tõuga, mida on alles hiljuti parandatud teiste tõugudega mingile säilitamisele mõtlemata, ja viimasel ajal hakatud näiliselt säilitama või isegi tagasi aretama. Just näiliselt. Tegelikult seda, mis on TA genofondis unikaalset, hoopis tõrjutakse välja. Vaadates 2013. a varssade põlvnemist, näeme, et ligi pooltel juhtudel (14 varssa 29st) on isa võõrveresuse suurem kui ema oma. Täheleb, ei vähene võõrveresuse, vaid vana genofond.

Konsolideerumine käib aga selliste sõlmeellaste ümber, nagu hannoverid Absinth (7 juhul) ja Premium (4 juhul). Ja seda nn ohustatud

et see on suhteliselt homogeenne populatsioon. Siin sobiks meenutada akadeemik Villemsi kunagi rahvuste geneetika kohta toodud näidet, et suuri populatsioone võrreldes on eestlaste ja bantu neegrite või paapuute geneetiline erinevus väike, aga kaks eestlast võivad omavahel kuus korda enam erineeda. Erinevused on olemas, kui uurida väiksemaid rühmi ja spetsiaalsemaid tunnuseid või geenialleele.

KAS TORI TÕUG ON UNIKAALNE JA KONSOLIDEERUNUD?

Kuulus geneetik Sponenberg on väitnud, et säilitada on mõtet ainult neid tõuge, mille genofond on unikaalne ja konsolideerunud. Küsisin ka tori tõu kohta, kas see on unikaalne ja konsolideerunud. Vastus oli, et tuleb vaadata ka kultuuripärandi ja ajaloolist väärtust. Kuidas säilitab selline pidevalt

PÜÜDES SÄILITADA VÕIMALIKULT KÕIKE, N-Ö VÄÄRTUSTADA EELNENUD ARETUST, KAOTAME SELLE, MIS TÕESTI SÄILITAMIST VÄÄRIB, ON UNIKAALNE JA KONSOLIDEERUNUD

populatsioonis, TA osas! Ning ikka räägitakse vajadusest säilitada ühise ohustatud tõuna seda, milline oli tori tõug 2008. a, kui säilitusprogramm kehtestati.

See pole ohustatud genofondi säilitamine, vaid tavaliste soojavereliste hobuste Eestis kasvatamise ebaausa toetamise katse, et nad Euroopa vabas ja halastamatus konkurentsivõrre vastu peaksid. Kui teha uuring eesti sporthobuse ja kogu tori praegusest genofondi võrdlemiseks, võib lähemat sündide ajavahemikku valides kergesti avastada, et nad moodustavad ühe geneetilise populatsiooni. Ka kogu Euroopa soojavereliste hobuste kohta võib öelda,

arenev tõug vana talukultuuri, põllutöö- ja kirikusõiduhobust, see oleks omaette huvitav uurimisteema, aga genofondi säilitamise kohta ei tõestanud tutvustatud uuring küll kuidagi, et see on ühtlik tõug. Tunda oli hoopis selgelt väljendamata soovi jõuda põlvnemise ja geneetika andmetele vaatamata sellise teadusliku järelduseni, mis paneks tegema poliitilist järeldust, et kogu tõug kui üks geneetiline populatsioon väärrib ohustatud tõu toetust. Ilmselgeid alampopulatsioone ei tõestatud selgelt esile, kuigi neid ei saa mitte näha.

Mida on väärt geneetika, mis peab homogeeneks tõugu, kus on selliseid erinevaid hobuseid, nagu

väga hea hüppehobune Copherfeld (isa ja emaisa holsteinid, emaemaisa ja emaemaemaisa hannoverid, üks tori mära 4. põlvkonnas ehk 1/16 tori verd) ja Ute Wohlrabi sugutäkk Hesperos ex Humberto (3. põlvkonnas kuus eellast isaliinis Hetmani kauged järglased, kaks eellast postjebretoni takuliinidest, 4. põlvkonnas 9/16 Hetmani ja 7/16 postjebretoni isaliine)? Küsimus pole mitte ainult selles, kas nad on erinevatest alam-populatsioonidest, vaid kas nad võiksid olla erinevatest tõugudest. Teises äärmuses, ikka ühest tõust unistades, oleks loogiline, et kui ei leita küllalt selgeid TA ja TB erinevusi, kas pole siis asi hoopis selles, et TA ja TB piir on vales kohas? Kui tori TA-populatsiooni analüüsis grupeerus ainult 53% hobustest samasse geneetilisse klastrisse, siis need 53% ongi kogu TA-populatsioon. Prognoositakse küll TA ja TB eristumist tulevikus, mis saab toimuda ainult kiire tagasiareetuse teel, aga tegelik aretaja sellega kaasa ei lähe, vaid kasutab ikka sportlikke täkke.

Millise olukorran on tori tõug jõudnud senise aretustõuga genofondi säilitamise aspektist, selgub, kui vaadata jälle 2013. a 4. põlvkonda. Seal ja eelnevates põlvkondades on ainult ühel hobusel puhas tori põlvnemine, kõigil teistel on võõrverd vähemalt 6,25 % (üks eellane 16st). Loomulik on küsida, kas raske soojaverelise sammuhobuse (nagu seda ideaaliks peeti Mihkel Ilmjärve ajal) säilitamine on üldse võimalik? Või mida siiski säilitada? Ühel varasemal koosolekul vastati tori tõu ühtsuse kaitsjate poolt mingile (mitte minu) etteheitele ausalt: „Me säilitame seda, mis meil on.“

Püüdes säilitada võimalikult kõike, n-ö väärtustada eelnenu aretust, kaotame selle, mis tõesti säilitamist väärrib, on unikaalne ja konsolideerunud. Antud juhul ähvardab oht tuua geneetiliselt huvitav unikaalne genofond ohvriks tavalise universaalse hobuse kasvatajate huvidele. See väike genofond peaks meil olemas olema vana-tori ja TA osalistest hobustest näol, kelle sugupuus

päeva ajaline

ei ole üheski põlvkonnas üle 1/8 võõrverd (äärmisel juhul märadel ¼). Ka käsitletava uuringu tulemused võivad mingiks kriteeriumiks olla, kui kasutada EHS 2012. A aasta- raamatu artiklis välja toodud 75% klastrile vastavuse kriteeriumi. Seda autorid ise küllalt olulisena esile ei tõsta, aga selle järgi tuleb välja, et uuritud 36st TA hobusest ei ole 17 selle alampopulatsiooni jaoks puhtatõulised. Aga 19 on!

MITU TORI TÕUGU EESTIS ON?

Arvamusi olen kuulnud kolme – on üks, kaks või kolm tori tõugu. Kaks on siis keskmine ja kõige vähem vastuolus hobuste, mitte inimeste jaotumisega klastritesse. Nimetusedki oleksid lihtsad – tori hobune ja tori sporthobune. Tean paljusid, ka kõrgeid ametnikke sealhulgas, kes kõik mõtlevad nii, aga mõned ei taha tühja asja pärast tüli sõjakate ühe tõu kaits-

jatega, mõni arvab, et las aeg annab arutust, mõnel on neist kahju, mõni leiab, et neil niigi raske, las nad saavad oma toetused. Toetuste ümber ju see jant käib. TA osast vähemalt kolmandiku väljajätmine vähendaks ohustatud tõu toetuse saajate arvu.

Aga kui TA piir on vales kohas, kas tuleb seda austada nagu riigipiiri, mille muutmine paneb relvi haarama? Geneetiline uuring võib tõenäoliselt leida õige piiri. Kui piiri aga tõesti pole, siis on ju tõestatud, et TA genofond ei erine TB tavalisest soojavereliste hobuste genofondist. Tõeline genofondi säilitamine juba risustatud tõus nõuab selle halastamatut puhastamist. Mingi majanduslik kaalutlus ei tohiks siin segada, tõu säilitamine ei ole majandustegevus ja mõte, et tõugu säilitades tuleb jõuda selle arvukuse sellise kasvuni, et ta pole enam ohustatud, on absurdne. See tähendaks tõu kasutamistingimuste muutmist, mis Euroopas võiks juhtuda vaid näiteks pärast aatomisõda. Muide, N Liidus uuriti hobuse vastupidavust kiiritusele ja leiti, et see on üllatavalt hea, parem kui inimesel.

Ohustatud tõuge säilitatakse enamasti siiski teatud geenireservina, mida võib kunagi vaja minna, kui

ülearetatud tõugudes hakatakse saada liiga kitsa genofondiga, liiga vähese sigivusega või kehva tervisega järglasi.

TEADUS VÕIKS PUHTAM OLLA

Kuulatud ettekanded töid ootamatult meelde aja pool sajandit tagasi. Lugesin siis, Hruštšovi sula lõpus, ajakirjast *Voprosõ Istorii* (eesti k Ajaloo Küsimused) huvitavast diskussioonist, kus mindi taas stalinistlikult ideoloogiliseks. Üks vaidleja küsis: „Ei saa aru, millisest leerist (v. k. laagrist) te olete?“ Vastuseks hõigati saalist: „Meie oleme Magadanist.“ Keegi autoriteet rahustas ja õpetas: „Enne kui teha mingi teaduslik järeldus, tuleb mõelda, millised on selle poliitilised tagajärjed.“ Kas see aeg pole ikka veel unustatud ja maha maetud? Poliitika tähendab meie ajal küll mitte seda, kas lähed jälle Magadani, vaid kuhu lähevad toetused.

Sokratesest alates on Lääne tsivilisatsioonis püütud elus hoida mõtteviisi, et teadmine ja iseseisev mõtlemine on kõrgem igast usust ja inimsuhetest. Usk mingi tõu pühadusse ja teadusliku uuringu sõltuvus austusest kellegi vastu on mujalt pärit. **H**

Maaeluministrile

Maaeluministeeriumi Loomakaitse ja põllumajandusloomade aretuse büroole

Selgitustaotlus

14.01.2016

Teatavasti on tori tõugu universaalsuuna (TA) hobused Eestis ohustatud tõu staatuses, seda eesmärgiga tagada eesti kultuuripärandisse kuuluva tõu ajaloolise genofondi säilimine.

Genofondi säilitamise kohustuse on enda peale võtnud Eesti Hobusekasvatajate Selts (EHS), kes on selle tõu säilitamisega tegelev ja tori tõuraamatut pidav aretusorganisatsioon. Selle protsessi üle peab järelvalvet teostama Veterinaar- ja Toiduamet (VTA), et aretusühingu poolt oleks tagatud tori tõu universaalsuuna (TA) hobuste säilitusprogrammi nõuete täitmine ja seega ka genofondi säilimise tagamine.

Pöördumise põhjuseks ongi asjaolu, et eelnimetatud organisatsioonid ei täida oma rolli nimetatud eesmärgi saavutamiseks.

Alates 2000.aastast, kui valimatult hakati aretuses kasutama teistest tõugudest (2000-2003 isegi 7 erineva tõu) takke tori saavutusvõime sportlikuks muutmiseks, on puhtatõuliste tori hobuste (puhtatõulise tori tõu geenide kandjate) arv muutunud kaduvväikeseks. Ilmekalt peegeldab seda protsessi OÜ-le Tori Hobusekasvandus rendile antud Eesti riigile kuuluvate tori märadega toimunu, mille kohta esitasime analüüsi Põllumajandusministeeriumile 2015.a. kevadel.

Eriti on ohustatud tori tõu olukord halvenenud viimastel aastatel.

Tori Hobuse Selts MTÜ on informeerinud tori tõu kriitilisest olukorrast ka teisi riigi institutsioone (Põllumajandusministeerium, RK maaelukomisjon, VTA). Käega katsutav on oht, et hetkel veel elus olevad puhtatõulise tori hobuse geene kandvad hobused vanaduse tõttu lihtsalt surevad. Kaitstavat genofondi edasikandvaid varssu sünnib aga juurde vähe, sest EHS-i tegevus on suunatud suure võõrverega (komponentverega) hobuste propageerimisele ning tihti on see toimunud EHS-i juhtkonnaga seotud mõjuisikute majanduslike huve arvestades. EHS-i poolt on tori tõuraamatu TA ossa kantud hobuseid ja nende järglasi, kes tori aretusprogrammi sätete kohaselt ei tohiks sinna kuuluda. VTA-le on tehtud eeltoodud asjaolu kohta korduvalt avaldusi, kuid VTA on sisuliselt haldussuutmatu, sest EHS ei ole valekandeid parandanud.

Teisalt, veel elus olevate puhtatõulise tori tõu esindajate propageerimine on EHS-i poolt olematu. Katsed EHS-i siseselt muuta tori tõu ohustatud tõuosa aretusprogrammi puhtatõulise tori hobuse genofondi väärustavaks blokeeriti EHS-i juhtkonna ja nendega seotud isikute poolt, kes kasvatavad suure võõrveresusega (komponentveresusega) hobuseid ning ei omista mingit tähtsust põlvnemisele.

Eeltoodu tagajärjel koondusid tori TA hobuse vana genofondi säilitajad ühingusse Tori Hobuse Selts MTÜ (THS) ja asusid taotlema tegevusluba tori tõu universaalsuuna (TA) osa tõuraamatu pidamiseks ja jõudluskontrolli läbiviimiseks, eesmärgiga tagada ohustatud tori tõu säilimine.

Selle taotluse esitamiseks andis alust ka Riigikogu maaelukomisjonilt THS-ile saadetud vastuskiri nr.2 -7/15-191/5 18.11.2015. Väljavõte sellest: /Komisjon arutas Tori Hobusekasvanduse probleeme ja tulevikuväljavaateid ning olukorda Eesti hobumajanduses laiemalt oma istungil käesoleva aasta 9. novembril. Istungil osalesid Maaeluministeeriumi asekanstler Illar Lemetti ning Eesti Hobumajanduse Liidu juhatuse liige Marti Hääl.

Komisjon sai oma istungil ka ülevaate ohustatud tõugude nimekirja kantud Tori hobuse aretamisest. Meie kui seadusandja huvi oli, kas ohustatud tõugude kaitsmiseks oleks vaja teha muudatusi seaduses. Selgus, et õigusaktidest tulenevaid takistusi ei ole. Komisjon oli seisukohal, et Eestis aretatud väärtuslikke tõuge on vaja kaitsta .. /

Käesolevaks ajaks on selgunud, et kuigi õigusaktidest tulenevaid takistusi ei ole, eksisteerib siiski ohustatud tõu jaoks kas ametkonna ebapädevusest või korruptiivsetest suhetest tulenev väga tõsine vastasseis puhtatõulise tori hobuse genofondi säilitamisele.

Pean silmas Veterinaar-ja Toiuameti ametnike tegevust 2015.a.ohustatud hobusetõugude alase järelvalve osas , samuti tehtavate ettekirjutuste ja nende täitmise kontrolli, ametnike poolt tehtavate otsuste kvaliteeti.

2015.a. aasta jooksul osundas Tori Hobuse Selts korduvalt EHSi poolt tehtud tõuraamatukannete vastuoludele ja vigadele , juhtis tähelepanu kehtiva tori aretusprogrammi puudustele,EHSi tori aretusprogrammi nõuete eiramisele EHS poolt jne. kuid tulemusteta.

Eelnevast tulenevalt otsustas THS 31.10.2015 esitada dokumendid aretusühinguna tegevusloa saamiseks VTAlle . VTA tegi selle kohta otsuse nr. 270 (03.12.2015), milles keelduti MTÜ-le Tori Hobuse Selts tegevusloa andmisest, tugines põhjendusele,et THSiil puudub piisavalt suur kari tõuparandus- või selektiivprogrammi teostamiseks ja tõu säilitamiseks .

Keelduv otsus ei tuginenud EÜ ja Eesti seadusandlusest ning FAO populatsiooniarvestuse juhendist tulenevale, vaid VTA peadirektori kt. O.Kalda esitas oma arusaamise järgi soovitud nõuet (üksnes tunnustatud täkkude arvestamine efektiivse populatsiooni valemis). Lisaks eeldas otsuse teksti koostanud ametnik EHSi kodulehe adekvaatsusesse süvenemata, et EHS-i veebileht on piisava tõendusväärtusega THS liikmetele kuuluvate aretusloomade arvu määratlemisel ja kasutas sealt võetud valed andmed hobuste kohta otsuse tekstis .

Kuna THS liikmetel on tegelikult vajalik aretusloomade baas (sugulises kasutuses olevad hobused) olemas, siis esitasime otsuse suhtes vaide.

Vaie jäeti VTA poolt rahuldamata (vaideotsus nr. 70 18.12.2015), põhjenduseks samad argumendid ja ametniku suva, mis eelnenud tegevusloast keelduvas otsuses

Mõlemal juhul olid kõik VTA poolt viidatud seadusesätted ja populatsiooniarvestuse meetodikatest tulenev Tori Hobuse Seltsi poolt aktsepteeritud ja täidetud.

Seaduslikkusena esitas ametnik ka tunnustatud täkkude nõuet, kuid tegelikkuses selle kohta seadusandliku akti või juhust ei eksisteeri. Demagoogiliselt viitas VTA peadirektori kt. O.Kalda nii Eesti Maaülikooli ekspertarvamusele (mis ei reaalsuses ei kvalifitseeru ekspertarvamuseks ning on tegelikult koostatud teise suunitlusega kirjana) kui Tallinna Halduskohtu 29.11.2013 otsusele nr. 3-13-987 (ka selles oli aluseks teine väide - noorloomade sobivus populatsiooniarvestusse ja see ei ole puutumuses THSi taotlusega).

Planeerime pöördumist FAO juhtorganisatsiooni ekspertide poole küsimusega nende seisukoha saamiseks efektiivse populatsiooni arvestamise meetodi kohta ning vajadusel ka Euroopa Komisjoni poole tori tõu ohustatud tõuosa säilimise küsimuses, sest meie arvates Eesti Vabariigis ei ole tagatud selle ohustatud tõu kaitse.

VTA ei ole otsuste tegemisel arvesse võtnud ka asjaolu, et Eesti Hobusekasvatajate Seltsi tegevjuhi kt. ja aretusjuhi poolt on korduvalt rikutud ohustatud tori tõuosa aretusprogrammiga ettenähtud kohustuslike tingimusi, mis otseselt kahjustavad ohustatud tori tõu säilimist (nt. võõrvere/komponentvere osakaalu vähendamine tori tõus, TA I hobuste esiletoomine ning aktiivne populariseerimine jne).

Ka varasemas kirjavahetuses VTA ametnikega on ilmnunud ametnikupoolset ebaseadlikkust ohustatud tori tõuosa aretusprogrammis sätestatu suhtes. Tori täkuga Hoston (ainus allesjäänud Hingstar-liini säilitajatakk tõus) seotud kirjavahetuses on ametnik esitanud vasturääkivaid ja sageli eelnevatele seisukohtadele vastupidiseid viiteid ametkonnast välja saadetud kirjades osundatud selgituste osas. Samas on see hobune ülioluline tori ohustatud tõuosa jaoks, kuid 2011.a. tehtud VTA ametniku M.Kirsipuu otsus ebaadekvaatse põhjendusega emapoolsele põlvnemisele viidates välistab aretajatele tema kasutamise liini säilitamiseks ohustatuks tunnistatud TA osas

Et Tori Hobuse Seltsi liikmete näol on tegemist tõsiselt panustavate hobusekasvatajatega, annab tunnistust järgnev:

liikmetele kuulub käesoleval ajal ligi 170 tori universaalsuuna hobust (üldse populatsioonis kuni 20a. vanuseid ca 350 hobust), neist 68 aretusmära ja 16 aretustäkki;

- viimasel kahel aastal sündinud universaalsuuna (TA) varssadest 2/3 on nende hobustelt pärit:

2014.a.sündis TA populatsioonis 17 varssa, neist 11 oli saadud THSi liikmete hobustest;

2015.a. sündis TA populatsioonis 25 varssa, neist 19 oli THS liikmete hobustel ja tugeva orientatsiooniga puhtatõulisuse suunas;

- THS-i esitatud aretus- ja säilitusprogrammis on lubatud kasutada aretuses nii EHS-i poolt hallatavas tori TA tööraamatus kui vana-tori tööraamatus olevaid hobuseid, oluline on, et hobune põlvneb vana genofondi kandvatest tori hobustest.

Kui selle taustal Veterinaar-ja Toiduameti peadirektori kt. O.Kalda väidab oma vaideotsuses 18.12.2015 nr.70, et Tori Hobuse Seltsi liikmetel puudub piisavalt suur kari tõu säilitamiseks, siis tekib küsimus, mis moodi üldse on võimalik VTA poolt rakendatavate võtetega säilitada meie rahva kultuuriloolist tori hobust?

Eesti Hobusekasvatajate Seltsi tegevtootajate poolne oma töö alusdokumendi - aretusprogrammi - rikumine, kasvatajate huvide eiramine, kohatine lausvaletamine ja VTA poolne järelvalve olematus kõige selle katkestamiseks, on põhjuseks miks Tori Hobuse Seltsi liikmed soovivad ka Maaeluministeriumipoolset seisukohavõttu kirjas väljatoodud probleemide osas.

Tulenevalt eelnevast palun:

anda hinnang VTA tegevusetusele ohustatud tori tõu genofondi säilitamisel;

kas on aktsepteeritavad ametkonna otsused, milles korduvalt kasutatakse valesid või vananenud andmeid ja demagoogilisi väiteid, mis ei ole puutumuses kaalutletava küsimusega?

kas vajadusel rakendatakse eeltoodu osas korrigeerivaid tegevusi?

tagada riikliku järelvalve tulemusel aretusühingu (EHS) poolt tehtavate tegevuste ja tööraamatukannete ning registri vastavus tori aretusprogrammis sätestatule.

SELGITUSTAOTLUS

Palun Maaeluministeriumi Loomakaitse ja põllumajandusloomade aretuse büroo siduvat selgitust sellele, missugused aretusloomad võetakse arvesse tegevusloa andmisel aretusühingule ja missugusest konkreetsest õigusaktist iga vastav nõue tuleneb.

Palun selgitust ka sellele, kas VTA peadirektori kt.O.Kalda poolt kehtestatud nõue, mille kohaselt peab tori ohustatud tõuosas aretusloomana kasutatud täkk olema tunnistatud/liitsenseeritud, tuleneb konkreetselt õigusaktist või on nõue esitatud põhjendamatult.

Kujunenud olukorras oleks ilmselt vajadus kolmepoolseks kohtumiseks (ministeriumi, VTA ja Tori Hobuse Seltsi esindajad) seisukohtade selgitamiseks ja aruteluks, leidmaks lahendusi kujunenud olukorrale .

Lugupidamisega,

Kaja Väärssi

53474771

Tori Hobuse Seltsi liige Eesti Hobusekasvatajate Seltsi liige

Riigikogu maaelu komisjonile

Lugesime seltsikaaslastega Pärnu Postimehest teadet, et valitsus eraldas maaeluministeeriumile 370 000 e osäühingule Tori Hobusekasvandus kuuluva kinnis- ja vallasvara omandamiseks ja 75 000 e selle edasiseks ülalpidamiseks ja korrashoiuks.

Mida siis omandatakse?

RIKist nähtub esitatud rahavoogude aruannete põhjal, et investeringuid on tehtud aastatel 2003-2013 **52 805** e ulatuses, kusjuures 21 091 e maksis auto.

PS. o/ü Tori Hobusekasvandus (o/ü Tori HK) pole täitnud majandusaasta aruannete esitamiskohustust aastatel 2008-2011 ja 2014. Avalikud aruanded RIKis lihtsalt puuduvad, seega võivad mõningad summad eelpooltoodule lisanduda.

Kuidas siis hr. Samsil õnnestus põhivarade väärtust tõsta 2005.a. bilansi alusel 12 858 eurot 2013.a. bilansi andmete põhjal 979 095 euroni?

See on tehtud põhiliselt kahel aastal:

a) 2005.a. ümberhindluse tulemusena tõsteti põhivara väärtust 245 061 e võrra, vahe kanti eelmiste perioodide kasumisse.

b) 2012a. teiste äriühinguga liitumise käigus lisandus põhivara 477 738 e ulatuses. See on suuresti seotud OÜ-ga Gaismaniga, kuid tundub et põhivara on liitumise käigus ka üles hinnatud ja reserve suurendatud.

2008-2011 perioodil on põhivara juurdekasv 205 966 eurot, mille tekkimist pole võimalik bilansside puudumisel tuvastada.

Ajaloolise kasvanduse hoonetekompleksi seisund on tunduvalt halvenenud võrreldes o/ü Tori HK-le rendile andmise ajahetkega.

Riigi poolt tagasiostetavad varad on hinnatud Eesti Hobusekasvatajate Seltsi (EHS) töötajate poolt vastavalt 16.10.14 ministeeriumist saadetud lepingule nr.231, kusjuures hr. Sams on andnud 01.11.14 nõusoleku EHSi juhatuse liikmeks määramiseks. Sisuliselt on o/üTori HK varasid hinnanud o/ü omaniku hr. Samsi juhtimise all olev ühing.

Omaette huvitav on o/ü Tori HK käitumine põlise tori tõu aretaja ja säilitajana. Riigi poolt oli 2002.a.o/ü Tori HK-le rendile antud 34 tori mära,käesoleval hetkel on neid vaid 29 ja põlist tori genofondi kannab edasi kõigest 2. Viimase 5 aasta jooksul pole kasvanduses sündinud ühtegi TA varssa (ohustatud osa tõust). TB tõuraamatusse, mis on geneetiliselt sarnane sporthobusega, on sündinud 4 varssa. Osäühingu omandisse kuuluvatel tori hobustel on põlise tori genofondi osakaal kaduvväike, suur osa neist kuulub tõuraamatu TBosasse

Siit küsimused maaelu komisjonile:

1. Kas kavatakse hr. Samsile maksta 370 000 eurot üleshinnatud õhu eest?
2. Kuidas hindab komisjon Tori HK varade hindajate sõltumatust?
3. Kas riik teeb lepinguid ja koostööd isikutega, kes ei täida kohustust aruandeid esitada ja on pidev risk, et need registrist kustutatakse?
4. Kas valijatel ja tori hobusekasvatajatel on lootus, et peale kümme aastat muudetakse oluliselt kurssi ja hakatakse sisuliselt tori tõugu säilitama ?

Õiglustunnet riivab selline „üleshinnatud õhu“ kinnimaksmine riigi poolt, eriti kui teame, et ajalooline Tori Hobusekasvandus ja ohustatud tori tõugu hobuse säilimine Eestis vajaks suuresti riigipoolset abi

02.10.2015

Kaja Väärsi, 53474771

Tori Hobuse Selts

Maaeluministerium
Loomakaitse ja põllumajandusloomade aretuse büroo

12. 01.2016

TAOTLUS

Järelevalvemenetluse algatamiseks VTA tegevuse üle

Pöördume Teie poole seoses VTA puuduliku järelevalvega põllumajandusloomade aretusega tegelevate aretusühingute üle.

1. Tori hobuste tõuraamatus registreeritud hobuste valekannetest informeeris Helina Amur VTA- d 03.02.2014 saadetud kirjas, adressaatideks VTA töötajad Kaija Uuskam ja Anneli Härmsen Samal teemal saatis taotluse VTA-le 06.04.2015 MTÜ Tori Hobuse Seltsi juhatuse liige Terje Villems. Mõlemas kirjas taotleti, et järelevalveasutus VTA kohustaks Eesti Hobusekasvatajate Seltsi (EHS-i) viima tõuraamatu kandeid vastavusse kehtiva aretusprogrammiga. Kirjas käsitletud faktide aluseks oli jõudluskontrollikeskuse (JKK) andmebaas, millesse sisestati andmeid kuni 05.2014 ja keskne andmebaas PRIA hobuslaste registris.

Ebaõiged kanded, millele viidati, olid järgmised:

Tori tõugu hobuste universaalsuuna (TA) kehtivas aretusprogrammis on öeldud:

Säilitusprogrammis osalevad ka Eestis sündinud tori tõugu täkkude, kes on tunnustatud enne 01.01.2008 järglased, kes on saanud tori hobuste tõuraamatu põhiosasse kantud märadest enne 01.06.2008 toimunud paaritusest.

Sellest lähtuvalt on ebaõigesti tõuraamatu TA ossa kantud järgmised hobused:

- a)ARMI 25059T sünd. 21.06.2009 saadud paaritusest 30.07.2008
- b)PORTUGAL sünd 25.05.2009 saadud paaritusest 10.06.2008

Põhjusel, et viidatud hobused ei peaks kuuluma TA ossa, siis ei tohiks TA ossa kuuluda ka nende hobuste järglased:

Portugalist sündinud 2014 TA märke järglane PATRIC
Armil sündinud TA täkuga 2014 järglane HERMI

2. Osutatud rikkumise kohta esitas VTA EHS-ile teabenõude, millele EHS ka vastas, kus kinnitas vastavate kannete tegemist ning õigustas nende hobuste kuulumist tori tõuraamatu universaalsuuna (TA) ossa, kuigi need hobused ei saa kuuluda TA ossa kehtiva aretusprogrammi ega ka geneetilise päritolu tõttu.

Viidatud hobuste osas on tänaseni tõuraamatu kanded muutmata.

3. VTA ei ole siiani võtnud seisukohta aretusprogrammi nõuete rikkumise kohta. Selline olukord võib põhjustada ja ka on põhjustanud jätkuvalt valesid otsuseid paaride valikul tori TA aretuses. (*Näiteks hobusest PORTUGAL saadud TA märke järglane PATRIC, kes osteti eesmärgiga edaspidi kasutada teda TA aretuses*)

4. Segadused on ka hobuse BELLEKT (s.01.01.1991- seisuga 06.01.16 PRIA hobuslaste register) tõuraamatukannetega,
Vastavalt 05.06.2008 tunnustatud programmile osalevad säilitusprogrammis täkid ja märke, kes on kantud enne 01.06.2008 tori tõugu hobuste tõuraamatu põhiosasse ja kelle vanemad on tori tõugu ning nende järglased.

Hobusel Bellekt (1991) **puudus** taotluse saatmise hetkel (06.04.2015) JKK andmebaasis **tõuraamatu osakanne**, kuigi põhiinfos oli tõuks märgitud tori, sünnikuupäevaks oletuslik **01.01.1991**; puudusid märgised. Teatavasti kasutab EHS ka käesoleval ajal JKK andmesüsteemi analüüside jm. tarbeks, kuid selles süsteemis andmete muutmine või lisamine tagasiulatavalt peaks olema välistatud.

Käesolevaks hetkeks (06.01.2016) on JKK andmesüsteemi tekkinud hobusele Bellekt tõuraamatuosa kuuluvus (**eeltõuraamat**), muutunud on sünnikuupäev (**16.06.1991**), märgiseid veel ei ole lisatud. PRIA andmebaasis on sama hobuse kohta kuupäeval 05.01.2016 sünniajaks märgitud 01.01.1991 ja endiselt puudub tõuraamatutesse kuuluvus.

Bellekti tõuraamatusse kuuluvuse puudumise tõttu ei tohiks tori hobuste TA tõuraamatu osasse kantud olla ka Bellekti järglased Briljant 13 623 T ja Barby, sünd. 29.03.1996.

Oleme nõrindud olukorrast, kus VTA aktsepteerib aretusühingu poolt vastavalt seotud isikute vajadusele tehtavaid muudatusi hobuse oluliste andmete osas. Sellises tegevuses on korruptsiooniohtliku teo tunnused.

5. EHS on saatnud 30.01.2015 VTA-le kinnitamiseks tori tõugu hobuste aretusprogrammi muudatused. Nende muudatuste kohta on 25.02.2015 VTA poolt kirjalikult edastatud omapoolsed kommentaarid ja märkused, mis juhvivad ka tähelepanu vajadusele programm viia kooskõlla õigusaktide nõuetega ning aretusprogrammis kehtestatud põhimõtetega.

VTA kirjast on möödunud 11 kuud. Teadaolevalt ei ole EHS poolt soovitusi arvesse võetud ja muudatustega aretusprogrammi esitatud ei ole. Kuigi VTA väitel on käimas järelvalvemenetlus antud asjas, ei ole sellel menetlusel mingeid nähtavaid tulemusi ja võib väita, et VTA ei suuda täita seadusega ametile pandud kohustusi. VTA poolt ei ole EHS-ile esitatud mitte mingeid tähtaegu aretusprogrammi muudatuste sisseviimiseks.

6. VTA sisulise tegevusetuse ja haldusvõimetuse tõttu ei ole tagatud säilitusprogrammis kehtestatud eesmärk ajaloolise tori hobuse genofondi säilitamiseks. Hetkel kehtiv tori TA aretusprogramm ei aita kuidagi kaasa vana genofondi säilitamisele, propageerimisele ja kasutamisele. EHS tori hobuse tõukomisjoni ja aretusjuhi tegevus on suunatud pigem isiklike ambitsioonide tagamisele - suure komponettõugude verrega hobuste kasutamiseks aretustegevuses. Sellele viitab ka EHS soovitatud tori täkkude nimekiri, milles on soovitatud 23 hobust. Nendest hobustest 3-el hobusel on tori tõu verd vaid 25 % ja 11 hobuse lähipõlvnemises kordub 3 hobust, kes ei ole tori tõugu. Seega ei saa selliste täkkude kasutamist põhjendada isegi geneetilise mitmekesisuse tõstmisega ja inbriidingukoefitsendi suurenemise vältimisega, rääkimata tori tõu säilitamisest. Tekkimas täiesti uute omaduste ja tunnustega tõug ja ohustatud tori tõug suretatakse VTA heakskiidul välja.

Tulenevalt eelnevast palume:

Algatada järelvalvemenetlus Veterinaar ja Toiduameti ametnike tegevuse üle

Hinnata, kas VTA ametnike tegevuses on korruptiivsele tegevusele viitavaid asjaolusid ja vajadusel korral esitada avaldus menetluse algatamiseks

Tagada, et VTA tegevus vastab seadusega kehtestatud nõuetele tori tõu kui ohustatud tõu säilimise eesmärgi täitmiseks

Tagada, et tõuraamatu kanded viidaks vastavusse aretusprogrammiga

Selgitada välja, missugusel põhjusel on asutud tori TA osa tõuraamatu ja eeltõuraamatu kandeid muutma tõuraamatupidajaga seotud isikute majanduslikes huvides, eirates hobuste geneetilist päritolu ja aretusprogrammi nõudeid.

Lugupidamisega

Eve Haggi

Tori Hobuse Seltsi juhatuse liige

Riigil on Toris aega unistada aasta lõpuni

Tõnu Kann Pärnu Postimees

[jaga facebookis](#) [jaga twitteris](#)

[saada meiliga](#)

[prindi artikkel](#)

[saada vihje](#)

[loe ja lisa kommentaa-](#)

[re](#)

FOTO: Mailiis Ollino / Pärnu Postimees

Maaeluministerium peab maikuus valitsuse ees kaitsma Tori hobusekasvanduse äriplaani, et moodustada sihtasutus, mis muudaks ajaloolise kasvanduse rahvusvaheliselt tunnustatud hobusekasvatuskompleksiks.

Ministeriumi eesmärk on haarata ajaloolises kasvanduses ohjad enda kätte ja tõrjuda sealt eraomnikust rentnik. Viimasega saadi hakkama mullu, kui ministeriumil õnnestus sõlmida kasvandust rentiva OÜga Tori Hobusekasvandus kohtuväline kokkulepe lõpetada enne tähtaega pikaajaline rendileping.

Kasvanduse ajaloolise nime üle võtnud osaühing moodustati 2001. aastal seal 1997. aastast tegutsenud, kuid pankrotistunud ASi Tori Hobune asemele. Lepingu järgi tuli uuel rentnikul

ülal pidada 35 riigile kuuluvat mära, et toetada hääbuda ähvardavate hobusetõugude aretust. Vastutaksu sai rentnik õiguse toimetada raieplaani alusel kasvanduse juurde kuuluvas metsas, saada sellest tulu ning katta puidumüügi rahaga riigimärade pidamisega kaasnevad kulud.

Kohtusse jõudnud tüli rentniku ja riigi vahel tõusis 2005. aastal, kui riigiaudit hindas Toris sõlmitud rendilepingu riigile kahjulikuks, süüdistas rentnikku riigimärade halvas pidamises, aretustöö unarusse jätmises ning tallide halvas seisukorras.

Rentnik Sams tõrjus etteheiteid, pidas neid laest võetuteks ning tundis end pikaajalise lepingu taga kindlalt.

Rentniku ja ministeeriumi vaidlus süvenes, nii et riik ei lubanud Samsil enam majandada kasvanduse metsa lepingujärgsetel tingimustel ning osaühing keeldus vastutaksu täismahus rendi maksmast.

Murrang saabus mullu kohtuvälise kokkuleppega. Kokkuleppe kohaselt maksab riik osaühingule 370 000 eurot lepingu lõpetamise ning osa tänapäevase kasvanduse taristu ja maa väljaostmise eest. Nüüd on riigil vabad käed Toris toimetama hakata.

Esiialgu peab Tori tallides jätkuvalt nii riigi kui ka enda hobuseid küll Sams, aga uue halduslepingu alusel ainult 15. detsembrini.

Uued vanad unistused

2001. aastal, kui riik OÜ Tori Hobusekasvanduse rendipartneriks võttis, seisis eesmärgina kirjas peaaegu sõna-sõnalt seesama, mis riigi Tori sihtasutuse äriplaanis praegu: muuta Tori hobusekasvandus riiklikuks tõuaretus- ja hobusekasvatusekeskuseks.

Maaeluministeeriumi äriplaani kavand pole osaühingu 15 aasta tagusest tagasihoidlikum. Pigem vastupidi: see hõlmab tegevusi teadustööst hobuste paristamiseni, ulatub spordiga tegelemise ja ratsarügemendi loomiseni.

Enne peab ministeerium siiski saama valitsuselt nõusoleku rajada keskuse tarvis sihtasutus ja investeringute kava Tori kasvanduse rahvusvahelisele elule äratamiseks.

Sihtasutuse nõukokku kuuluvad riigi esindajate kõrval hobusekasvatajad ja inimesed kohalikust omavalitsusest. Kui Tori vald peaks haldusreformi käigus ühinema Pärnuga, on sihtasutuse üks omanik Pärnu linnavalitsus.

Sihtasutuse eesmärk on ambitsioonikas: alla kümne aastaga tuleb Tori hobusekasvandus muuta rahvusvaheliselt tuntud kompetentsikeskuseks ja hobuste ekspordi edendajaks.

Keskuse taristu koosneks muinsuskaitse nõuete kohaselt rekonstrueeritud ja ajakohastatud esindustallidest koos tugiteenustega, nagu sepikoda, veterinaarteenistus ja koolituskeskus," seisab sihtasutuse äriplaanis.

Samuti tuleb ehitada rahvusvaheliste oksjonite ja loomade näituste tarvis väljakud ja sisemaneerž ühes olmeruumidega.

Tähtsa teenusena saaks Toris tulevikus pakkuda tallikohta karantiinijaks hobuste riigist välja- või sisseveol. „Sellist esinduskeskust pole Eestis erakapitali toel tekkinud veerandsaja aasta jooksul," tõdetakse äriplaanis.

„Üllatusena on välja pakutud koostöös sisekaitseakadeemia politsei- ja piirivalvekolledži Paikuse kooliga ja ratsasportlastest ajateenijate baasil „ratsapolitsei ning kaitseväge ratsarügemendi taastamise idee si-sejulgeoleku ja paraadiülesannete täitmiseks”.

Kogu aeg üks riigi värk

Tori hobusekasvandus on asutamisest 1856. aastal valdava aja olnud riigiasutus. Asutajaks oli Liivimaa aadelkond, kuid asutus ise kuulus tsaarile, siis Eesti Vabariigile ning riigile kuulusid vanad tallid ja seal peetavad hobused nõukogude ajalgi. Ainult aastail 1997–2015 oli väike osa kasvanduse maast, sealne sepikoda, sisemanež ja harjutusväljak eraomandis. Riik ostis need nüüd välja.

Tori hobusekasvandus aegade keerises

1856 – Liivimaa aadel asutab Tori hobusekasvanduse, millest kujunes Eesti- ja Liivimaa juhtiv hobuste aretus- ja kasvatuskeskus enam kui sajaks aastaks.

1880–1908, kasvanduses tegeleti Eesti hobuse arendamisega.

1908–1920, aretati uus tõug – Tori hobune.

1950 – Tori tõu universaalset tüüpi tunnustab Nõukogude riik.

1990–2000, hobusekasvatuse üldine allakäik.

1996 – põllumajandusminister annab korralduse Tori hobusekasvandus likvideerida, kuna seda ähvardab pankrott.

1997 – hobusekasvatus läheb riigilt ASile Tori Hobune, mille omanik on Eesti traavispordiliit.

2001 – OÜ Tori Hobusekasvandus asutatakse pankrotistunud ASi Tori Hobune asemele. Osaühing kohustub ülal pidama 35 riigimära, saades selleks loa majandada kasvanduse juurde kuuluvat riigimetsa.

2005 – riik leiab, et on sõlminud OÜga Tori Hobusekasvandus halva lepingu.

2006 – ministeeriumis tekib idee müüa osa kasvanduse majandamiseks vajalikust metsamaast.

2011 – ministeeriumis hakatakse rääkima võimalusest müüa Tori ajalooline hobusekasvatuskompleks maha.

2013 – riik ja kasvanduskompleksi rentnik hakkavad kohut käima.

2015 – OÜ Tori Hobusekasvandus ja riik sõlmivad kohtuvälise kokkuleppe ja valitsus eraldab 370 000 eurot osaühingule kuuluva vara omandamiseks ja riigivarasse tehtud investeeringute katteks.

Allikas: Pärnu Postimees, OÜ Tori Hobusekasvandus

Pärnu Postimees: Tori hobusekasvanduse lugu (Kalev Vilgats)

03.08.2019 [MEEDIAKAJASTUS](#)

Liivimaa maapäeva otsusega 1856. aastal asutatud Tori hobusekasvanduses käisid omal ajal kõik kooliõpilased klassiekskursioonil.

1999. aasta augusti algul ähvardas soliidse ajalooga ettevõtet pankrot, sest Pärnu linnakohus oli maksuameti ettepanekul arestinud AS Tori Hobuse varad, kuna firma võlgnes maksuametile üle miljoni krooni.

Tollane tegevjuht Kalev Mitt ütles lehele, et pangaarve ja vara arestimisest hoolimata tegevus jätkub. 114 hobuse ja 186 lehma talvesööda miinimum oli varutud ja silotegu käis.

Kõige enam kahjumit tootsid hobused, kelle müügitulu ei katnud allesjäänute pidamist. Kahjumit loodeti katta piimamüügiga, aga selle kokkuostuhind langes.

Tori Hobuse aktsiatest kuulus 40 protsenti ELKE Paluvere puidutööstusele, ülejäänud võrdselt tallinlastele Peeter Kangurile ja Imre Samsile. Riigi omand firmast oli 35 tõuhobust, kuus maakivitalli ja 1000 hektarit maad.

Toonane Tori vallavanem Jüri Puust leidis, et Tori Hobusel ei ole sellisel kujul tulevikku.

Põllumajandusministeeriumi riigivara haldamise büroo juhataja asetäitja Rein Seljamäe soovust kinnitas, et paanikaks pole põhjust.

2000. aasta novembris saatis Tori vallavolikogu põllumajandusministeeriumile otsuse munitsipaliseerida Tori Hobuse valduses olev riigivara. Ministeerium ei vastanud vallale. Küll anti märtsis 2001 teada, et on tehtud otsus müüa Tori hobusekasvandusest riigile kuuluv osa erakätesse.

Veidi varem oli Tallinna linnakohus välja kuulutanud Tori Hobuse pankroti, sest võlgu oli üle kaheksa miljoni, kuid vara vaid kuni kolme miljoni krooni eest.

Oktoobris 2001 toetas riigikogu majanduskomisjon Tori vallavolikogu otsust võtta munitsipaalomandisse riigivara hulka kuuluv osa Tori hobusekasvandusest. Kaks aastat kestnud protsess leidis vastuvõetava lahendi. Muidugi tahtsid torilased seejuures teada, kuidas sai Tori Hobuse õigusjärglaseks üleöö OÜ Tori Hobusekasvandus.

Jaanuaris 2002 andiski põllumajandusministeerium riigivara hulka kuuluva osa, nende hulgas 35 määra, Tori valla omandisse. Ent vald keeldus ministeeriumi varade hindamise akti üle võtmast riigivara Tori hobusekasvandusest. Muu hulgas kõlas põhjenduste hulgas väide, et viis aastat on käinud üks petmine.

Taas jõudis hobusekasvandus leheveergudele 2007. aasta algul, mil põllumajandusministeeriumi riigivara halduse büroo töötajad käisid Toris vaatamas, kuidas riigivara on säilinud ja seda kasutatakse. Häirivad olid kuuldused, nagu tahaks ministeerium müüa osa metsamaast, mille võrra väheneks tõuaretuse raha. Magusat metsamaad oli üle 500 hektari. Seni oli metsamajandamise tulu läinud hobuste aretamisele, kuna aretustöö eraldi ei andnud kasumit. Tori Hobusekasvanduse omanik Imre Sams ütles lehele, et metsamaa müügiplaan olevat üleval, aga kui sellest juttu teha, eitavad ministeeriumis kõik.

2018 ilmus Tori hobusekasvandusest juubelile pühendatud põhjalik raamat ja veel enne aasta lõppu tutvustati põ-

2009. aasta juulis lõpetas kasvandus töölepingu hobuste ratsastaja, tegevspordilase ja treeneri Andrus Kallastega ning ametist sai lahti ka üheksa aastat tegevjuhina töötanud Jaanus Kallaste, kes läksid tegelema oma äridega.

Leht lisas toona selgituseks, et ajalooline Tori hobusekasvandus kuulub riigile ja Samsi osaühing vaid rendib seda.

Omaniku ja rentniku suhted polnud kunagi kuigi head. 2011. aastal ei jäänud rentnik rahule sellega, et pidevalt käivad jutud riigi plaanist hobusekasvandus maha müüa.

Maavanem Andres Metsoja lubas asjaga tegelema hakata. "Riigi seisukohalt ei pruugigi olla oluline, kus Tori hobuse tõuaretusega tegeldakse. Pärnumaale on aga tähtis, et see oleks Toris, nagu ajalooliselt on välja kujunenud," ütles Metsoja.

Omaniku ja rentniku suhete teravnemise aastate jooksul tingis 2006 riigikontrolli järelendus, et 1999. aastal 30 aastaks sõlmitud üürileping on riigile ebasoodus.

2014. aastaks olid rentnik ja ministeerium jõudnud kohtukulli ette. Ministeerium süüdistas üürnikku rendi osalises mitterahuldavuses 2008. aastast. Too heitis ministeeriumile ette rendileppe ennetähtaegse ülesütlemise katset ja maaomajandustegevuse häirimist, mis ei võimalda renti kogu ulatuses maksta.

2015. aasta septembriks tehti kirik keset küla: valitsus eraldas maaeluministeeriumile 370 000 eurot Tori Hobusekasvandusele kuuluva kinnis- ja vallasvara omandamiseks ning 75 000 eurot selle ülalpidamiseks ja korrashoiuks. Kompromissina loobus osaühing kõikidest kahjunõuetest.

2016. aastal tähistati Tori hobusekasvanduse 160. aastapäeva. Sel puhul öeldi välja eesmärk: kujundada hobusekasvandus rahvusvaheliselt tuntud ja hinnatud hobumajanduse kompetentsikeskuseks. Veidi pärast juubeli tähistamist põletas hooletu suitsetaja maha vana talli, kus hoiti heinapalle. Maaeluminister Urmas Kruuse tähendas seepeale, et põleng ei peata riigi plaani Toris hobumajandust arendama hakata.

Märtsis 2017 käisid hobusekasvanduses peaminister Jüri Ratas, maaeluminister Tarmo Tamm ja **rahandusminister Sven Sester**. Otsus: kasvandus säilitada ja välja arendada. Pärast Samsiga rendilepingu lõpetamist oli kasvandust majandanud Eesti põllumajandusmuuseum.

Juulis 2017 andis valitsus maaeluministrile voli asutada SA Eesti Maaelumuuseumid – C. R. Jakobsoni talumuuseum, Tori hobusekasvandus ja Eesti põllumajandusmuuseum. Ühtlasi eraldas valitsus 1 905 000 eurot Tori hobumajanduskeskuse taastamiseks ja väljaarendamiseks.

2018 ilmus Tori hobusekasvandusest juubelile pühendatud põhjalik raamat ja veel enne aasta lõppu tutvustati põlengu järel taastatud tallihoonet number 6, mis on esimene hobusekasvanduse kompleksi restaureerida plaanitud hoonetest.

Tänavu aprillis kuulutati välja riigihange Tori hobusekasvanduse kompleksi ehitustöödeks.

Hr. Arvo Aller
Maaeluminister
Maaeluministeerium
Lai 39/41, Tallinn
info@agri.ee,
arvo.aller@agri.ee
Cc Hendrik Kuusk

23.11.2020 nr 420

Taotlus

Taotleme Maaeluministri 21. detsembri 2018. a määruse nr 82 „Põllumajandusloomade ohustatud tõugude loetelu” (edaspidi Määrus) muutmist 2020. aasta jooksul.

Põllumajandusloomade aretuse seadusega ei ole kehtestatud tori tõus alampopulatsioone. Seetõttu peame vajalikuks muuta Määruse § 1. Põllumajandusloomade ohustatud tõud punkt 2) hobuse (*Equus caballus*) tõud eesti hobune ja eesti raskeveohobune ning tori hobune, mille puhul loetakse ohustatuks universaalsuuna hobuste alampopulatsioon ja vana-tori suuna hobuste alampopulatsioon sõnastust.

Seadusele vastav sõnastus oli (muudatused 08.08.2014) samas määruses kirjas; ___ mille puhul loetakse ohustatuks universaalsuuna hobuste populatsioon ja vana-tori suuna hobuste populatsioon.

Selgituseks. Universaalsuuna hobuste alampopulatsiooni mõiste on teaduslikult sisustamata.

Tori hobuse universaalsuuna hobuste populatsioon vastab kehtivas tõu aretus- ja säilitusprogrammis tõu universaalsesse suunda kantud hobuste populatsioonile (tõuraamatu TA osa). Tõu säilitajate-aretajate eesmärk on säilitada kultuuriajalooline ühtne tori tõugu hobuste tõuraamat, milles on kaks osa- aretus-suuna osa ja universaalsuuna osa.

Eesti Hobusekasvatajate Seltsi (EHS) tori tõugu hobuste aretajad ei ole vastu võtnud erinevaid aretuseesmärke, ei ole kinnitanud erinevaid tõu omadusi ega nendel baseeruvaid alampopulatsioone.

EHS peab 1920. aastal asutatud tori tõugu hobuste tõuraamatut, aretus- ja säilitusprogrammi on viimati muudetud 10.05.2018. Veterinaar- ja Toiduameti poolt heaks kiidetud aretusprogrammis ei ole sõnagi alampopulatsioonist.

2019. aastal esitas EHS muudatustega tori tõugu hobuste aretus- ja säilitusprogrammi, mille läbivaatamisel VTA ametnikud tegid vastavalt Määrusele ettekirjutuse nõudega koostada nn uutele alampopulatsioonidele uued aretusprogrammid. Aretajad aga ei ole vastu võtnud erinevaid aretuseesmärke, ei ole kinnitanud erinevaid tõu omadusi ega nendel baseeruvaid alampopulatsioone. Määruse muutmise on vajalik, et tagada ühtse tori tõugu hobuste tõuraamatu ja tori tõugu hobuste genofondi säilitamise selles.

Tori tõugu hobuste viimatist jaotumist kaheks aretussuunaks tingis 2008 . aastal muudetud Põllumajandusloomade aretuse seadus. Universaalne suund (tõuraamatu osa TA) moodustati **põlvnemisandmete alusel** (põlvnevad tori tõugu isast ja tori tõugu emast). Aretussuunas (tõuraamatu TB osa) on lubatud kasutada komponenttõugude täkkusid, kuid sinna kantakse ka arvukalt varssu, kelle üks vanem kuulub tori tõu universaalsesse suunda. Mõlemasse suunda kantud tori hobuste omadused heakskiidetud are-

Universaalsuuna ja aretussuuna vahel ei ole piiratud geenivahetust. Geenivahetus tagab tõu geneetilise mitmekesisuse säilimist, elujõulisuse languse ärahoidmist ja võimaldab hoida tõugu hääbumast. Kahe suuna vahelisi kandeid soovitakse sel eesmärgil aretusprogrammis täiendavalt muuta.

Viimane teaduslik uuring, mille tellis Põllumajandusministeerium Eesti maaülikoolilt 2013. aastal tõdes, et tori tõugu hobused moodustavad ühtse populatsiooni. Alampopulatsiooni moodustamise ajaraami ja mõiste sisustamise kohta on EHS võtnud Eesti maaülikooli ja Tartu ülikooli arvamused (lisa 1 ja lisa 2).

Maaeluministeerium tegi hanke 2019 aastal teadusuuringu läbiviimiseks, kus ühe küsimusena küsiti, kas tori hobusetõus on alampopulatsioon või ei ole. Sellest hoolimata koostatakse Maaeluministeeriumi ametnike poolt haldusakte toetudes kehtivale Määrusele, mis omakorda on vastuolus teadlaste ja aretajate seisukohtadega. Valmimas on ÜPP raamdokumendid ning kui nendes peaks rakenduma mõiste alampopulatsioon tõu universaalsuunale (mida ei ole olemas), siis omakorda peab käivituma kõikide nende haldusaktide muutmine.

Ohustatud tõugude väärtustamine läbi toetuste on tänuväärne, lisame ülevaate populatsioonidest (lisa3).

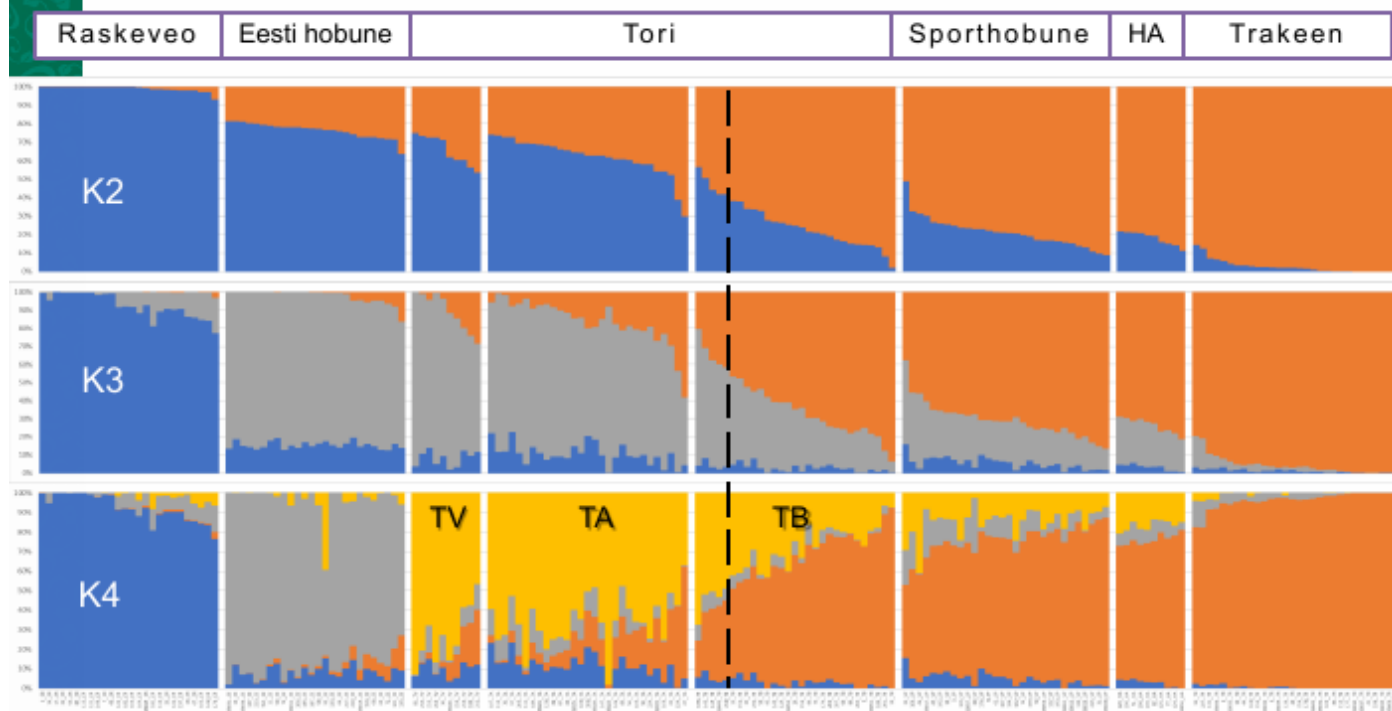
Seega on väga oluline teha Määruse muudatused 2020 aastal.

Lugupidamisega

Krista Sepp

EHS tegevdirektori kt

Geenikomponentide jaotus

190 hobust (tulpades)

Hobuste jaotumine klastritesse

Tõug/ TR osa	Geneetiline klaster/populatsioon				Arv kokku
	eesti	raskeveo	soojavereline	tori	
Eesti hobune	26 (100%)				26
Eesti raskeveohobune		26 (100%)			26
Trakeen			30 (100%)		30
Tori, sh			27 (40%)	41 (60%)	68
tori TA			3 (10%)	26 (90%)	29
tori TB			24 (83%)	5 (17%)	29
tori TV				10 (100%)	10
Hannover			10 (100%)		10
Eesti sporthobune			28 (93%)	2 (7%)	30

Klasteranalüüsi põhise populatsiooni ja hobuste tõuraamatu kuuluvuse võrdlus

Kokkuvõte

- **Kas eristuvad alampopulatsioonid tori tõus on olemas?**

—Tori tõu tõuraamatu osade TA, TB ja TV tõuraamatu hobuste populatsiooni-geneetiline analüüs näitas tori hobuste jaotumist mitte rohkem kui **kahte erinevasse geneetilisse klastrisse**.

— **Vana-tori tõuraamatu hobused tõusisest alampopulatsiooni geeniandmete alusel ei moodusta**. Tori tõugu hobuste tõuraamatu TA-osasse kantud hobuste ja vana-tori tõuraamatu hobuste vahel geneetiline eristumine puudub (diferentseerumisindeks on 0)

- **Juhul, kui alampopulatsioonid on olemas, siis kui kaugel**

üksteisest on alampopulatsioonid geneetiliselt?

– Geneetilise struktuuri analüüs näitas, et tori tõuraamatu TB-osa hobuste profiili iseloomustab neljast geenikomponendist suurem soojaverelise-geenikomponendi osatähtsus ja tori madalam osatähtsus kui TA ja TV hobustel.

— **Tori TB hobused ei ole puhtatõulised aretusprogrammi ega geeniandmete alusel. Uuritud TB hobused on valdavalt ristandid, tori TB ei moodusta rangelt eristatavat geneetilist struktuuri (alam)populatsiooni tähenduses ja geneetiliselt eristatavat alampopulatsiooni olemasolu tori TB hobuste baasil ei saa uuringu põhjal üheselt kinnitada.**

— Tori hobuste tõu- ja klatrikuuluvus langes hästi kokku tori universaalsuuna (TA) ja TV hobuste puhul.

- **Kas tori tõu alampopulatsioonid on omavahel geneetiliselt sarnased või on mõni alampopulatsioon kaugenenud ja sarnaneb enam mõne teise Eestis aretatava kohaliku hobusetõuga või Eestis kasvatatava rahvusvahelise tõu populatsiooniga või on see üldse teistest alampopulatsioonidest ning eelnimetatud tõugudest eristunud?**

– *Tori tõu TA-, TB- ja TV-osad on omavahel sarnased* (nagu kõik rohkem või vähem soojaverelised hobused R.K.)

– Tori TA-, TB- ja TV-osad erinevad kõige vähem eesti sporthobustest ning hannoveri tõust

– Kõige sarnasem on sporthobuste populatsioonile tori tõusisestest gruppidest TB-osa

– Geneetiliselt kõige kaugemad on tori TA ja TV hobused trakeenidest ning TB hobused eesti raskeveo hobusetõust. (kas see on nende omavaheline sarnasus? R.K.)

• Kas tori tõug või tema alampopulatsioonid vastavad ohustatud tõu määratlusele?

– Tori tõug on unikaalse genofondiga eristudes teistest kohalikest hobusetõugudest, eesti hobusest ja eesti raskeveohobusest.

– Tori tõug kuulub üldist populatsiooni suurust silmas pidades FAO ohustatud tõu kategooriasse

– Tori tõug vastab ohustatud tõu määratlusele – märade arv on kokku 671 (PRIA 15.12.2020), aretuseks kasutatavate emasloomade arv on veelgi väiksem

– Tori tõug on pikaajalise sihikindla aretustöö tulemus, mistõttu lisaks geneetilisele komponendile tõu säilitamisel ei tohi ära unustada ka selle kultuurilist aspekti.

– Tõu säilitamise seisukohast ei ole mõttekas eristada TV hobuseid

– Tori tõu jätkusuutlikuks säilitamiseks tuleb valikuvõimaluste tagamiseks säilitada tõus võimalikult suur geneetiline muutlikkus kasutades proportsionaalselt arvukalt erinevaid aretusisaloome, aretusliine ja suurendades hobuste arvukust. (kas tahetakse tõugu säilitada või edasi arendada tänapäeva sporttõuks? R. K.)

MEIE UNISTUSTE TORI

(R. Kollom, avaldamata artikkel 2018)

See on Eestis ikka nii olnud, et mingil määral areneb ratsasport põllumajanduse kulul. Praegu pole see enam nii, nagu nõukogude ajal, mil hobuseid osteti ja peeti ülal ühepoolset jõukate majandite ja põllumajandusministeeriumi kulul. Nüüd toimub ja areneb reaalne integratsioon hobusekasvatuse ja ratsaspordi vahel ühises hobumajanduses. Meie hobusekasvatajate panuseks ja isegi sponsoreks sporti on see, et 40% Eesti ratsanike rahvusvahelistest startidest tehakse Eestis sündinud hobustel. Ratsasport omalt poolt on Eesti hobusekasvatuse ainus tõsine turg ja ainult meie sportlaste võidud viivad meie hobused lõppturule, see tähendab rahvusvahelisele turule. Caesari müük Hiinasse ja Alfons Ra esinemised Helsingi International Horse Show ning Pariisis Maailma Karika finaali võistlustel on juba teinud ESH kaubamärgi maailmas veidi nähtavaks, aga sellised veidi juhuslikud sündmused ununevad kiiresti.

Esinduslikud kohad jäävad külalistel paremini meelde, ja selliseid kohti meil pole. Pole isegi selliseid nagu Leedu Audruvis või Vaizgikiems, Soome Ypäjä, isegi Läti poolleiolev Incukalns on meeldejäädvalt võimas koht meiega võrreldes. Meie hobumajanduse võimsad kohad on olemas ainult unistustes ja ma kardan, et sinna nad ka jäävad. Minu ja paljude teiste unistustes peaks meil olema ja võiks olla kaks rahvusvahelise mastaabiga keskust.

Tallinnas Veskimetsas oleks parim koht tippspordi võistlus- ja treeningkeskusele. Kui seal toimuks igal aastal Maailma Karika etapp, jõutaks kunagi vähemalt meie MK tsooni finaali korraldamiseni. Muid suuri võistlusi, mis otsivad kohta, leiduks küll ja küll. Eraettevõtjad, kes tahaksid sellise keskuse rajada, on olemas. Kui Tallinna linn järele mõtleb, võib ta praeguse õnnetu Tallinna Ratsabaasi kohale uhke ratsaspordikeskuse saada. Meie hobumajandusele tähendaks see palju, ollakse nähtavamad ja ostjatele usaldusväärsemad.

Nähtavus ja esinduslikkus peaksid olema ka Toris toimuva mõtte ja eesmärk. Mis seal praegu toimub, ei ole nähtav ega arusaadav. Sporthobuste kasvatajate osa selles on olnud lolliks jääda. Kui olime hobumajandusorganisatsioonides mingi konsensuseni jõudnud, milline hobumajanduskeskus oleks kõigile kuidagi kasulik, ja andsime oma allkirja valitsusele esitatavale taotlusele SA Tori Hobumajanduskeskus loomiseks, asutati mõned kuud hiljem SA Eesti Maaelumuuseumid ja Tori hobusekasvatus anti selle haldada. Iga kord, kui minult on küsitud, mida Eesti Sporthobuste Kasvatajate Selts sellest arvab, olen ma vastanud ja jäängi vastama, et meid on petetud. Kahjuks oli meie seltsi juhatuses ainult üks liige üheksast, kes oli igasuguse Toris toimuva toetamise vastu, ja tal oli õigus. Kõigile edukamatele kasvatajatele oma hobuste tutvustamiseks, esitlemiseks, esindamiseks ja lõpuks müügiks kasuliku rahvusvahelisel tasemel keskuse asemel toimub kohaliku tähtsusega tegevus alla Eesti keskmise ratsakeskuse ja hobusekasvatuse ülalpidamiseks. Tuntakse rõõmu, kui riigi omandis olevate hobuste arv varssumiste kaudu kasvab ja keegi ei mõtle sellele, et kasvavad ka kulud, sest sellise kvaliteediga hobukoosseisu isemajandamine pole võimalik. Tahaks näha, kuidas neid hobuseid müüma hakatakse, milline kvaliteedi ja omahinna suhe seal kujuneb. Sporthobustele sealt turukonkurentide tulla ei saa, kuni tõesti püütakse säilitada tori tõugu kui ohustatud tõugu. Kui aga jätkatakse senist tegevust, saadakse tori hobuseid, kes on ühe internetikommentaatori tabava ütluse järgi „eesti sporthobuse odavam variant“. Ja see on riigi lubamatu sekkumine eraettevõtjate konkurentsi. Isegi TA kui ohustatud tori hobuse riiklik kasvatamine võib tõeliste säilitajate jaoks olla ohtlik, sest neil tuleb konkureerida väga kitsal turul riigi poolt doteeritud ja järelikult alla omahinna müüdava toodanguga.

Hobumajandusele nagu igale teisele sektorile oleks parem ja õiglasem, kui riik võimaluse korral investeeriks taristusse, aga tegevusi ei tohiks ta mingil juhul üle võtta. Toris on eraettevõtluse ja riigi investeringute koostöök parimad võimalused. Seal peaks olema koht, mis meil paljude teiste riikidega võrreldes puudub – esinduslik keskus, kus oleksid ühendatud ajaloolised objektid parima tänapäevase kompetentsi ja komfordiga. Torist võiks saada keskus kõigi aretussuundade hobuste esitlemiseks (kõik üleriigilised hobuste ülevaatused ja näitused korraldataks Toris), kogu Eesti hobumajanduse esindamiseks (rahvusvaheliste seminaride, oksjonite, konverentside korraldamine, igasuguste konkursside või võistluste parimate hobuste esinemised, ka lihtsalt selliste valitud hobuste ajutine asumine ja treenimine Toris perioodidega 1 nädal kuni 1 kuu korraga), parimate kogemuste edasiandmiseks ja propageerimiseks (paremate hobuste või/ja paremate ratsastajate/treenerite avalikud treeningud iga päev vastavalt avalikule ajakavale). Võimalik ja vajalik oleks luua tingimused hobumajanduse uurimistööks (võimalus elada Toris ajutiselt, kasutades sinna loodavat parimat raamatukogu, kõigi tõuraamatute vanu arhiive ja muid materjale), hobustega seotud turismiks (tutvumine ajutiselt Toris asuvate hobustega, võimalus lihtsalt kohvikus istudes maneežis treenitavaid või koplites liikuvaid hobuseid näha). Tahaks, et juhtuks aina sagedamini, et mõni seltskond, kes valib kuhu kohvikusse minna, otsustaks: „Lähme Torisse hobuseid vaatama.“

Rääkimist rahvusvahelisest keskusest on praeguste plaanide juures jätkatud, aru saamata, millised on need keskused mujal. Tavalisest tallist tavaliste hobustega võivad mõned turismigrupid küll läbi sõita, aga kui nende hulgas on hobusekasvatusega kursis olevaid inimesi, siis mina neid sinna ei viiks. Näidata on mõtet seda, mis on parem või võrdne vähemalt Euroopa keskmisega, mitte alla Eesti keskmise hobuste, tegevuse ja olude. Tõsi, suurepärane arhitektuurimälestis on seal nüüd mõneks ajaks küll, aga sel pole midagi tegemist hobumajandusega.

Esinduslikku hobumajanduse keskust ei ole võimalik ühitada riikliku kasvandusega. Nad ei mahtuks äragi. Kui riik üldse võiks omada hobuseid, peaksid need olema üksikud tõesti erakordsed sugutätkud kohalikest tõugudest või siis Eestis sündinud maailma tasemel olümpialootused. Toris pole juba ammu olnud üle Eesti keskmise hobuseid, loodetavasti ei tule sealt riigi omandisse hobuseid, kes on Eestile häbiks.

Eestis ei ole seni veel olnud valitsust ega rahvast, kelle ainuke mure on hoida pinnal neid, kes ise hakkama ei saa, ikka on tehtud midagi, mille üle saaks ka uhke olla. Kumba teed minnakse Toris? Kui tahetakse olla maailmas konkurentsivõimeline ja nähtav, oleks minu arvates vaja lähtuda mõnest lihtsast põhimõttest:

- Riik investeerib (kasutades ka maa ja metsa kasutamise tulusid), aga eraettevõtlus opereerib kõigis tegevussuundades, kaasa arvatud hobusekasvatus. Tegevustesse kaasatakse ka aretusühingud oma jõudluskontrolli toetussummadega
- Kõik tingimused hobustele ja inimestele peavad olema parimad Eestis. Muidu sellist keskust kasutama ei hakata, keegi ei taha ega pea Tori pärast midagi ohverdama või ebamugavusi kannatama.
- Muinsuskaitse osas tuleks vajaduse korral saada kokkulepe mõne kontrastse detaili osas, suurim neist maneež, mis võiks olla analoog Louvre'i püramiidile. Muidugi oleks parem, kui vana arhitektuuri jäljendades oleks võimalik mitte liiga kallilt kõik tänapäevase maneeži jaoks vajalik välja ehitada.
- Tori pole regionaalpoliitiline projekt vaid hobumajanduse arendamise keskus, piltlikult öeldes katalüsaator eraettevõtjatele. Toetada tuleb arenevat tegevust, ka ohustatud tõugude säilitamise kvaliteedi arengut.

Millised tingimused ja võimalused peaksid Toris olema?

1. Tori Hobumajanduse Keskuse direktori residents. Võimekal direktoril peavad olema parimad elamis-tingimused ja need tihedalt seotud tema esindusfunktsiooniga. Näiteks Rootsisis kuulsas Flyinge kasvanduses/keskuses on direktori ametikohaga seotud elamine vanas mõisahoones, omamoodi muuseumis, kus võetakse vastu külalisi, peetakse rahvusvahelisi konverentse jms. Toris pole kahjuks tõenäoline vana valitsejamaja tagasiostmine, aga oleks raske, kuid võimalik kujundada residentsiks praegune rahvamaja, praegune sotsiaalkeskus või vana postijaama hoone. Vaja on muidugi direktorit, kellele tuleviku Tori oleks elutöö.
2. Maneež peaks Toris olema esinduslik ja mugav, selline, kus võib ka kontserte ja muid sündmusi korraldada. Maneežiga peab tingimata olema ühendatud restoran või kohvik vaatega maneeži.
3. Vabu tallikohti on vaja vähemalt 30, isegi 50, et igal ajal oleks võimalik kutsuda kokku sellise koosseisuga ülevaatus, oksjon või muu üritus. Kohaliku tähtsusega võistlused on tähtsusest teisejärgulised, kuid muidugi võib neid korraldada. Tallikohad peavad olema parima võimaliku sisustusega, parima infovarustusega (näiteks iga boksi tagaseinal võiks olla suurelt ja hästi kujundatult hobuse oluline info tema sugupuu, aretuslike või sportlike saavutustega jne.). Kui ei õnnestu keskust pidevalt käigus hoida üle-Eestilise või rahvusvahelise tegevusega, tuleks anda võimalus tallides oma hobuseid hoida sellistel ümbruskonna hobuseomanikel või ratsakoolide pidajatel, kes on valmis oma hobused igal ajal kodutalli viima.
4. Kompleksi sissepääsu juures peaks olema infokeskus. See võib olla ühine Soomaa kaitseala ja mõnede turismiettevõtete infokeskustega. Infokeskusest pääseb edasi muuseumi aktuaalsele väljapanekule.
5. Väike hotell pikemalt Toris viibivatele ratsastajatele, treeneritele, väliskülalistele, teadustöötajatele jne. peaks olema vähemalt 10 toaga. Selleks võiks ümber ehitada ühe talli originaalseks hotelliks, kus hotellitubadest avaneksid vaated hobuste boksidesse.

Kuidas selleni jõuda:

1. Alustada tuleks Sihtasutuse Tori Hobumajanduse Keskus moodustamisest. Ettevalmistus on ju tehtud, selleks kulus aeg 2015-2016.a., mil vaieldi aretusühingutes ja nende vahel sihtasutuse äriplaanini kavandi üle. Seejärel, kui valitsusele oli esitatud taotlus SA moodustamiseks, hakkasid toimuma imelikud sündmused. Moodustati sihtasutus küll, aga SA Eesti Maaelumuuseumid
2. Veel enne sihtasutuse juriidilist asutamist võiks alustada tööd sihtasutuse nõukogu, kuhu kuuluksid Maaeluministeriumi, Rahandusministeriumi, VTA, PRIA esindajad, EHS, EHKAS, ESHKS oma esindajatega, Tori valla esindaja.
3. SA nõukogu valiks kiiresti konkursi korras tegevjuhi
4. Tegevjuhi esimene ülesanne on korraldada eelarve ja tegevuskava koostamine, lähtudes seisukohtadest:
  - Riigile kuuluvad hobused jagatakse või müüakse neile tori hobuse kasvatajatele, kes on viimastel aastatel tegelikult ohustatud tõu nõuetele vastavaid varssu saanud.
  - Projekteerijale koostatakse lähteülesanne, millega nähakse ette võimalused Tori kui keskuse kasutamiseks kõigi hobusekasvatajate huvides ning eraettevõtjate kaasamiseks operaatorfirmadena (hotell, restoran/kohvik, esinduslik maneež, väike ratsaspordikool, muuseum).

- Tori tõu kasvatajatele üle Eesti tuleks luua erandlik võimalus hoida oma parimaid hobuseid näidistena Toris peaaegu või täiesti tasuta.
- Nõukogu arutab vajaduste ja rahaliste võimaluste suhet, lähtudes eesmärgist rajada tõesti rahvusvahelisel tasemel keskus. Selleks tuleb ilmselt lõpetada vähemalt keskuse valmimiseni kohaliku tegevuse finantseerimine.
- Edaspidises tegevuses peaks Toris olema võimalused esitada Eesti hobusekasvatuse parimaid saavutusi sellistes tingimustes, et kasvatajad oleksid Torisse ajutise tallikohtade saamisest huvitatud ja see oleks isegi odavam kui kodus, sest Tori maade ja metsa majandamisest saadava rahaga saaks hobuste ja inimeste Toris viibimist toetada.
- SA palgal ei peaks olema rohkem inimesi kui kõrgepalgaline ja võimekas juht ning mõni hoonete korrashoiuga tegelev inimene. Operaatorfirmad finantseeriksid end täielikult ise. Head elutingimused nii hobustele, külalistele kui hobusekasvatajatele peaksid meelitama ratsastajaid, treenereid, hobuseomanikke, üliõpilasi, seminaride, hobuste ülevaatuste korraldajaid, hindekohtunikke, lektoreid, isegi kontsertide korraldajaid, ka lihtsalt huvilisi tulema ajutiselt Torisse, et seal oma tööd jätkates seda ka näidata ja müüa.
- Kuna riik paratamatult kipub veel mõned aastad Tori tegevuskulusid kandma ka praeguse mõttetu tegevuse juures, võiks ja kahjuks ka peaks ta veel mõned üleminekuaastad tegevuse ümberkorraldamist finantseerima. Eesmärk peaks olema isemajandav keskus, mida riik võib toetada kaudselt jõudluskontrolli toetuste ja võimaluse korral ka muuseumidele antava toetuse kaudu (kui Torist tõesti kujuneb hobumajanduse elav muuseum).

LARS UUS TORI HOBUSEST

(internetist)

Tõu areng on dünaamiline geneetiline protsess, mida juhivad keskkonnatingimuste muutused ja inimeste teadlik valik, viimaseid kujundab kultuur ja majanduslik olukord. Fakt, et ökosüsteemid on dünaamilised ja keerukad ning inimese eelistused ajas muutuvad, on viinud tõugude arengus kuni viimase ajani mitmekesisuse (tõugude arvu) netokasvuni. Kuid viimase 100 aasta jooksul toimunud netovähenevamine tuleneb tõugude ja variatsioonide väljasuremise määra tõusust. Põhjusteks on m.h. ristandite soodustatud levik, kõrge jõudlusega tõugude kättesaadavus ja kohalike tõugude vähenemine uurimine ja hindamine. (allikas fao.org)

Tori päästepakett

1) Praegusel ajahetkel tuleb võtta **radikaalne suund tori genofondi päästmisele**. EHS-i koduleht kuulutab juba ca 10 aastat märadesse läinud TA täkuliinidena Halis 348 T, Hingstar 317 T, Uhke 573 TA ja Sammur 569 T liine, õnneks ekslikult. Hasmo 129 T liin püsib väga õhukesel jääll. Paljud tunnustatud TA täkid ei saa aastate viisi järglasi. Tori OTL genofondi annavad edasi ainult hobused, kelle võõrveresus ehk parandajate osakaal on madalam. Et OTL aretuses tohib kasutada üksnes puhasaretust, tuleb **TA populatsioonis kehtestada maksimaalne võõrveresuse protsent**. Minu pakkumine oleks tori TA hobuse 4. põlves maks. võõrverd 37,5% ehk 6/16, s.h. 2. põlves vaid tori tõugu hobused. Erandiks võiks olla täkid 25% võõrveresusega 2. põlves aretuskomisjoni otsusega. Loomulikult jaguneksid hobused ka edaspidi peatõuraamatu I ja II osa ning tõuraamatu vahel.

2) Et tagada valikuvõimalus verevärskenduseks geneetiliselt sarnase populatsiooniga, oleks TB hobuse varsa kandmine TA tõuraamatusse võimalik automaatselt, kui varsa võõrveresuse näitajad on TA tõuraamatule vastavad. Tori **TB tõuraamatu hobuse maks. võõrveresuse % 3. põlves võiks olla 50%, kõik suurema võõrveresusega oleksid tori hobuse ristandid**, kelle kohta on Pria andmebaasis juba olemas ka oma otsingukriteerium, puuduvad vaid hobused.

Selline süsteem tagaks piisava võimaluse verevärskenduseks TA-s TB tõuraamatu kaudu säilitades mõõduka võõrveresuse jõudluse taseme hoidmiseks (A.Kallaste uuringute alusel on selleks 1/4 kuni 7/16 võõrveresust). Paaridevaliku abil saab muuta tõu karakteristikuid turundudlusele vastavalt kombineerides paare TA ja TB hobustest.

NÄIDE: 2020.a. tori haruseltsi üldkoosolekul anti TA-sse hobuse kandmise kriteeriumina valida kahe variandi vahel. TA hobune oleks 1) hobune, kelle isa ja ema on tori tõust (näiteks Friida'18 x Cruyff'18 potentsiaalne järglane võõrveresusega **87,5%** 4. põlves) 2) hobune, kelle isa ja ema isa oleks tori tõust (näiteks Casamira'18 ja Freedancer'19 potentsiaalne järglane võõrveresusega **81,25%** 4. põlves) Võtsin näideteks A.Kallaste, kui kogenuima tori tõu aretaja hobused. Kui aretusprogrammi muudatus 2020.a. oleks läbi läinud, siis oleksid nad sündides juba toetusallused TA torikad!!!

3) Tori TA aretusprogrammi sisse viia võimalus **geenitesti põhjal** hobuste kandmiseks **tõuraamatusse** puuduvate põlvnemisandmete (paberite) korral. See võimalus on kooskõlas (EL) 2016/1012 ja välistaks edaspidi olukorrad, kus õnnetuse, hooletuse või juhuse tõttu jääb hobune ilma põlvnemist tõendavatest dokumentidest ning ei saa panustada tori genofondi või TA tõuraamatusse. (vt. näit. Leen '94 või Leegi'07)

4) Tori **täkkude koplialia ehitamise toetuse** võimaluse leidmine (tõuaaretuse toetuse vahendid või projektitaotlused). Paljude täkkvarssade saatus otsustatakse sündimisel ning see on peatne ruunamine. Kasvatajate rahaline ja ajaline kitsikus eraldi koplite ja karjaaedade ehitamiseks ei võimalda täkkvarssadel jõuda ülevaatustele või kasvada paaritusealisteks. Paljude hääbumisohus täkuliinide või silmapaistvate täkkude täkkjärglased on tori genofondile jäädavalt kadunud (Näiteid ei hakka tooma, ruunamise otsuseid ei tehta kindlasti kerge südamega ja neid juhtumeid enam tagasi ei pööra). Tean omast käest, et mõõduka suurusega tugeva koplialia ehitamine, mis võtaks 3-el ettevalmistunud töömehel aega 1 päeva, võtab üksinda päevatööde kõrvalt aega 1,5-2 kuud.

5) Mõõda Eestit on laiali tõelisi tori genofondi pärleid, kelle omanik ei ole mõnikord sellisest väärtusest teadlik või ei tee paljundamisotsust majanduslikel kaalutlustel või huvipuudusel. **Tori aretusmanageri töö** oleks sobivate täkkude/märade kokkuviimine ja täku/mära omaniku soovidele vastavate paaritusvõimaluste leidmine. Eesmärgiks võiks võtta 5 järglasteta täku kasutussevõtmine igal aastal ning min. 10-le rakenduseeta märale paarituse organiseerimise. Eriline rõhk tuleks panna vanematele hobustele, kellel fertiilne iga võib peatselt lõppeda.

6) Me elame 21. sajandis ja arvutiajastu on ka meie maanurgas kestnud juba hea 30 aastat. Pria avalik hobuslaste register on kindlasti üks ebamugavamaid riigiteenuseid veebis. Hobuste põlvnemisega, järglastega ja jõudlusandmetega paremaks tutvumiseks ja töötamiseks on vajalik **avaliku aretustarkvara** riputamine **veebi**, mis arvutaks hobuste ja potentsiaalsete järglaste suguluse, inbriidingu jm indeksid ning millega saaks paaridevaliku „läbi mängida” (näiteks tutvü heppa.hippos.fi/jalostus veebilehega, kus on ka arvestatav hulk tori hobuseid sees).

7) **EVA programmi kasutuselevõtt** (vt. ka <http://esthorse.ee/index.php...>), mis analüüsib kogu tori hobuse populatsiooni ning leiab põlvnemisandmetest levinumad ja vähemlevinumad geenikombinatsioonid ja kaugeima sugulusega paarituspartneri, arvutab võõrveresuse jpm. See oleks kindlasti eelpool mainitud aretusmanageri tööriist, kuid ka võimalus hobusekasvatajale tellida omale sobiv infopakett, ilma tundide viisi arvuti ees istumata.

Need on minu ettepanekud, mis mõnel puhul eeldavad täiendusi aretusprogrammides, mõnel puhul aga muutusi töökorralduses aretusorganisatsioonis. Kindlasti on ka teistel häid ettepanekuid tori tõu päästmiseks ja ka nägemust minu ettepanekute nõrkade külgede osas.

Riigikogu maaelukomisjoni istungi protokoll nr 106

Tallinn, Toompea ja videosild

Esmaspäev, 17. mai 2021

Algus 11.10, lõpp 13.07

Juhataja: Tarmo Tamm (esimees)

Protokollija: Merle Kruusimägi (nõunik)

Võtsid osa:

Komisjoni liikmed: Merry Aart, Kaido Höövelson, Erkki Keldo, Ivari Padar, Martin Repinski, Helir-Valdor Seeder, Andrus Seeme, Aivar Viidik

Komisjoni ametnikud: Marin Daniel (nõunik-sekretariaadijuhataja), Jaanika Lokk (konsultant)

Puudus: Mart Helme

Kutsutud: Maaeluministeeriumi toiduohutuse asekanstler Hendrik Kuusk; Põllumajandus- ja Toiduameti peadirektori asetäitja Katrin Reili, põllumajandusloomade aretuse osakonna juhataja Anneli Härmson, põllumajandusloomade aretuse osakonna peaspetsialist Piret Hommuk; Eesti Maaülikooli veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituudi tõuaretuse ja biotehnoloogia õppetooli juht professor Haldja Viinalass; Eesti Hobusekasvatajate Seltsi (EHS) tegevdirektor Krista Sepp, EHS juhatuse esimees, tori hobuse kasvatajate haruseltsi juhataja Imre Sams, EHS juhatuse liige, aretustöö juhataja ja tori hobuse kasvatajate haruseltsi juhatuse liige Andres Kallaste; Vana-Tori Hobuse Ühingu juhatuse esinaine Ute Wohlrab; Saksilon OÜ esindaja Lars Uus; Riigikogu tori hobusetõu toetusrühma liige Peeter Ernits (2. päevakorrapunkt).

Päevakord:

1. Nädala töökava kinnitamine
2. Ülevaade tori tõugu hobuste säilitamisest ja aretamisest
3. Info ja muud küsimused

1. Nädala töökava kinnitamine

Vaadati läbi 15. tönädala (17.-21.05.2021) töökava.

Komisjoni istung esmaspäev, 17.05.2021 kell 11.10

1. Nädala töökava kinnitamine
2. Ülevaade tori tõugu hobuste säilitamisest ja aretamisest
3. Info ja muud küsimused

Komisjoni istung teisipäev, 18.05.2021 kell 14.00

1. Vabariigi Valitsuse algatatud veterinaarseaduse eelnõu 384 SE arutelu juhtivkomisjoni ettekandja määramiseks ja esimesele lugemisele saatmiseks
2. Info ja muud küsimused

Otsustati:

1.1. Kinnitada nädala töökava (konsensus: Kaido Höövelson, Erkki Keldo, Ivvari Padar, Martin Repinski, Andrus Seeme, Tarmo Tamm, Aivar Viidik).

2. Ülevaade tori tõugu hobuste säilitamisest ja aretamisest

Tarmo Tamm avas päevakorrapunkti arutelu. Ta märkis, et tänavu saab Tori Hobusekasvandus 165-aastaseks. Kasvandus saab riigieelarvest raha ning hooned on renoveeritud, mis tähendab, et tõuaretus Toris saab jätkuda. Täna arutelul käsitletakse tori hobust kui ohustatud tõugu – millised on probleemid, millised on ettepanekud edasiseks. **Tarmo Tamm** märkis, et tänane arutelu ei ole seotud Põllumajandus- ja Toiduameti (PTA) kirjaga. Ta andis sõna istungile kutsutud külalistele nende seisukohtade, arvamuste, tähelepanekute ja ettepanekute tutvustamiseks.

Hendrik Kuusk andis ülevaate probleemidest Maaeluministeeriumi vaates. Ta tõdes, et tegelik probleem tundub olevat selles, et on tekkinud erinevad arusaamad tori hobuse aretusest, aretuskavadest ja -programmidest. Ministeeriumi vaates tori hobusega praegu probleeme ei ole. Tori hobune oma ohustatud populatsiooni osas on säilitatud, tori hobuse säilitamisele ja aretusorganisatsioonidele on olemas toetusmeetmed ning ka rahaline kate. Samuti on olemas rahaline kate tori tõu ohustatud osa pidajatele. Ministeeriumil ei ole plaanis toetusi piirata või mitte maksta. Ta selgitas, et probleem on tõusetunud sellest, et üks aretusorganisatsioon ei ole olnud nõus täitma 2019. a jõustunud põllumajandusloomade aretuse seaduse (PõLAS) nõudeid. **Hendrik Kuusk** ei kommenteerinud järelevalveorgani haldusmenetlust ja -otsuseid ning märkis, et riigi ülesanne on ohustatud tõugude säilimise tagamine. See ülesanne tuleneb rahvusvahelistest konventsioonidest ja siit tuleneb ka riigi õigus öelda, millistel tingimustel ja millised loomad on ohustatud tõug. Selleks on ette antud kriteeriumid, mis peavad olema täidetud. Diskussioon on tekkinud puhasaretuse kriteeriumi ja võõrtõugude kasutamise kriteeriumi üle. Nende meetodite ühe- või teistsugune kasutamine võib viia selleni, et tõug ei vasta enam ohustatud tõu tingimustele. Kui tõug on ohustatud, siis tuleb seda riigi toetuse abil säilitada. Säilitamise tulemusena võiks tõug väljuda ohustatuse staatusest ning siis on aretamiseks palju laiemad võimalused. Täna küsimus paistab olevat selles, kas aretusorganisatsioonidel, kes osalevad ühe või teise tõu aretuses, on ühtne arusaam oma aretuse eesmärkidest ja kas need eesmärgid vormistatakse ka selliselt, et nad vastaksid seadusele. Seejuures on tõusetunud ka küsimus, kas ehk oleks vaja seadust muuta. Selleks on vajalik teadlaste arvamus. Ministeeriumi tellimusel on Maaülikooli teadlased teinud tori hobuse geneetilise analüüsi ja nagu tavaks on, lastakse selliseid põhjapanevaid uuringuid refereerida ka teistel tunnustatud ülikoolidel. Tori hobuse geneetilise analüüsi refereering peaks valmima k.a maikuu lõpuks.

Tarmo Tamm küsis, kas on näha ohumärke, et tori hobuse aretus liigub vales suunas.

Hendrik Kuusk vastas, et tema hinnangul on suund õige – kehtiva seaduse alusel on kokku lepitud ohustatud populatsioon, sh kaks alampopulatsiooni, lisaks tori hobuse puhul ka kolmas, aretamiseks mõeldud alampopulatsioon. Ohumärgiks võib olla käimasolev haldusmenetlus, mille tõttu ei ole meil praegu seadusele vastavat aretusprogrammi. Juriidiliselt on see küll olemas, sest seni, kuni menetluses olev programm pole heaks kiidetud, kehtib vana programm. Ministeerium jälgib protsessi ja seisab selle eest, et tori hobuste aretus ei jääks bürokraatia hammasrataste vahele.

Kaido Höövelson küsis, miks on kehtivas PõLASis ette nähtud tõugude sundjagamine alampopulatsioonidesse. Seda ei nõua ELi määrus ning sellist nõuet ei ole ka teiste

liikmesriikide seadustes. **Hendrik Kuusk** vastas, et seadus sätestab, et kui tõu sees on erinevad aretussuunad, siis nimetatakse neid alampopulatsioonideks. Alampopulatsioonidel on oma aretusprogrammid. Kui erinevaid aretussuundi ei ole, siis pole ka kohustust moodustada alampopulatsioone. Alampopulatsioonide moodustamine on seaduses ette nähtud pigem kui võimalus, mitte kui kohustus, ning see võimalus nähti aretusspetsialistide poolt ette ELi tõuaretuse määruse ettevalmistamise käigus. Alampopulatsioonidesse jagamine võimaldab tori hobuse puhul jagada tori tõu alampopulatsioonideks, millest kaks on ohustatud ja kolmas mitte ning viimase puhul on võimalik kasutada laialdasemaid aretusmeetodeid.

Tarmo Tamm palus selgitada tori hobuse kahe alampopulatsiooni erinevusi. **Hendrik Kuusk** selgitas, et praegu kehtiva seaduse järgi on tori hobuse tõul kolm alampopulatsiooni: universaalsuuna hobuste alampopulatsioon (TA), aretussuuna hobuste alampopulatsioon (TB) ja vana-tori hobuste alampopulatsioon. Ohustatute hulka kuuluvad TA alampopulatsioon ja vana-tori hobuse alampopulatsioon.

Imre Sams väitis, et ministeeriumi esindaja hämas ja valetas oma ettekandes. **Imre Sams** ütles, et praegu ei ole seaduse alusel moodustatud ühtki tori tõu alampopulatsiooni. EHSis on praegu kaks tori hobuse aretussuunda ning PTA kodulehel on vana-tori hobuse kohta kasutatud määratlust vana-tori aretussuund, mitte alampopulatsioon. ELi õigusaktid ei nõua tõu jagamist. Alampopulatsioonidesse jagamine on Maaeluministeeriumile ja PTAle sobilik seaduse tõlgendamine, mis viibki jagamise nõudeni. Mis puudutab ohustatud tõugu ja toetusi, siis mingit vajadust alampopulatsioonidesse jagamiseks ei ole, kuna ka kuni 2019. aastani kehtinud PõLASis oli sätestatud, et ohustatud võib olla tõug või selle osa. Ta lisas, et mis puudutab teadusuuringut, siis see ei puuduta samuti seadust ega alampopulatsioonidesse jagamist, sest seadus ütleb, et tõugu jagatakse aretuseesmärkide, mitte geneetilise info põhjal.

Tarmo Tamm meenutas, et tänase arutelu eesmärk on aru saada, kas me liigume õiges suunas, kas ohustatud tõug on kaitstud ja kas ohustatud tõu kaitseks mõeldud ELi toetused jätkuvad.

Merry Aart tundis huvi, et kui TA ja TB liiguvad erinevates suundades, st raskem veohobune vs kergem hüppevõimega hobune ning puhtatõulised vs ristandid, siis kas pole ohtu, et ohustatud tõug kaob hoopis ära. Eesmärk peaks ikkagi olema aretuses kompromissi leidmine. **Hendrik Kuusk** nõustus, et see nõuab arutelusid ja üheks tulemuseks võib ollagi see, et meil ei ole enam tori tõugu kui ohustatud tõugu. See võibki olla eesmärgiks, kui alampopulatsioonidesse jagamine on aretusorganisatsioonile niivõrd vastumeelt. Aretusorganisatsioonil on selles osas vabad käed, kuid ikkagi tuleb järgida kehtivat seadust. **Hendrik Kuusk** ei nõustunud **Imre Samsi** süüdistusega valetamise ja hämamise kohta. Ta ütles, et kui alampopulatsioone ei peeta vajalikuks, siis pole vaja neid ka defineerida ega nende üle arutleda seaduse kontekstis. Kui on vajalik aretada tori hobust mistahes suunas, tuues sisse ristandtõuge ja täiendavaid tõuge, ning see on hea, siis võib nii teha. Kehtiv seadus ei takista sellist tegevust. Kuid seaduses on määratletud tingimused, millele peab vastama ohustatud tõu säilitusprogramm. Kui tori tõug ei vasta neile tingimustele ega ole enam ohustatud tõug, siis kaovad ära teatud riigipoolsed toetusmeetmed.

Tarmo Tamm küsis, kas ohustatud tõugu on võimalik aretada. Aretamisel tõug muutub ega ole geneetiliselt enam sama ajalooline tõug. **Hendrik Kuusk** vastas, et tõepoolest on ohustatud tõu reeglites kirjas, et seda tõugu ei ole enam võimalik edasi aretada väljaspool neid piire, mis on teatud momendil kokku lepitud.

Katrin Reili andis ülevaate tori tõugu hobuste aretusprogrammi menetlemisest (protokolli lisa). PTA tegi 11. mail k.a EHSile haldusotsuse tori hobuste aretusprogrammi heakskiitmisest keeldumise osas. Menetlus on olnud pikk. 08.11.2019 esitas EHS muudatuste heakskiitmiseks tori tõugu hobuste aretusprogrammi, mis sisaldas kahe aretusprogrammi tunnuseid. Esitatud aretusprogramm koosnes kahest osast – TA ja TB aretusprogrammist. Mõlemad osad omakorda jagunesid põhiosaks ja lisaosaks. Tulenevalt

ELi zootehnika määrukest saab tõuraamatus olla üks põhiosa ja mitu lisaosa. EHSi esitatud aretusprogrammi näol on sisuliselt tegu kahe tõuraamatu ja kahe aretusprogrammiga, millel on erinevad aretussuunad (universaalsuund ja aretussuund). **Katrin Reili** võrdles omavahel kahte aretussuunda. Aretussuund TB ei ole ohustatud osa ja selle puhul on tegu ristamisprogrammiga. Ta rõhutas, et mõlemad tõuraamatud käsitlevad kindlat osa tori tõugu hobustest ja kirjeldatud omadustest, milleni soovitakse aretusprogrammi täites ja kindla aretusmeetodi kaudu jõuda. PõLAS sätestab, et kui tõusiseselt on looma omaduste alusel eristatud kaks või enam erineva aretuseesmärgiga aretussuunda, moodustavad need igaüks eraldi alampopulatsiooni. Iga alampopulatsiooni kohta peab olema selle aretuseesmärgile vastav aretusprogramm. **Katrin Reili** tõi välja TB aretusprogrammi puudujäägid ja punktid, mis ei vasta ELi zootehnika määruatele.

Tarmo Tamm tänas **Katrin Reilit** ettekande eest ja rõhutas, et maaelukomisjon ei sekku PTA haldusmenetlusse.

Anneli Härmsen selgitas, kuidas sätestati PõLASis võimalus tunnustada ohustatuna osa populatsioonist. Aretusseaduse muutmise põhjuseks aastal 2008 oli kaebus, et tori hobuse aretusel kasutatakse komponenttõuge ja siiski on ta tunnustatud ohustatud tõuna. Lepiti kokku, et seadust muudetakse selliselt, et võimalik on tunnustada ohustatuna ka osa populatsioonist. Vastasel korral oleks tori hobune läinud täielikult ohustatud tõugude nimekirjast välja. Analoogiline määrus oli olemas Ühendkuningriigis. Viimaste muudatustega on tookordne mõiste „aretussuund“ muudetud „alampopulatsiooniks“.

Tarmo Tamm küsis, kuidas on see teema reguleeritud ELi õiguses. **Anneli Härmsen** vastas, et ELi tõuaretuse määrus ütleb, et iga liikmesriik võib ise tõu tunnustada ohustatuks, kui on olemas teaduslik põhjendus. Ohustatud tõugude osa on jäetud liikmesriikide endi reguleerida.

Tarmo Tamm tundis huvi, kas EL kui toetuse rahastaja kontrollib, kas tõug on ohustatud või mitte. **Anneli Härmsen** vastas, et toetused tulevad läbi maaelu arengukava, st et EL võib seda kontrollida.

Haldja Viinalass täpsustas, et tõu säilitamise puhul on samamoodi tegu aretamisega. Erinevus seisneb selles, et säilitamise puhul on ära näidatud, kuidas säilitamine toimub nii *in situ* kui ka *ex situ*. Säilitamine on vanemate valik järglaskonna saamiseks. Säilitamise eesmärgiks on tõugude säilimise tagamine. Ta ütles, et Eestis on ohustatud tõugude ja nende säilitamisega tegeldud pikka aega. Hobuste, sh tori hobuste arvukus väheneb. Ka aretuses kasutatavate emaste ja varssade arv väheneb. Säilitusprogrammi eesmärk peaks olema hoida konkreetse tõu arvukus vähemalt samal tasemel. Säilitustegevus ei tohiks kaasa aidata tõu arvukuse jätkuvale vähenemisele.

Tarmo Tamm küsis, mis võiks olla tori hobuste optimaalne arv. **Haldja Viinalass** vastas, et võttes aluseks FAO kriteeriumid ja PõLASi põhimõtted, siis PõLAS ütleb, et tõug pole enam ohustatud, kui aretuses kasutatavate emasloomade arv on üle 1000 või isasloomade arv üle 20. Nende numbrite aluseks on FAO juhendmaterjal, mida aga täiendati 2013. aastal ja erinevalt varasemal ajal kasutusel olnud klassifikatsioonist toodi sisse erisus madalama viljakusega liikide puhul, kelle hulgas on ka hobused. FAO kriteeriumite kohaselt loetakse madalama viljakusega liikide puhul ohustatuks tõuge, millel aretuses kasutatavate emasloomade arv on suurem kui 300 ja väiksem kui 3000. FAO annab veel kriteeriume, mida PõLASis kajastatud ei ole, näiteks üldise populatsiooni arvukuse ja trendi, aretuses kasutatavate emasloomade osatähtsuse või aretuses kasutatavate isaloomade järgi.

Tarmo Tamm palus täpsustada, millal pole enam tõug ohustatud. **Haldja Viinalass** vastas, et PõLASist tulenevalt ei ole tõug enam ohustatud, kui emasloomade arv on üle 1000.

Martin Repinski palus täpsustada, millise näitaja järgi on TA alampopulatsioon tunnustatud ohustatuks ja TB mitte. Mille põhjal on otsustatud, et üks populatsioonidest on ajalooline ja puhas, aga teine mitte? Miks ei võiks mõlemad olla ohustatute nimekirjas ja saada toetust?

Katrin Reili vastas, et see kokkulepe tehti 2008. aastal ning selle tõttu muudeti 2008. aastal

ka PõLASi nii, et ohustatud tõugude puhul võis edaspidi kasutada ainult puhasaretuse meetodit.

Tarmo Tamm küsis, kuidas arvestatakse emasloomade arvukust, kas 1000 emaslooma kriteerium on ühe alampopulatsiooni kohta või kõikide alampopulatsioonide peale kokku.

Katrin Reili vastas, et kui soovitakse, et kogu tori tõug oleks kantud ohustatud tõugude loetellu, siis arvestatakse kõik aretuses kasutatavad emasloomad kokku.

Imre Sams selgitas, et puhasaretus ELi mõistes on aretus, kus kasutatakse tõuraamatu põhiosasse kantud loomi. Tori tõu puhul tähendab see, et kui täkk on kantud tõuraamatu TB osa põhiossa, ka siis on tegu puhasaretusega. Ta rõhutas, et tõugude säilitamine on kogu tõugude aretustegevusega tehtav tegevus, sh nende aretamine ja ka komponenttõugude kasutamine. Seetõttu ei ole EHS nõus ühegi PTA väitega, sest ameti seisukohad ja hinnangud on olemuslikult vastuolus ELi tõuaretuse määruse põhimõtetega.

Imre Sams rääkis, millest on EHSi vaates probleemid alguse saanud. Umbes kuu aega tagasi saatis PTA ohustatud tori tõugu hobuste omanikele kirja, milles teatas, et nad võivad sel aastal toetustest ilma jääda, kuna tori tõus ei ole moodustatud alampopulatsioon. PõLAS kehtib alates 01.01.2019. Aastal 2020 maksti toetused välja. Kahel eelmisel aastal kasutati ohustatud tõugude määruises mõistet „tõu osa“, mitte „alampopulatsioon“. Mõistet muudeti 2021. aasta alguses. Ta pidas kummaliseks, et kirja toetustest ilmajäämise kohta saadab PTA, kes ei ole seaduse tõlgendaja. Määruse töötab välja Maaeluministerium, toetusi maksab PRIA. Teiseks probleemiks on EHSi tori hobuste aretusprogrammi menetlemine PTAs ja menetluse raames PTA esitatud nõue, et tori tõug tuleb jagada alampopulatsioonideks. ELi määrus sellist jagamist ei nõua ning PõLASis ei ole sätestatud, et jagamist saaks otsustada PTA. Kui tõu jagamine ka on seaduses võimalusena sätestatud, siis aretajad ei soovi ega kavatse seda võimalust kasutada ja on sellele vastu. **Imre Sams** väitis, et PTA ei järginud aretusprogrammi muutmise taotluse menetlemisel seadust, kuna EHS esitas taotluse 08.11.2019, PTA peab otsuse tegema 60 päeva jooksul, kuid otsus tuli alles 11.05.2021, s.o 490 päeva hiljem. Ta rõhutas, et EHS on PTAle vastanud, et ei nõustu mitte ühegi PTA seisukohaga, sest need on ebaseaduslikud, vastuolus nii Eesti seadusega kui ka ELi määrusega. EHS on PTAGA aretusprogrammi ja jõudluskontrolli tõlgendamise pärast neljal korral vaielnud kuni Riigikohtuni välja ja neljal korral ka võitnud. Toimub lõputu vaidlus järelevalveorganiga, sest ei saada aru aretuspõhimõtetest. Eksitakse selle vastu, et aretusalsed otsused tulevad aretusühingutest ja aretajatelt, seda ei ütle aretajatele ette ei PTA ega Maaeluministerium.

Imre Sams selgitas, et tori tõug on aretustõug, mis on erinevatest tõugudest kokku pandud. Ühel ajahetkel tunnustati Tori Hobusekasvanduses kasvatatud hobuste tõug põlvnemise järgi 1920. aastal kõigepealt tori-roadsteriks ja 1925. aastal tori hobuse tõuks. Läbi ajaloo on kasutatud erinevaid komponenttõuge. Alguses oli tori hobune kergemat tüüpi ratsa- ja veohobune. 1934. aastal võeti aretusprogrammi sisse raskeveohobused. 1970ndatel aastatel kasutati hannoveri vanatüübilist hobust. 1990ndate otsustati, et aretuses võib komponenttõugudena kasutada ka holsteini, hannoveri, trakeeni ja inglise täisverelist hobust. Kõigi nende tõugude kasutamine on puhasaretus nii aretuslikus kui ka ELi õigusaktide mõttes. See, kas nende tõugude kasutamine aretusprogrammis meeldib või mitte, on subjektiivne hinnang, mitte aretuslane küsimus. ELi määrus ütleb, et kui loomad on kantud tõuraamatu põhiosasse, siis on aretus puhtatõuline. Ükski ELi määrus ei keela ohustatud tõugude puhul kasutada komponenttõuge ning nende kasutamise tõttu ei lange ükski tõug ohustatud tõu staatusest välja. **Imre Sams** oli seisukohal, et kui Maaeluministerium ja PTA sunnivad EHSi jagama tori hobuse tõu kaheks alampopulatsiooniks, millest kummalgi on oma aretusprogramm ja tõuraamat, siis järelikult tekib peale jagamist kaks eraldiseisvat uut tõugu, ehk siis tori tõugu pole enam üldse olemas. Tema hinnangul tuleneb seaduse mitmeti tõlgendatavus ja ebaselgus sellest, et põhimõtted on määratletud erinevalt ELi õigusest. Kui alampopulatsioonidel on erinevad aretuseesmärgid, siis tekib küsimus, kas neid eesmärke peaksid tõlgendama aretajad, kes võtavad aretusprogrammi vastu, või järelevalveametnik.

Imre Sams märkis, et eelmisel reedel toimus Eesti Tõuloomakasvatavate Liidu koosolek, kus kõigi aretusühingute ühine seisukoht oli, et selline õiguslik ebaselgus tuleb seadusest kõrvaldada, kuna sarnane loogika ohustab ka teiste Eesti põllumajandusloomade ja lindude aretamist.

Tarmo Tamm ütles, et arusaamatuks jääb, kuidas saab komponenttõugude kasutamisega säilida ajalooline tori hobuse tõug, mis on alguse saanud 1925. aastal. **Imre Sams** selgitas, et läbi aastate on kasutatud aretuskomponente ja tori tõug on ikkagi säilinud. Uue vere lisamine ei võta ära geneetilist säilitamist. Kõik ELi aretustõud käituvad samamoodi. **Tarmo Tamm** jäi arvamusele, et aretustegevus on normaalne, kuid kui soovitakse säilitada originaaltõugu, siis ei saa seda ristata teiste tõugudega.

Ute Wohlrab ütles, et ta on pikka aega vedanud Vana-Tori Hobuse Ühingu ja on vana-tori hobuse tõuraamatu pidaja. Ta lisas, et ta on olnud ühenduses Saksamaa ja Inglismaa aretusühingutega, kes tegelevad ainult tõugude säilitamisega. Ta selgitas, et puhasaretus on võimalik ainult siis, kui tegemist on kinnise tõuraamatuga, kus ei ole lubatud mitte midagi sisse ristata. Isegi kui eriloaga tuleb sisse teise tõu esindaja, ei ole tegemist enam puhasaretusega, vaid puhtatõulisusega. Puhtatõulisuse puhul võib teisi tõuge aretusprogrammi alusel piiramatult sisse ristata. Seega on TB puhtatõuline populatsioon, sest nende aretusprogramm lubab hannoveri, holsteini ja trakeeni piiramatut sisserristamist. Puhasaretus on TA populatsioon ja vana-tori populatsioon, sest seal ei ole sisse ristatud. Teiseks selgitas **Ute Wohlrab** mõistet „komponenttõug“. Ta ütles, et sõna „komponenttõug“ saab kasutada üksnes minevikuvaates, st et komponenttõugude abil on aretatud see tõug, kellest me praegu räägime, aga komponenttõug ei ole see, keda tulevikus hakatakse sisse ristama. Kokkuvõttes märkis ta, et TB populatsioon on küll puhtatõuline, kuid tori tõugu võib seal olla vaid 1% ja ülejäänud on nn komponenttõugude kasutus. See aga pole enam tõug, mida me tahame Eestis tori hobuse nime all säilitada, see ei ole meie kultuuripärand.

Tarmo Tamm küsis, kas ristamise teel on üldse võimalik ohustatud tõugu säilitada. **Katrin Reili** vastas, et PõLAsi järgi tohib ohustatud tõugu põllumajanduslooma aretuses kasutada üksnes sama tõugu põllumajanduslooma. **Tarmo Tamm** nõustus selle põhimõttega ja tõi võrdluseks eesti maatõugu lamba ja eesti punasekirju karja, mida me püüame ohustatud tõuna säilitada kui meie ajalugu ja kultuuri. Kui me aga laseme ristamise vabaks, siis me ei säilita ju enam ajaloolist tõugu.

Merry Aart avaldas arvamust, et võibolla ongi probleem pikki aastaid olnud selles, et inimlikult ei suudeta omavahel asju lahti rääkida ja selgeks teha. On justkui kaks tõde – härra **Samsi** tõde ja vale tõde ning kompromisside otsimise asemel minnakse tulisel vastuollu. **Merry Aart** tegi EHSile ettepaneku võtta FAOst välismaine eksperthinnang, mis kinnitaks, et EHSil on õigus, ja millele tuginedes arutelusid jätkata. Kui ollakse seisukohal, et ohustatud tõu puhul pole oluline ei veresus ega aretuse eesmärk, vaid ainult arv, siis tulebki võtta FAOst eksperthinnang ja on asi klaar. Ta oli seisukohal, et ei saa aktsepteerida tori tõugu tugeva hobuse muutmist ratsahobuseks. Ratsahobused ei ole ohustatud tõug, neil on oma turg ja neid ei pea toetama. Ta täpsustas, et ohustatud tõugude loetelus on eesti maatõugu veis ja ka seal on väiksed nüansid. Eesti punast karja on kõrgema piimatoodangu eesmärgil parandatud holsteiniga.

Lars Uus kommenteeris eelnevates ettekannetes esitatud väiteid. Ta ütles, et hannover, holstein, trakeen ja täisvereline on võõrad tõud, mis tuuakse sisse välismaalt eesmärgiga parandada kohalike tõugude nagu eesti sporthobuse, tori hobuse või ka sportponi tõuomadusi. Komponenttõugudest rääkides peetaksegi silmas välismaalt sissetoodud ratsahobuseid, ratsaponisid vm vastavaid tõuge, ka raskeveohobuse tõuge. PRIA registri järgi kuulub tori hobuse tõuraamatutesse praegu 1177 hobust. TA tõuraamatusse kuulub 182 mära ning eeltõuraamatus on veel 188 mära, kes on kas liiga vanad või liiga noored või pole kunagi sugulisse kasutusse võetud. Vana-tori hobuse tõuraamatus on umbes 20 mära. Seega on hetkel ohustatud populatsioonides hinnanguliselt kokku u 400 mära. **Lars Uus** oli seisukohal, et komponenttõugude kasutamine ei saa olla tõu säilitamise meetod. Ta lisas, et

tori hobuse TA osa ja vana-tori tõugu hobused sobivad väga hästi ka ratsutamiseks ja võistlemiseks, see tähendab, et ratsutamiseks sobivad ka tori hobused, kelle omadusi ei ole võõrverega parandatud.

Lars Uus ütles, et ta esindab OÜ Saksiloni ja on ka ise hobusekasvataja. Ta märkis, et on konsulteerinud paljude teiste tori hobuse kasvatajatega ning esindab seetõttu praegu u 20 kasvatajat. Nad kõik on seisukohal, et tori hobuse kohal on ohumärke ja neid on tugevalt näha olnud juba mitukümmend aastat. Vanemad hobusekasvatajad on teinud katseid ohustatud tõugu tori hobuste tõuraamatu eraldamiseks, kahjuks pole see tulemust andnud. Üheks ohumärgiks pidas ta EHSi tori hobuse kasvatajate haruseltsi plaani kanda tõu populatsiooni laiendamise ja elujõulisuse parandamiseks TA tõuraamatu põhiosasse kõik need hobused, kelle ema ja isa on tori hobused. See oleks aga tähendanud teise põlvkonna hübriidide toomist ohustatud tõu populatsiooni. Alates 1990ndatest aastast on toimunud jõuline hübriidide kasvatamine. Esimese põlvkonna hübriidi on tihti uuesti parandatud 100% võõrverd hobusega ning sel juhul võib näiteks 5 põlvkonna hübriidil olla tori hobuse veresud vaid 3-4%. Haruseltsi plaan tookord ei realiseerunud ning otsustati jätkata aretuse ja konsultatsioonidega, kuid tänaseks ei ole tulemusteni jõutud. EHSi aretusprogrammi heakskiitmise taotluse menetlemise käigus esitas EHS eelmise aasta lõpus PTAle aretusprogrammi uuesti, kuid PõLASiga vastavusse viimiseks selles midagi muudetud ei olnud. Dokument on leitav PTA dokumendiregistris. **Lars Uus** märkis, et kindlasti on eriarvamuste lahendamiseks toimunud PTA (endise Veterinaar- ja Toiduameti) ametnike ja EHSi juhtkonna vahel palju kohtumisi, kuid kahjuks ei ole tulemust saavutatud. Seetõttu on kindlasti ka viibinud PTA lõplik otsus aretusprogrammi kinnitamise kohta.

Lars Uus nõustus **Katrin Reiliga**, et esitatud aretusprogrammil on kahe aretusprogrammi tunnused, ning **Tarmo Tammega**, et kui aretuses kasutada võõrverd, siis tõug muutub ja kaugeneb esialgsest ning pole enam ohustatud tõug. **Lars Uus** ütles, et esindades eelnimetatud 20 kasvatajat, ei vastusta nad, et tori tõus oleks kolm alampopulatsiooni ja neil kõigil oleks oma aretusprogrammid ning aretusprogramm ka sellisel juhul, kui eesmärgiks on tõu säilitamine. Ta ei osanud tuua ühtki põhjust, miks ei võiks TA ehk tori universaalne ohustatud tõug ja TB ehk aretussuund olla erinevates alampopulatsioonides ja erinevates tõuraamatutes. Vana-tori on seda teed juba läinud ja viinud oma aretusprogrammi vastavusse PõLASi nõuetega. **Lars Uus** tõdes, et olles ise EHSi liige, on ta väga ebamugavas olukorras, kuna selts ei ole kahe aasta jooksul viinud oma aretusprogramme kooskõlla PõLASiga ja teinud seda täiesti sihilikult. Alampopulatsioonidesse jagamine tagaks tori hobuse kasvatajatele rohkem õigusselgust.

Lars Uus viitas kavandatavale seaduse muudatusele, milles kirjeldatakse tõuosade. Tema hinnangul on selline muutus laialivalgav ega taga, et hiljem ei toimuks hobuste lisamist tõuraamatu põhiosasse meelevaldselt, st aretajate turunõudlusest tulenevate vm seadusele ja puhasaretusele mittetoetuvate otsuse alusel.

Tarmo Tamm oli seisukohal, et tuleks defineerida, mis on ajalooline ohustatud tõug, ja määratleda selle täpsed parameetrid ja kriteeriumid.

Tarmo Tamm küsis, prof **Haldja Viinalassilt**, kuidas saab ristan dtõug olla ohustatud tõug. **Haldja Viinalass** vastas, et kui on asutud mingit tõugu parandama, täiendama või uut tõugu looma, siis selle raames võidakse kasutada ka erinevaid, üksteisest eristuvaid tõuge. Sel puhul lisandub geneetilise komponendile ka kultuurilooline komponent. Kui pidada silmas tõugude säilitamist, siis tähendab see seda, et säilitamise käigus tõug ka areneb, aga tõu põhilised tunnused ei muutu niivõrd suure variatsiooniga. Kui ei kasutata võõrast tõugu, siis peaks iga tõu sees olema variatsioone, mis võimaldaks üldse valikut läbi viia. Tõu sees võivad olla eristuvad liinid või perekonnad ning selle tulemusel võivad ainuüksi tõusisese valiku või aretuse tulemusel moodustuda, ja suure tõenäosusega paljudes tõugudes nii ongi, liinid ja perekonnad, mis lisaks genotüübilisele eristatavusele on eristatavad ka fenotüübiliselt. Tõu säilitamise puhul käib juttu sama tõu kasutamisest ning teist tõugu võib

kasutada vaid siis, kui on oht inbriidingule või kui on näha, et tõu eluvõime on alanenud või kui tõus on sigimisprobleemid.

Tarmo Tamm palus täpsustada, millist tori hobust siis ikkagi lugeda ohustatuks. **Haldja Viinalass** vastas, et toetatakse TA osa säilitamist. **Tarmo Tamm** küsis, et kui TA osa hobust ristata trakeeni või mõne teise tõuga, kas siis on veel tegu tori hobusega. **Haldja Viinalass** selgitas, et kui ajas on näha, et TA hobuste arvukus väheneb, kui märad enam ei tiinestu või on probleem täkkude sperma kvaliteediga, kui ei sünni enam varssasid, kellest saaksid aretuses kasutatavad märad, siis sellistel puhkudel, et tori tõug ei hääbuks, kasutatakse ühekordseks ristamiseks, nagu ka seadus seda lubab, tori TB osas olevaid hobuseid, mitte aga tõuge väljastpoolt. **Haldja Viinalass** märkis, et pidades silmas Eesti seadust, on ohustatud tõug seotud eelkõige toetuse maksimisega. Vaadates ELi praktikat, siis toetust ei pea maksuma kõikidele tõugu kuuluvatele hobustele ja mitte ka kõikidele, kes kuuluvad peatõuraamatusse. Riigid on teinud väga erinevaid valikuid, kellele ja kuidas toetust maksta. Aga kui toetatakse, siis need tegevused peavad aitama kaasa sellele, et arvukus on vähemasti sama või suureneb.

Ute Wohlrab rõhutas, et sisseristamine võib olla toimunud enne tõu ohustatuks tunnustamist ja enne kui alustatakse tõu säilitamist. Säilitustegevuse käigus enam sisse ristata ei tohi. Ta lisas, et Vana-Tori Hobuse Ühing on oma populatsiooni sisseristamiseks lubanud vana-hannoveri hobuseid, kes on oma tüübilt sarnased tori hobusele. Kuid ta toonitas, et ühing pole sisseristamist seni veel kordagi teinud. Ta ütles, et vana-tori hobuseid on tõuraamatus praegu u 50 ja hobuste arv on tõusmas ning et vana-tori hobustele on välismaal turg olemas. **Ute Wohlrab** märkis, et ainsana on langemas tõuraamatu TA osasse kantud hobuste arv, kuid selles ei ole süüdi ei seadus, riik ega ka keegi teine, kui ainult see aretusorganisatsioon, kes tõenäoliselt ei tee oma kodutööd või teeb seda halvasti. Tema hinnangul ei konsulteerigi EHS oma liikmetega oma plaanide osas ega kuula oma liikmete soovide ega plaane. Kui suhtumine on selline, et ministeerium ja PTA valetavad, siis ei tulegi mingit lahendust. Ta oli seisukohal, et kui PÖLAS on kehtinud kaks aastat ja kui EHS on PTAga vaielnud kaks aastat, siis võiks lõpuks teha ära selle, mida kõik teised Eesti aretusühingud on teinud ja viia oma aretusprogramm seadusega kooskõlla. **Ute Wohlrab** väljendas Vana-Tori Hobuse Ühingu nimel head meelt, et komisjoni esimees **Tarmo Tamm** mõistab väga hästi PÖLASi eesmärke ja tori hobuse säilitamise põhimõtteid. Ta avaldas lootust, et tori hobuse ohustatud populatsiooni saab säilitada sellisena, nagu ta praegu on. **Ute Wohlrabi** hinnangul ei ole EHSi tegevus olnud läbipaistev ning seltsi senine suhtumine on kahjustanud tori hobuse mainet Eestis ning teeb kahju Eesti hobusekasvatajatele.

Tarmo Tamm tegi ettepaneku, et Maaeluministeerium vaataks üle, kas ohustatud tõug on seaduses täpselt defineeritud. Tundub, et vaidlused tekivadki sellest, et mõistet on võimalik erinevalt tõlgendada.

Hendrik Kuusk vastas, et ministeerium teeb seda kindlasti ja see on pidev protsess. Täna arutelu põhjal saab öelda, et erinevaid seisukohti seaduse tõlgendamisel ei ole palju, selgelt saab välja tuua kaks erinevat seisukohta. **Hendrik Kuusk** täpsustas oma ettekande alguses öeldud väidet tori hobusega seotud ohtude ja probleemide kohta, et ta pidas sellega silmas, et ta ei näe kehtivast seadusest tulenevat ohtu tori tõu ohustatud osa säilimisele. Ta kinnitas, et tänases arutelus esile toodud probleemide valguses vaatab ministeerium seaduse üle. Seadus on juba tehtud eesmärgiga vältida mitmeti tõlgendamist, kuid vajadusel tuleb terminoloogiat täpsustada.

Imre Sams ütles, et EHS on juba 2008. aastast saadik leppinud sellega, et ohustatud tõu osas ei kasutataks komponenttõuge. EHS soovib kahte asja:

1) et ohustatud tori tõugu hobuste kasvatajad, keda on üle 400, saaksid ka 2021. aastal kätte ohustatud tõugu looma pidamise toetuse. PTA on väitnud, et ei saa;

2) et seadust poleks võimalik tõlgendada aretusühingu kahjuks selliselt, et kas siis tori hobuse tõu või ükskõik millise teise Eesti põllumajanduslooma tõu puhul peaks ühing oma tõu mitmeks jagama. TA osa puhul kasutatakse puhasaretust, aga ka TB osa näol on kokkuvõttes tegemist selle ühe tori tõuga ja Eestis peab see 100-aastane tori tõug säilima. Kõigil aretajatel peab olema võimalik kasutada sellise põlvnemisega või sellise komponenttõugude osakaaluga hobuseid, nagu nemad tahavad.

Imre Sams kommenteeris ajaloolise tori hobuse määratlemist puudutavat küsimust. Ta selgitas, et 1925. aastal oli tori hobune kerge ratsaväehobune. Kui võtta aluseks tüüp, siis ei saa ka vana-tori hobust pidada ajalooliseks tori hobuseks, sest ta ei sarnane 1925. aasta ratsahobusele. Üks asi on hinnata tõu ajaloolisust veresuse, geneetika ja komponenttõugude järgi, aga teine aspekt on tõu pikaajaline aretus ja ajalugu. EHS on nõus, et sellele osale, mille riik on tunnustanud ohustatuks, ei lisata komponente või võõrverd. Oluline on, et ohustatud tõu kasvatajad saaksid selleaastase toetuse kätte.

Tarmo Tamm ütles, et ministri kinnitusel makstakse sel aastal ohustatud tõugu loomade pidamise toetus välja möödunud aasta reeglite järgi. Ta lisas, et kui on vaja seadust täpsustada, siis seda tehakse. Tuleb ära fikseerida, milline peab ohustatud tõug olema ja mida siis tegelikult säilitatakse.

Hendrik Kuusk lubas, et seadus vaadatakse üle. Ta kinnitas, et 400le hobusekasvatajale makstakse sel aastal toetus välja ning et ministeerium teeb enda poolt kõik, et maksta ohustatud tõugu looma pidamise toetust ka järgnevatel aastatel. Ta lisas, et PTA kirja eesmärgiks oli informeerida kõiki tori hobuse kasvatajaid, et on olemas oht toetuste maksmata jätmiseks ja et see oht võib realiseeruda, kui aretusorganisatsioon ei esita seadusele vastavaid programme. Kirja väljasaatmise põhjuseks oli, ja see tuli välja ka tänasest arutelust, et paljud EHSi liikmed ei ole täpselt informeeritud EHSi tegevustest.

Lars Uus ütles, et hobusekasvatajate seisukoht on, et tori hobuse määrab veresuse protsent, olenemata sellest, mis ajal on võõrverd lisatud. Kui võõrveresuse protsent on piisavalt madal ja tori hobuse veri domineerib, siis ongi tori hobune. Maksimaalne lubatud võõrveresuse protsent on ka üks FAO puhasaretuse aluspõhimõtetest ning see protsent tuleks defineerida nii aretusprogrammides kui ka vajadusel seaduses. **Tarmo Tamm** küsis, mis see protsent on. **Lars Uus** vastas, et erinevate lähenemiste puhul on see 12,5-25%.

Tarmo Tamm arvas, et tegu on hea ettepanekuga ning seda tasuks kaaluda. Oluline on, et vaidluskohti oleks vähem ja kõik saaksid kriteeriumidest ühtmoodi aru.

Tarmo Tamm tänas osalejaid sisuka arutelu ja tori hobuse jätkusuutlikkuse pärast muretsemise eest.

3. Info ja muud küsimused

Aivar Viidik küsis, kas on plaanis komisjonis arutada eelmisel nädalal esitatud maa- ja rannarahva ühispöördumist. Istungiaja lõppemise tõttu seda küsimust ei arutatud.

(allkirjastatud digitaalselt)
Tarmo Tamm
juhataja

(allkirjastatud digitaalselt)
Merle Kruusimägi
protokollija